

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra církevních dějin a literární historie

Lenka Chýlová

**Recepce a prosazování moderní
architektury mimo centrum na příkladu
Benešova a okolí**

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.

Praha 2022

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 22. listopadu 2021

Lenka Chýlová

Bibliografická citace

Recepce a prosazování moderní architektury mimo centrum na příkladu Benešova a okolí: diplomová práce; Lenka Chýlová; vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc. -- Praha, 2022. -- 101s.

Anotace

Diplomová práce je pojata jako monografie věnující se architektuře Benešova v první polovině dvacátého století. Důraz je kladen na recepci modernity a otázky spojené se vztahem centra a periferie. Po shrnutí vývoje architektury v Benešově jsou nastíněny dějiny české moderní architektury na příkladech z Benešova. Práce se dále soustředí na prosazování jednotlivých stylových vrstev moderní architektury v místním prostředí a pojednává monograficky přínos dvou vybraných osobností, Otakara Novotného a Aloise Mezery. Diplomantka se tímto pokouší rekonstruovat, jak jejich realizace ovlivnily místní stavební kulturu. V závěrečném shrnutí pak stanovuje specifika benešovské moderní architektury, které vyúsťují v obecnější odpovědi na otázky exponované v úvodu.

Klíčová slova

architektura 20. století, Benešov, regionální architektura, Otakar Novotný, Alois Mezera, Marcel Dusil, František Scharf

Abstract

Reception and expansion of modern architecture outside the centre on the example of Benešov and its surroundings

The diploma thesis is a monography of an architecture of the Benešov in the first half of the 20th century. The emphasis is to be put on the reception of modernity related to the centre-periphery relations. After a summary of the architecture development in Benešov, a history of the Czech modern architecture is briefly outlined using examples from Benešov. Diploma also focuses on enforcing individual style layers of a modern architecture in local environment and monographically contemplates an input of two chosen figures, Otakar Novotný and Alois Mezera. The author of the thesis attempts to restore how their production influenced local building culture. In final conclusion, the specifics of modern architecture in Benešov are listed to give general answers to the questions exposed in the introduction.

Keywords

20th century architecture, Benešov, local architecture, Otakar Novotný, Alois Mezera, Marcel Dusil, František Scharf

Počet znaků (včetně mezer): 161 536

Poděkování

Ráda bych nejprve poděkovala mému vedoucímu práce PhDr. Vladimíru Czupalovi, CSc. za jeho odbornou pomoc a přínosné rady při psaní mé diplomové práce. Chtěla bych vyjádřit díky mé rodině a přátelům za podporu a trpělivost. Poděkování patří také kolegyni Mgr. Barboře Pavliš, se kterou téma architektury v Benešově dlouhodobě zpracováváme.

Obsah

Úvod	7
1. Kritický přehled dosavadní odborné literatury	10
2. Shrnutí stavebního vývoje Benešova.....	13
3. Česká architektura první poloviny dvacátého století: pronikání modernity do Benešova	17
3.1. Nástin dějin české moderní architektury na příkladech z Benešova	17
3.2. Přínos osobností a jejich staveb v Benešově: importovaná modernita? 19	
3.2.1. Otakar Novotný.....	19
3.2.2. Alois Mezera.....	41
3.2.3. Benešovští stavitelé.....	53
3.2.4. Současný stav vybraných moderních staveb	69
Závěr.....	79
Prameny	83
Periodika	83
Seznam literatury	85
Internetové zdroje	88
Seznam použitých zkratk	90
Seznam obrazových příloh	91

Úvod

Cílem diplomové práce je zhodnotit a zmapovat jakým způsobem pronikala v minulém století moderní¹ architektura z centra na periferii. Pro tento záměr jsem vybrala město Benešov u Prahy nejen z toho důvodu, že se nachází nedaleko hlavního města, ale zejména protože v době dokončování mých studií na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy jsem začala pracovat v Muzeu umění a designu Benešov (MUD). Při svém bádání jsem se zaměřila nejen na celkový stavební vývoj města, ale zejména na čtyři vybrané architekty a jejich nejvýznamnější stavby postavené v Benešově od počátku 20. století do začátku 2. světové války. Předpokladem je, že pronikání modernity do místního prostředí lze na jejich díle nejlépe vysledovat. Původním záměrem bylo se soustředit na širší okruh - Benešov a okolí. Pozornosti neměly uniknout ani vily navržené architektem Jaroslavem Fragnerem stojící v Nespekách. Avšak s ohledem na nepříznivou situaci okolo pandemie viru COVID-19, která zapříčinila ztížení přístupu do některých paměťových institucí a celkové omezení mezilidského kontaktu, jsem zkoumanou oblast zúžila výhradně na město Benešov.

Po úvodním kritickém shrnutí odborné literatury na dané téma následuje stručný přehled stavebního vývoje Benešova od dob jeho založení až do roku 1939. Pro širší souvislosti zde nastiňuji i vývoj moderní architektury na českém území a to s důrazem na jednotlivé stavební styly, kterými jsou zejména secese, moderna, národní sloh, purismus a funkcionalismus. Zmíním i jejich konkrétní projevy v Benešově. Jádrem práce se staly medailony vybraných architektů a stavitelů, kteří vyprojektovali zdejší nejvýznamnější moderní stavby. Poté co sumarizuji jejich život a dílo, soustředím se na jednotlivé benešovské realizace a kontext jejich vzniku. Zaobírám se také prostředím, v kterém budovy stojí a zasazují je tímto do celkového architektonického a urbanistického vývoje města. Opomenuti nejsou ani stavebníci popisovaných staveb, kteří výslednou podobu budov ovlivnili svým zadáním, společenským postavením, případně pokud se jedná o instituce také jejich posláním a činností.

¹ slovo ‚moderní‘ je v práci užíváno ve významu shrnutém v *Ottově naučném slovníku* vydaném v roce 1901: „...ve věcech umění a vědy se týkajících protiklad antického, středověkého či renaissančního a označuje zvláštní ráz umělecké tvorby dob novějších (XIX. stol.) a nejnovějších...“ In: <https://archive.org/details/ottuvslovníknauc17otto/page/492/mode/2up> vyhledáno 20. 10. 2021; Dodala bych také k tomu – moderní jako slovo vymezující se vůči historizující architektuře a pojem, který zastřešuje veškerou novou architekturu vznikající v první polovině 20. století.

Nejvíce prostoru věnuji benešovskému rodákovi, jednomu ze zakladatelů moderní architektury v Čechách, Otakarovi Novotnému. Jeho dvě zdejší realizace *Vila J. Váni* a *Městská spořitelna* se řadí mezi nejosobitější a nejhodnotnější budovy, které ve městě vznikly. Je otázkou, zda jeho role v pronikání modernity byla opravdu klíčová, jak se na první pohled jeví či rozhodující roli hrály i jiné aspekty. Dalším významným architektem, který v Benešově za první republiky realizoval dva projekty budovu *Okresní nemocenské pokladny* a *Nájemní domy pro vojenské gázisty*, je v meziválečné době stavebně velmi činný Alois Mezera. Nesmí být opomenuta ani dvojice benešovských stavitelů Marcel Dusil a František Scharf. Oba byli velice aktivními stavebními podnikateli a realizovali v Benešově řadu kvalitních staveb. Pomáhali tak utvářet celkovou tvář města. U Marcela Dusila věnuji pozornost jeho dvěma secesním městským domům na Malém náměstí. U Františka Scharfa se soustředím na restaurační budovu městského koupaliště. Zamýšlím se rovněž nad mírou autorství benešovských stavitelů u jejich tří výše zmiňovaných projektů.

V závěru práce zkoumám současný stav popisovaných budov. Tento rozbor zohledňuje proměnu jejich využití od konce 2. světové války, obměnu majitelů a

uživatelů a stavební úpravy, kterými domy během let prošly. Moje práce, věnující se pronikání moderní architektury do jednoho menšího středočeského města, může být díky této kapitole o poznání komplexnější. Tímto lze i lépe zhodnotit regionální či celorepublikový význam architektury sledovaných staveb.

Primární zdroje pro práci jsem nalézala ve Státním oblastním archivu v Benešově (archiv města, Rodinný archiv Veselých-Kloudů, fond Lázeňského družstva Benešov, Kroniky města atd.), v Národním technickém muzeu v archivu architektury a stavitelství (fond O. Novotného a A. Mezery) a na Městském úřadě Benešov v archivu Odboru výstavby a územního plánování (stavební dokumentace k jednotlivým stavbám).

Podstatným podkladem k bližšímu poznání samotných architektů a jejich díla se také staly rozhovory s jejich potomky (Tomáš Novotný, Martin Novotný, Vlasta Chromá, Igor Chromý) a majiteli a uživateli domů (Antonín Stibůrek, Soňa Veisová aj.). Některé podklady jako architektonické plány, návrhy nebo deníky jsem získala právě od nich. Dále jsem čerpala z níže zmíněné sekundární literatury věnující se tématu architektury v Benešově.

Během psaní své diplomové práce jsem souběžně realizovala dva projekty, které zpracovávali podobné téma, a to v rámci své odborné činnosti v Muzeu umění a designu Benešov. Nejprve jsme s kolegyní kurátorkou Mgr. Barborou Pavliš připravily výstavu *DŮM X MUD / Architektura Benešova* (19. 9. 2020–16.5. 2021). Ta prezentovala nejen významné architektonické realizace ve městě, ale také se věnovala problematice územního plánování, umění ve veřejném prostoru a okrajově historii města. V listopadu 2021 také vyšla populárně naučná publikace s názvem *Vrstvy města / 20 kapitol o architektuře Benešova*², volně navazující na výše zmíněnou výstavu. Odborným redaktorem knihy byl vedoucí mé práce PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.

² CHÝLOVÁ, Lenka/PAVLIŠ, Barbora: *Vrstvy města / 20 kapitol o architektuře Benešova*. Benešov 2021

1. Kritický přehled dosavadní odborné literatury

Jedno z nejstarších souhrnnějších pojednání o architektuře v Benešově bylo sepsáno na začátku 20. století. Pětidílná *Topografie města Benešova*³ od benešovského notáře Antonína Pinkase nebyla nikdy vydána. Rukopis má ve svých sbírkách Muzeum Podblanicka. Kniha pracuje s výpisy z pozemkových knih a je doplněna o bohatou obrazovou přílohu. Kresby od autora textu podávají svědectví o tom, jak vypadaly zdejší stavby světské, církevní, veřejné i soukromé, v časovém rozmezí od druhé poloviny 19. století až do počátku 20. století.

Kvalitním záznamem sledovaného období se ukázala být *Monografie města Benešova a okolí*⁴ vydaná roku 1938. Sepsal ji kolektiv autorů a redigoval Ladislav Kliment (předseda propagačního sboru města Benešov a okolí). V úvodním slovu starosty Václava Blažka se dozvídáme, že kniha slouží k: „*seznání místních poměrů hospodářských a kulturních, jež má zároveň připravovati cestu propagaci cizineckého ruchu domácím živností, obchodu, turistice, sportu atd.*“⁵ V krátkých článkách se autoři věnují místním školám, peněžním ústavům, sportovním zařízením, spolkům, průmyslu, obchodu, pravidelným kulturním akcím ale i památkám a nejstarší historii města a jeho okolí. Kniha měla město propagovat, tudíž vyznění většiny textů je veskrze pozitivní až oslavné a vyhýbá se kritice. I tak je důležitým dokladem podoby obrazu města před 2. světovou válkou. Podobně laděnou publikaci *Benešov*⁶ vydalo v roce 1998 město Benešov. Napsali ji místní historici, přírodovědci a publicisté. Monografie mapuje dějiny Benešova a okolí chronologicky od prvního osídlení do roku 1998. Napsána je v populárně naučném stylu. Určena je hlavně občanům a návštěvníkům města. Podává svědectví i o proměně města a nedávných událostech jako byl 17. listopad 1989 v Benešově.⁷

Odborné publikace a články věnující se sledovanému tématu pocházejí převážně od regionálních historiků a badatelů (Jiří Tywoniak, Eva Procházková, Eva Charvátová aj.),

³ PINKAS, Antonín: *Topografie města Benešova. I. – V.* Rukop. před r. 1919. Muzeum Podblanicka.

⁴ KLIMENT, Ladislav: *Monografie města Benešova a okolí.* Benešov 1938

⁵ KLIMENT 1938, 3

⁶ PROCHÁZKOVÁ, Eva /CHROMÝ, Mojmír/VAŠÁK, Pavel/ RENNER, Erich: *Benešov.* Benešov 1998

⁷ V rámci celé edice město Benešov dlouhodobě vydává publikace zaměřující se na přírodu, sport či vztah Benešova a zámku Konopiště, avšak odborný a souhrnný historicko-stavební vývoj města do současnosti (včetně nejnovějších staveb) nebyl zatím monograficky pojednán.

kterí byli profesně spjati s místními paměťovými institucemi (Muzeum Podblanicka, Státní okresní archiv Benešov, Okresní muzeum atd.)

Mezi nejvýznamnější historiky se řadí archivář a muzejník Jiří Tywoniak. Od 50. let 20. století kontinuálně zpracovával historii Benešova a okolí od nejstarších dob až přibližně do vzniku první republiky. Dějiny města zasazoval do kontextu s nedalekým zámkem Konopiště, s kterým je město úzce spjato od jeho založení. Publikaci *Benešov a Konopiště v minulosti*⁸, můžeme považovat za vyústění jeho celoživotního bádání zaměřující se na oblast Podblanicka. Svým záběrem a odborností nebyla, dle mého soudu, tato práce dodnes překonána. Jiří Tywoniak působil ve Státním oblastním archivu Benešov už od jeho zřízení v roce 1957. Inicioval také pravidelné vydávání *Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka*⁹, kde všichni výše zmiňovaní historici publikovali.¹⁰

Další výraznou osobností lokální historiografie je Eva Procházková svého času ředitelka Státního okresního archivu Benešov. Na dané téma publikovala několik článků a knih. Stavební vývoj Benešova pojímá souhrnně a chronologicky, stylem spíše populárně naučným, který stojí na pevných základech archivářské práce. V edici *Zmizelé Čechy* vyšla v roce 2005 její poslední publikace o městě *Benešov*¹¹. Popisuje zde nejen průběžné rozrůstání města, ale například i rozsáhlé bourání v historickém centru v 70. letech 20. století. Dopodrobna tento problematický dějinný úsek dosud nebyl badateli kvalitně zpracován. Procházková ve svých textech postihla proměnu města od jeho počátků až do 80. let 20. století.

Historik z mladé generace, Michal Horáček, už ve svých diplomových pracích zkoumal vývoj městské zástavby a městské infrastruktury v Benešově na konci 19. století a v první polovině 20. století. Po dokončení studií na filozofické fakultě toto téma rozpracoval. Napsal, odbornou veřejností pozitivně přijatou, publikaci *Benešov technický a industriální*.¹² Ta pojednává o zdejších technických stavbách, továrnách a průmyslových provozech, stojících i těch zbořených. Ve své práci tak industriální architekturu již blíže nerozebírám.

⁸ TYWONIAK, Jiří: *Benešov a Konopiště v minulosti*. Benešov 1992

⁹ V rámci své archivářské práce redigoval také *Středočeský sborník historický*.

¹⁰ PÁNEK 1997, 10–23

¹¹ PROCHÁZKOVÁ, Eva: *Zmizelé Čechy – Benešov*. Praha 2005

¹² HORÁČEK, Michal: *Benešov technický a industriální*. Benešov 2017

Moderní benešovské architektuře se věnuje průvodce, který zpracoval společně s kolegy bývalý ředitel Muzea umění a designu Benešov Tomáš Fassati. Kniha *Z Benešova za architekturou 20. století*¹³ poskytlá náhled na nedostatečně zmapovanou regionální architekturu – na stavby veřejné i soukromé. Nacházejí se zde občasné nepřesnosti. Díky tomu, že je kniha pojata jako průvodce, uvádí pouze seznam staveb, jejich autora, dataci a umístění. O historii staveb a celkovém kontextu jejich vzniku nepojednává. V úvodních kapitolách nastiňuje celkový vývoj moderní architektury a popisuje jednotlivé styly. V závěru se nachází krátké medailony architektů, kteří mají v Benešově více realizací. Muzeum také spolupracovalo na jednom dílu seriálu *Šumné stopy*¹⁴, který se moderní až současné architektuře města Benešov také věnuje. Autory jsou architekt David Vávra a teoretik Radovan Lipus.

Je také potřeba zmínit knihu *100 staveb: moderní architektura Středočeského kraje*,¹⁵ kam bylo zařazeno i několik benešovských budov. Některé z nich jsou v diplomové práci blíže rozebrány (*Městská spořitelna, Vila J. Váni, Okresní hospodářská záložna*). I z toho je patrné, že Benešov kvalitní architekturou 1. poloviny 20. století oplývá. Tento fakt byl potvrzen i teoretiky, kteří zařadili některé další benešovské stavby do podobně zaměřených výběrových publikací.

Ve své práci blíže rozebírám život a dílo dvou architektů, kteří jsou významní v celorepublikovém kontextu. I přesto o nich nebyly napsány monografie. Tvorbě architekta Otakara Novotného se dlouhodobě věnuje například Zdeněk Lukeš, ale také profesor Vladimír Šlapeta. Ten v roce 1980 připravil výstavu *Otakar Novotný 1880–1959*¹⁶ v Národním technickém muzeu a Galerii výtvarného umění v Olomouci, ke které vyšel také katalog s texty a reprodukcemi děl. Ten je dodnes nejkvalitnější souhrnnou teoretickou prací vydanou o životě a díle tohoto architekta. Spolek výtvarných umělců Mánes, ve spolupráci s potomky architekta, vydal knihu ke stejnojmenné výstavě *Josef Gočár / Otakar Novotný*.¹⁷ Texty se skládají z již dříve publikovaných článků. Ty co se týkají O. Novotného napsal kunsthistorik Jiří Šetlík a teoretik Jaromír Pečírka. Odborné články doplňuje osobně laděný text od syna Jiřího Novotného. Publikace nevěnuje

¹³ FASSATI, Tomáš: *Z Benešova za architekturou 20. století*. Benešov 2008

¹⁴ LIPUS, Radovan/VÁVRA, David: *Šumná města 3*. Brno 2008

¹⁵ LUKEŠ, Zdeněk/HAVLOVÁ, Ester/JUNEK, Jiří/KOUKALOVÁ, Šárka: *100 staveb: moderní architektura Středočeského kraje*. Praha 2006

¹⁶ ŠLAPETA, Vladimír: *Otakar Novotný 1880-1959*. Praha, Olomouc 1980

¹⁷ BOŘECKÝ, Ivan/EXNER, Ivan/NOVOTNÝ, Tomáš: *Josef Gočár / Otakar Novotný*. Praha 2011

dostatečný prostor jednotlivým budovám a jejich vývoji v čase (vyjma Spolkové budovy Mánes). O tvorbě Aloise Mezery jsou spíše zmínky v tematicky zaměřených publikacích.¹⁸

2. Shrnutí stavebního vývoje Benešova

O nejstarší historii Benešova nemáme mnoho konkrétních zpráv.¹⁹ V 11. století byla na vrchu Karlov založena kupecká osada, která je doložitelná archeologickými nálezy.²⁰ Velmoži z rodu Benešoviců si zde, pravděpodobně někdy v tomto období, na ostrohu nad Benešovským potokem, postavili opevněné panské sídlo. V jeho podhradí začalo vznikat budoucí město. Původní vzhled sídla neznáme, ale co se týče rozložení a tvaru ulic, byl vzhled zřejmě srovnatelný se současnou podobou Karlova. Historická čtvrť se povětšinou skládala z přízemních dřevěných domů a lemovala hlavní cestu, která stoupala k nejvyššímu bodu vrchu Karlov, kde se nacházel kostel. Ten byl podle šternberského genealoga vysvěcen v roce 1070.²¹ Někteří badatelé ale vznik města datují o století později. První doložená písemná zmínka o městě Benešov je z listiny datované v rozmezí let 1219–1221.²² Poprvé je jeden z velmožů nesoucí rodové jméno Beneš uveden s predikátem z Benešova v listině z roku 1226.

Velkou událostí bylo založení minoritského kláštera v dolní části Karlova v roce 1246.²³ Klášter se stal dominantou města, i když nikdy nebyl plně dokončen. Jedinou významnější městskou stavbou vně Karlova byl kostelík sv. Alžběty se špitálem,

¹⁸ LUKEŠ, Zdeněk/PRELOVŠEK, Damjan/VALENA, Tomáš: *Josip Plečnik - architekt Pražského hradu*. Praha 1996; BARTLOVÁ, Milena: *Budování státu: reprezentace Československa v umění, architektuře a designu*. Praha 2015

¹⁹ Vzhledem k tomu že o nejstarší stavební historii Benešova bylo napsáno několik odborných textů, blíže se této problematice nevěnuji. V odborných textech je rozvoj města zachycen vesměs do 20. století.

²⁰ VÁŇOVÁ, Libuše: *Archeologický výzkum v Benešově 1989–1990*. In:

Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 33/1993. s. 202

²¹ TYWONIAK 1992, 9–32; PROCHÁZKOVÁ 1988, 7–10; Zpráva šternberského genealoga In G. Dobner Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum. 1761–1782, s. 406. Patrně František Palacký určil za autora této genealogie Václava Brezana, archiváře posledních Rožmberků. Později bylo toto zadatování rozporováno několika badateli.

²² TYWONIAK 1992, 9–32; PROCHÁZKOVÁ 1988, 7–10

²³ Dle zápisu v kronice Beneše minority napsané zřejmě v polovině 15. stol. In TYWONIAK 1992, 9–32

²³ TYWONIAK 1992 18–19

postavený na severozápadním konci města. V druhé polovině 13. století začal Tobiáš pán z Benešova budovat západně od města hrad Konopiště. Hrad se stal novým, větším a reprezentativnějším rodovým sídlem Benešoviců. V roce 1294 město i s klášteřem vyhořelo. Klášter byl částečně obnoven, ale už během husitských válek došlo k jeho opětovnému poškození. Po skončení husitských válek byl zrenovován pouze chrám, pravděpodobně jen v rozsahu presbytáře. Definitivně pak klášter zničil nájezd Švédů během třicetileté války.

Po požáru města na konci 13. století se centrum města přesunulo z Karlova na hlavní tržiště (později pojmenované Velké náměstí). Město se dále rozvíjelo, těžilo ze své výhodné polohy na obchodní trase směrem do Lince.²⁴ Od konce 15. století bylo obdélné benešovské tržiště postupně rozděleno vestavbou celého bloku domů na dvě nestejně velká prostranství. To byl také faktický vznik Velkého²⁵ a Malého náměstí v rozvržení, jaké známe dnes. Tehdy se jednalo o plac porostlý trávou, který křižoval vozové cesty. Okolo stály přízemní většinou podsklepené kamenné domky, v kterých sídlili obchodníci, řemeslníci a další měšťané. Půdorysem tyto stavby odpovídaly klasickým gotickým domům, které byly situovány na úzkých a dlouhých parcelách se zahradou a dvorem v zadní části – tzv. lány. Na východní straně Malého náměstí končily pozemky u okružní cesty (dnešní Bezručova ulice). Ulice dnes pojmenované Tyršova, Táborská, Pražská a Vlašimská, které paprskovitě vybíhají z náměstí, byly tehdy ještě úvozové cesty. Obestavěny byly částečně a označovaly se už jako předměstí. Slibný rozvoj během 16. století, zarazil již zmiňovaný vpád Švédů, po kterém se město propadlo do recese.

V roce 1676 přišel do Benešova Jiří ze Sitzendorfu, který projektem piaristické koleje a s tím spojeným gymnaziálním vzděláním, chtěl městu zajistit prestiž. Díky němu také vznikla jedna z prvních map Benešova[1], na které byly vyznačeny potenciální lokality pro stavbu koleje. Mapa je spíše schematická, přesto díky ní víme, jak přibližně vypadalo centrum a zdejší budovy. Celý projekt stavby koleje nakonec dokončil až Karel Přehořovský z Kvasejovic. Stavba celého komplexu s kostelem sv. Anny v barokním stylu začala v roce 1703 a byla realizována podle návrhu architekta Giovanniho Battisty

²⁴Není proto překvapením, že farní kostel na Karlově byl nejpozději v této době zasvěcen sv. Mikuláši – patronu obchodníků a řemeslníků.

²⁵ dnes Masarykovo náměstí

Alliprandiho.²⁶ Mezi jeho nejvýznamnější projekty v Čechách řadíme hospitál Kuks a zámek Veltrusy. Výuka ve velkorysé budově ve středu města byla zahájena v roce 1706.

Během 18. století nastalo období pomalého a opatrného růstu, který ztěžovaly slezské války, epidemie a hladomory. Plně se obnovila zástavba kolem hlavních tržišť, z hlavních vozových cest se stávaly silnice. Stavělo se i jinde, preferovaným materiálem bylo stále spíše dřevo než kámen. Tehdejší přibližnou podobu města, zříceniny a dalších význačné městské stavby, můžeme nalézt na dobové kresbě[2].²⁷

Po nahlédnutí do mapy stabilního katastru[3] datovaného přibližně o sto let později zjišťujeme, že město se od doby před třicetiletou válkou razantněji urbanisticky neproměnilo. Zástavba se stále koncentrovala okolo náměstí a páteřních silnic. Přestože bylo centrum nejrozvinutější částí, plně městský vzhled získávalo až v druhé polovině 19. století. To souviselo i s celkovou proměnou města Benešova, které nabylo většího významu po roce 1850, kdy se stalo okresním městem a začalo vzkvétat. Přesídlily sem úřady a další významné okresní instituce. Během 30 let se téměř zdvojnásobil počet obyvatel, což podnítilo nebývalý stavební rozmach. Obě náměstí byla modernizována a začaly se na nich objevovat vícepatrové domy, které nahrazovaly původní zástavbu. Většina z nich byla projektována v tehdy oblíbených historizujících slozích, později pak také ve stylu secesním. V přízemí byly umístěny obchody a služby a v horních patrech se bydlelo. Nejvyšší stavby zde navrhl benešovský stavitel Marcel Dusil[4]. Dalším nesporným zvýšením komfortu pro obyvatele města bylo vydláždění náměstí a hlavních ulic. Byla také vybudována kanalizace i s moderní vodárnou v oblasti Na Sladovém. Na počátku 20. století část města osvětlily petrolejové lampy.²⁸

Industrializace v Benešově nebyla razantní. Benešovské hospodářství se stále orientovalo na zemědělství. Například v roce 1898 byl vybudován rozlehlý pivovarský areál, který byl z dálky dobře patrný na siluetě města. Postaven byl na tehdejší periferii v blízkosti Táborské ulice. Vlastník pivovaru arcivévoda František Ferdinanda d'Este byl tehdejším pánem na Konopišti. Je vidět, že konopišští páni měli na vývoj města, už tehdy vykoupeného z poddanství, jistý vliv. Centrála pivovaru tehdy zásobovala elektrinou nádraží vystavěné v roce 1871. Železniční trať propojila Benešov s jihem Čech

²⁶ Pro stavbu bylo nakonec vybráno místo na Velkém náměstí (v plánu označen jako D).

²⁷ PROCHÁZKOVÁ 1988, 7–30; PROCHÁZKOVÁ 2005, 10–25; TYWONIAK 1992

²⁸ PROCHÁZKOVÁ 1988, 7–30; PROCHÁZKOVÁ 2005, 10–25; TYWONIAK 1992

a s hlavními městy, Vídní a Prahou.²⁹ Za kolejemi v době stavebního rozkvětu na přelomu století pomalu začaly vyrůstat nové vilové čtvrti (vila Katuška). Družstvo Svěpomoc zde nechalo ve 20. letech vystavět několik obytných domů. Postupně byly zastavovány oblasti na tehdejší periferii, například novorenesanční budovou gymnázia (1904), obytnými stavbami na jihu města (vila J. Váni) a po 2. světové válce okresní nemocenskou pokladnou a nájemními domy pro gážisty. V období vzniku 1. republiky, po slibném stavebním rozmachu došlo k výstavbě pro město hodnotných solitérů (městská spořitelna)[5,6,7].³⁰ O tehdejší úrovni města se ve svém projevu při zvolení starostou města v roce 1921 zmínil i František Veselý: „*Benešov je přirozeným hospodářským, obchodním a kulturním střediskem širého kraje, má všech podmínek pro rozvoj a rozkvět.*“³¹

Stavební ruch ale postupně utíchal s nastupující krizí v třicátých letech. Jak je vidět na plánu města[8] ze 40. – 50. let 20. století zástavba v užším centru byla již zahuštěná, avšak stále zde nalézáme velké zelené plochy, jak v areálu piaristické koleje, tak za všemi domy při hlavních cestách. Na jižním okraji mapy se pak nachází rozsáhlý areál pivovaru. Na vrstevnicovém plánu[9] celého Benešova z roku 1945 pozorujeme, že zástavba byla stále centrálně soustředěna kolem náměstí a následně kolem hlavních cest, které z náměstí paprskovitě vybíhaly. Urbanismus města do budoucna ovlivnila železniční trať, která dnes Benešov protíná a historické centrum uzavírá do jakési misky. Nejrazantnější zásah do organismu města přišel až později. Byla jím asanace a výstavba panelových domů v 70. letech, o které krátce pojednávám v poslední kapitole v souvislosti s demolicí domu rodiny Veselých.³²

V době středověku do Benešova přiváděli kvalitní architekturu především majitelé benešovského panství. Poté co se na začátku 19. století Benešov vykoupil z poddanství, tuto roli začali přebírat správci města a zámožní měšťané. Když se z Benešova stalo okresní město, přesunula se sem řada nových institucí. Přísun kvalitní architektury zajišťovala městská a okresní správa, ale samozřejmě i někteří zámožnější občané. První

²⁹ HORÁČEK 2017

³⁰ PROCHÁZKOVÁ 1988, 7–10; PROCHÁZKOVÁ 2005, 20–25

³¹ ANM, fond František Veselý, k. 20, inv. č. 2500, Projev Františka Veselého při jeho zvolení starostou Benešova. 1921

³² PROCHÁZKOVÁ 1988; PROCHÁZKOVÁ 2005

stavby, které lze nazývat moderními, byly nové secesní domy na Malém náměstí (sídlo okresní hospodářské záložny, dům pro rodinu Františka Veselého).

3. Česká architektura první poloviny dvacátého století: pronikání modernity do Benešova

3.1. Nástin dějin české moderní architektury na příkladech z Benešova

V 1. polovině 20. století souběžně vznikaly různé umělecké směry a paralelně se stavělo v několika architektonických stylech. Já zde krátce představím ty, které se projevíly na stavbách v Benešově. Na přelomu století stavební produkci ve většině českých měst stále dominovaly historizující slohy, ve kterých se stavělo v 19. století. Obrat v českém prostředí nastal zejména s příchodem architekta Jana Kotěry do Prahy. Ten se sem vrátil po studiích na Vídeňské škole architektury u Otto Wagnera. Nastoupil jako profesor na Umělecko-průmyslové škole, kde nahradil architekta Friedricha Ohmanna. Z Vídně si sebou přinesl nový styl - secesi, která se vůči starším slohům vymezovala a zpočátku tak nebyla přijímána příliš pozitivně. První secesní dům byl v Praze postaven v roce 1889. V domě, který nechal vystavět bankéř Lev Peterka na Václavském náměstí, nějakou dobu sídlila i Lidová banka a sám stavebník zde bydlel.³³ Jeho fasádu navrhl Jan Kotěra, vnitřní dispozici pak architekt Vilém Tierhier. Secesní městské domy později začaly plnit česká města a utvářely tak jejich vzhled. Nechávali si je stavět zámožní měšťané, ale i bankovní a jiné instituce. Inspiraci pro dekor a celkovou formu hledali architekti zejména v přírodě. Postupem času se ze secese stal nový reprezentativní sloh, který ale nebyl z principu honosný. V návrzích hrál důležitou roli i civilní komfort.³⁴ Mezi takovéto secesní domy řadíme i dvě realizace již zmiňovaného benešovského stavitele Marcela Dusila. Další Kotěrovou secesní stavbou je pak například Národní dům v Prostějově (1905–1907). Hmotově komplikovanější stavba s asymetrickou fasádou se od typické rostlinné zdobnosti na fasádách už ale začíná odklánět.³⁵ Na pozdějších Kotěrových stavbách se dekor postupně geometrizuje, až v

³³ WITTLICH 2005, 51

³⁴ WITTLICH 2020, 274-284

³⁵ KOULA 1940, 10–15

podstatě mizí. Tato tendence je dobře patrná na Urbánkově domě v Jungmannově ulici, který byl postavený mezi lety 1911–1913 v intencích racionalistické moderny. Část cihlové fasády městského domu s prodejním parterem zde rafinovaně člení kameninové liseny, které se směrem vzhůru rozšiřují. Jinak je fasáda členěná do pravidelných obdélníků vyplněných okny. Myšlenky racionální moderny nepocházely pouze od Kotěry, ale i od jeho učitele Otto Wagnera. Inspiraci tvorbou holandských modernistů, zejména pak architekta Petruse Berlaga, nalézáme ve stavbách Kotěrova žáka Otakara Novotného.³⁶ O modernistické Vile J. Váni v Benešově blíže pojednávám v další kapitole.

Jan Kotěra samozřejmě nebyl jediným pokrokovým architektem v českém prostředí, jak konstatuje Zdeněk Lukeš: *Z Kotěrova okruhu později vyšly osobnosti, které ovlivnily významným způsobem další vývoj české architektury – především Otakar Novotný a Josef Gočár.*³⁷ Josef Gočár stál u zrodu dalšího, tentokrát ryze československého moderního stylu, který se výrazněji projevil i v Benešově. Vznikl společně s československou republikou a vzhledem ke svému ideovému obsahu se dnes nazývá národní. Můžeme se ale setkat ještě s jeho dalšími pojmenováními. Patří mezi ně obloučkový styl, národní dekorativismus nebo styl Legiobanky. Ta je jednou z nejvýraznějších budov realizovaných v tomto stylu. Navržena byla na začátku 20. let právě architektem Josefem Gočárem. Pro časté užívání plastických oblých tvarů na fasádách budov v národním slohu, se tomuto stylu v dřívějších teoretických pracích přisuzovala spřízněnost s předválečným kubismem.³⁸ Dle dnešních teoretiků, mezi které se řadí i Vendula Hnídková, je ale tato teze zavádějící. Oblý dekor si architekti spíše přejali z ornamentů užívaných v lidovém stavitelství. V národním slohu se stavěly zejména veřejné budovy (školy, banky, úřady, velvyslanectví atd.), které měly reprezentovat nově vzniklý stát.³⁹ Alois Mezera, který pro benešovskou pojišťovnu navrhl nové sídlo v národním slohu, realizoval takových budov celou řadu. V roce 1922, kdy Mezera dostavěl budovu pojišťovny v Benešově, dokončil architekt Bedřich Feuerstein v Pardubicích puristické krematorium oblých tvarů, ale bez jakýchkoliv plastických ozdob. O dva roky poté už Mezera navrhuje nájemní domy pro gážisty v Benešově také v puristickém stylu. Jako

³⁶ LÍBAL 2011

³⁷ LUKEŠ 2001, 12; KOULA 1940, 10–15

³⁸ BENEŠOVÁ 1984

³⁹ HNÍDKOVÁ 2013;

puristická jsou charakterizována i raná díla švýcarského architekta Le Corbusiera, jehož vliv zprostředkovaně pronikl i do Benešova. Výrazně tvarované Corbusierovské schodiště nalzáme v benešovské vile, kterou pro malíře Ladislava Šímu vyprojektoval Antonín Fric.⁴⁰ Vila ze 30. let 20. století je v podstatě jednoduchý bílý kvádr, ale „k východní straně je připojeno zajímavé venkovní schodiště ve tvaru obráceného písmene V, vedoucí do 1. patra. Daleko zajímavější je však další venkovní schodiště, které spojuje na západní straně 2. patro se střechou. Toto řešení silně připomíná Corbusierovy domy na kolonii Frugès v Pessacu u Bordeaux z roku 1925.“⁴¹ Meziválečný funkcionalismus se v Benešově ještě projevil na restaurační budově plovárny od místního stavitele Františka Scharfa.

3.2. Přínos osobností a jejich staveb v Benešově: importovaná modernita?

3.2.1. Otakar Novotný

Životopis

Otakar Novotný se narodil v roce 1880 v Benešově do rodiny notáře. Střední školu studoval už v Praze. Za studií na Vyšší průmyslové škole v Praze v letech 1894–1898 se v rámci semináře u profesora Josefa Schulze podílel na stavbě Umělecko-průmyslového muzea. Později zastával dva roky místo asistenta pro stavitelské přednášky na Státní vyšší průmyslové škole v Brně. Mezi lety 1900–1903 studoval opět v Praze, tentokrát už na Umělecko-průmyslové škole u progresivního architekta Jana Kotěry[16].⁴² U svých žáků se Kotěra snažil během studia probouzet osobitost a podporovat její rozvoj. Předával jim mimo jiné zásady svého vídeňského učitele Otto Wagnera. Vštěpoval jim, že dobrá stavba musí plnit svůj účel, musí uplatňovat materiál v jeho vlastních možnostech a musí mít jednoduchou, hospodárnou konstrukci.⁴³ V rámci programového prosazování nového slohu zdůrazňoval Kotěra v architektuře zejména racionalistické konstruktivní principy.⁴⁴ Vymezoval se vůči trendu historizujících slohů, ve kterých česká architektura ustrnula.

⁴⁰ Teoretik architektury Patrik Líbal ji nově přiřazuje spíše Antonínu Fricovi mladšímu

⁴¹ LÍBAL 2010 In *Dům a zahrada* 1/2010

⁴² ŠLAPETA 1980, 1–3

⁴³ PEČÍRKA 1935, 24–25

⁴⁴ PACHMANOVÁ/PRAŽANOVÁ 2005, 30

Jeho první realizace v Praze, secesní Peterkův dům na Václavském náměstí [10], rozvířil debatu o nových formách v architektuře, které přicházely z Evropy. Kvůli svému novátorskému pohledu se často dostával do sporu s oficiálními odbornými kruhy.⁴⁵ Byl pevný ve svých zásadách a ve své tvorbě vyzdvihoval výsostné postavení umělecké stránky architektury, byla pro něj důležitá nejen její funkce, ale i forma.⁴⁶ Novotný si neodpustil drobnou kritiku, že nové podněty Kotěra v pozdějším věku přijímal s občasnou nelibostí např. kubismus. Lpěl stále na určité dekorativnosti v tvorbě.⁴⁷

Po škole se Novotný nakrátko stal hlavním architektem Kotěrova ateliéru, pracoval mimo jiné na návrzích Okresního domu v Hradci Králové. Již v roce 1904 si v Praze založil ateliér vlastní. Během studií na Umělecko-průmyslové škole se stal členem S.V.U. Mánes a začal cestovat. Jeho první cesty vedly do Itálie, na Balkán, do Francie, Polska a Německa. Stěžejním pro jeho tvorbu se stala návštěva Belgie a Holandska (1908) zejména kvůli tamní cihlové architektuře. Během života projezdil velkou část Evropy.⁴⁸ O jedné z cest, kterou absolvoval právě se spolkem Mánes v roce 1935, napsal krátký cestopis *Cestování s Mánesem ve Španělsku*⁴⁹. „*Nové katalánské muzeum, nesmírně bohaté a vzorně uspořádané ve čtvrti, kde stála poslední světová výstava barcelonská, na kterou budou hrdi snad ještě pravnucci současníků. Barcelonský občan nezapomene také cizinci ukázati znatelné staré město, ohraničené rondami (avenue s platány a palmami), vedle patnáctikilometrové ulice Diagonální; starou katedrálu sv. Eulalie, za soumraku snad nejkrásnější chrámový interieur španělský, vedle první stavby surrealistické – katedrály nové, stavěné již po padesát let pošetilcem Gaudim; pošle vás na pitoreskní Monserrat, odkud vidíte daleký kraj španělský jako mapu, kde mniši provedli jediný zázrak: ze čtyř pustevn vyrobili časem hotel pro dva tisíce poutníků, a večer do čínské čtvrti u přístavu se smyslnými divadly a s nejpodivuhodnějšími vykřičenými domy – učiní to vše samozřejmostí, aniž by si snad uvědomoval, jak ostře možno nahlédnouti těmito rozpory do jeho kosmopolitismu.*“⁵⁰ Kniha poutavě popisuje navštívená místa jejich architekturu, umění, život místních obyvatel i přírodní scenérie. Všechny tyto informace jsou zasazeny do historického kontextu. Novotného pozorovatelský talent je patrný také

⁴⁵ NOVOTNÝ 1958, 24

⁴⁶ NOVOTNÝ 1958, 28

⁴⁷ NOVOTNÝ 1958, 61

⁴⁸ PEČÍRKA 1929–30, 194–200

⁴⁹ NOVOTNÝ, Otakar: *Cestování s Mánesem ve Španělsku*. Praha 1935

⁵⁰ NOVOTNÝ 1935, 10–11

v popisu místních reálií, pestré palety španělských měst (Madrid, Sevilla, Cordoba, Granada, Toledo aj.) „*Nejkrásnějším městem je Avila, položená tak vysoko nad mořem, že ještě koncem dubna v ní sněží, na skále, jež co chvíli objevuje se uprostřed ulice a která snad vkrádá se i do bytů, vtěsnaná do hradeb a přeplněná románskými kostely, jimiž není rovno v celém Španělsku. Je jich tu takový nadbytek, že slouží k všemožným účelům, v jednom z nich je autoservice. Ovšem, že i katedrála musila býti postavena do hradeb. Za to však jinde, kromě snad papežského paláce v Avignoně, nenalezne se tolik formové jednoty; kameny, hradby, starý most, nestvůrné vinné měchy a bůh ví co ještě – všechno je takové oblé, zaokrouhlené a nesmírně pevné.*“⁵¹ Nebyl zde opomenut pohled ostatních členů spolku Mánes, například na proslulé Madridské muzeum. Malíř Václav „*Brožik (1851-1901), (již dříve prohlásil, pozn. aut.), že v Pradu připadá si jako býk v aréně; se všech stran píchán a bodán nejskvělejšími výtvarnými plody lidskými, on, sám umělec, vědom si toho, že nikdy nedojde ve své práci jejich velikosti!*“⁵² Zároveň z textu vystupuje Novotného odborná zaujatost místní architekturou. Stavitelství mají ve Španělsku prý přinesené od Arabů a Italů a sochařství od Francouzů, samozřejmě s vlastní přidanou hodnotou. Specifičtější: „*Styl mudejárský zanechal v Toledu hlavní své dílo, zahrabané v židovské čtvrti, synagogu přeměněnou po vyhnání bohatých a pracovitých židů v chrám Santa Maria la Blanca; styl platereskí pak Hospital de Santa Cruz, nejtypičtější svůj výrobek. Jeho portál je známý produkt orientalisující nádhery bez porozumění konstruktivním normám, vášnivá a neohraňovaná radost z výzdoby. Půdorys stavby má podobu kříže s rameny o malých oknech a v jeho středu postaven byl oltář, viditelný všem nemocným. Kardinál Mendoza postavil zde tedy nemocnici opatřenou drahocenným vchodem a modlitbami, ne však světlem.*“⁵³ Pro tyto letmé, svěží a zasvěcené popisy staveb je cestopis hodnotným dokladem jeho kritického pohledu na zahraniční, zejména historické objekty. Nelze si nevšimnout jemné kritiky, kterou si nemohl teoretik architektury, kterým Otakar Novotný také z části byl, odpustit. Během svého života napsal několik odborných článků, statí a po svém penzionování i dvě publikace o architektuře *Jan Kotěra a jeho doba* (1958)⁵⁴. Kniha s vše vypovídajícím názvem

⁵¹ NOVOTNÝ 1935, 27–28

⁵² NOVOTNÝ 1935, 14

⁵³ NOVOTNÝ 1935, 31,26

⁵⁴ NOVOTNÝ, Otakar: *Jan Kotěra a jeho doba*. Praha 1958

O architektuře (1959)⁵⁵ byla vydána posmrtně.⁵⁶ Artikuloval zde své názory, zkušenosti a teze o architektuře – to vše bylo patřičně ukotveno v souvislostech a zasazeno do kontextu doby. Kratší texty publikoval průběžně, jako redaktor působil v časopisu *Styl* (1911–1913), *Volné směry* (1915).⁵⁷ Jak sám uvedl, bylo třeba, aby teoretické spisy psali i architekti i vzhledem nedostatku teoretiků architektury. „*Je z té doby ještě mnoho článků takřka výhradně architektů psaných, s tématy všeobecnými nebo omezenými. Svědčí to o kvasu, ve kterém se architektura octla, kdy opravdu nezbylo architektům než chvílemi zaměnit tužku za péro, poněvadž nebylo teoretiků, jež by byla architektura zajímavá, leda jaksi mimochodně. Lze říci se zadostiučiněním, že téměř všechny články si podržely aspoň částečnou platnost až podnes, čímž není řečeno málo.*“⁵⁸ Novotný si také vedl deníky či jakési útržkovité osobní zápisy. Dle potomka, Michala Novotného, si podrobně zaznamenával do malých kalendářů všechny výlety a průběh svých zahraničních návštěv. Zapisoval si také své zážitky ze služby na italské frontě (1916–1918). V pozůstalosti bylo také nalezeno 5 sešitů s deníky, které si Otakar Novotný vedl v letech 1920–1941 a které mají různou formální podobu. Ukazuje se v nich také, jak byl Novotný ve své práci systematický. V letech 1925–1939 si každý den zapisoval, na jaké stavbě a kolik hodin pracoval. Kromě krátkých záznamů o důležitých událostech se v denících také objevují osobní poznámky, které odkrývají zákulisní půtky pražské kulturní scény. Ze zápisů lze vypožorovat, jak komplikované postavení jako architekt měl a kolik architektonických soutěží a návrhů, které nebyly třeba ani realizovány, zpracoval. Vytváří se tak mnohem komplexnější obraz architektova života, který se neobešel bez pracovních zklamání a životních peripetií, které tento čínorodý a navenek rezervovaný muž prožíval.

S činností literární a publikační také souvisí jeho rozsáhlá pedagogická činnost, která ho naplňovala a bral ji velmi zodpovědně. Nejprve vyučoval kreslení a kompozici v kursech pro malíře pokojů (1906–1909). Poté přednášel přirozené historické slohy na Vyšší dívčí škole v Praze (1912–1914). Po smrti Jana Kotěry v roce 1923 několik měsíců suploval na Akademii výtvarných umění v Praze na nedávno zřízené škole architektury. Zápis z deníků ze dne 21. 4. dobře ilustruje nastalou situaci: „*Štursa slibuje, že příští pátek ve sboru akademie navrhne a prosadí moje suplování Kotěry, mezi jmenováním Janáka*

⁵⁵ NOVOTNÝ, Otakar: *O architektuře*. Praha 1959

⁵⁶ NOVOTNÝ 2002, 79-87

⁵⁷ Soupis teoretických prací O. Novotného In ŠLAPETA 1980, nepag.

⁵⁸ NOVOTNÝ 1958, 12

na akademii a mne na uměl. průmysl. školu bude s Janákem učiněno junktim. Ale také u ostatních bude intervenovati. Nikdo že nezapomene, co pro ně všechny dělám!“⁵⁹ Později v červnu také hovoří o obsazení Kotěrovi stolice architektury se Švabinským, který slibuje, že se přimluví, aby byl jmenován nástupcem sám Novotný. Nakonec však v říjnu hořce konstatuje „Byl jsem poveden!“⁶⁰ Na vedoucí pozici ve škole architektury na Akademii je dosazen Josef Gočár.

Pozdější Novotného jmenování profesorem se neobešlo bez komplikací. Zápis z 4. 2. 1929: „Večer telefonuje mi Filla, že v nedělním ‚Nár. osvobození‘ je protest žáků proti mému jmenování. Tušil jsem všechny ty překážky. Kolik jich ještě bude a kam povedou?“⁶¹ Situace se lehce vyostřuje. 6.2. „Dr. Pečírka telefonuje, že ve schůzi sboru na škole bylo usneseno vyzvat žáky pod trestem vyloučení k odvolání jich protestu. Nemyslím, že je dobře tak se tím obírat. Jmenovat! Učitel pak ať ukáže, jak žáci jdou jednou tam a podruhé sem. Jsem přesvědčen, že si s nimi budu dobře rozumět.“⁶² Po všech peripetiích byl v létě roku 1929 Otakar Novotný jmenován profesorem architektury na Státní uměleckoprůmyslové škole v Praze. Dle Pečírky podle jednohlasného návrhu profesorského sboru.⁶³ Novotný si zapsal 2.7. do deníku: „Umprum 8 hod. Obdržel jsem dekret a přísahal. Večer konference. Nastupuji dráhu učitelskou. Dovedu to?“⁶⁴ Odpovědí budiž svědectví jeho syna Jiřího, budoucího architekta a významného urbanisty. Chodíval do otcova ateliéru okolo maturity a o jeho výuce se vyjádřil ve své knize *Prahou posedlý* v kapitole *On otec*: „Byla to jakási předarchitektonická příprava... V první řadě dbal na čisté pláště, pořádek na stole, slušné vystupování a kultivovanou řeč. Práce nikdy nekorigoval s tužkou. Jen radil, poukazoval na obecné zákonitosti architektury, na prostředky vyjadřování, na sepletí myšlenky a citu.“⁶⁵ O zaměření Novotného ateliéru bylo referováno Pavlou Pečinkovou také v publikaci vydané při příležitosti 120. výročí VŠUP: „Architektura, chápaná tehdy jako obor určující možnosti uplatnění i stylový charakter všech ostatních výtvarných disciplín, je na škole v roce 1929

⁵⁹ Deníky O. Novotný, 21. 4. 1923

⁶⁰ Deníky O. Novotný, 1. 6. 1923

⁶¹ Deníky O. Novotný, 4. 2. 1929

⁶² Deníky O. Novotný, 6. 2. 1929

⁶³ PEČÍRKA 1929–30, 194–200

⁶⁴ Deníky O. Novotný, 2. 7. 1929

⁶⁵ NOVOTNÝ 2002, 79–87

*posílena novou speciálkou, vedenou v podobném duchu Otakarem Novotným.*⁶⁶ O šest let později na škole dokonce krátce zastával rektorskou funkci. Na své *alma mater* vyučoval i po svém penzionování od roku 1948 Nauku o slohu. Definitivně mu zde byl ukončen pracovní poměr v prosinci 1953, a to rok poté, co byl dekretem prezidenta republiky Klementem Gottwaldem jmenován vysokoškolským profesorem pro obor Sloh a architektonické tvarosloví.⁶⁷

Významná je také jeho činnost spolková a organizační na poli výtvarných umění. Angažoval se ve Spolku výtvarných umělců Mánes, jehož byl dlouholetým předsedou (1913–1915, 1920–32). Z jeho deníků vyplývá, že v podstatě každodenně trávil několik hodin prací pro spolek. Historik umění Jaromír Pečírka, který necelý měsíc před Novotného padesátými narozeninami bilancoval v článku pro *Volné směry* jeho život a dílo konstatoval, že je díky své velké práci pro spolek jeho „*srdcem i duší.*“⁶⁸ Mimo jiného se postaral, společně s ostatními členy, o vybudování spolkové budovy, kterou dokonce sám navrhl. Tím jeho aktivita nekončila. Byl také spoluzakladatelem Společnosti architektů, Svazu československého díla a přímým zakladatelem Syndikátu výtvarných umělců a jeho pozdější odnože, Organizace čs. výtvarníků.⁶⁹

Jak skončil život tohoto čínorodého a pracovitého architekta, organizátora a pedagoga? Slovy Adolfa Hoffmeistera, který ho dobře znal, ze dne 10. 4. 1959: „*Otakar byl tak mladý, že držel krok s námi, o 20 let mladšími... Odešel příliš náhle. Když jsme slyšeli, že usnul tak civilně v elektrice, aby se neprobudil, zdálo se nám, že tu zůstalo něco nedořečeno. Ten poetický tramvajový lístek, je dokladem, že měl ještě cestu před sebou, že nedojel do konečné stanice.*“⁷⁰ Jeho syn Jiří Novotný uvádí: „*V necelé osmdesátce ve svém stylu také zemřel. Na Václavském náměstí pod Myslbekovým Sv. Václavem v tramvaji č. 11 s rolí nedokončeného soutěžního projektu pod paží... Napsali o něm Nenápadný velikán.*“⁷¹

⁶⁶ PACHMANOVÁ/PRAŽANOVÁ 2005, 51

⁶⁷ ŠLAPETA 1980, 4

⁶⁸ PEČÍRKA 1929–30, 194–200

⁶⁹ PEČÍRKA 1929–30, 194–200

⁷⁰ Adolf Hoffmeister: *Nad rakví Otakara Novotného* 1959 In ŠLAPETA 1980, nepag.

⁷¹ NOVOTNÝ 2002, 79–87

Architektonické dílo

„Architekturu nelze pokládati za nejvyšší projev lidského ducha, není-li zrozena z vědeckého podkladu, neprošla-li očistnou výhni formových zákonitostí a nebyla-li posvěcena uměleckým citem.“⁷²

(Otakar Novotný, *Tvoření formy v architektuře*, 1911)

Školní práce a první realizace Otakara Novotného se přikláněly k tehdy nově, do Prahy přichozí secesi, výtvarnému stylu přelomu století. Pražská raná secese čerpala inspiraci také z lidové architektury a tradice anglického rodinného domu, zejména v obytné architektuře.

Vyznačovala se pod vlivem Friedricha Ohmanna a jeho žáků ze speciální školy architektury na Umělecko-průmyslové škole vegetativním naturalistickým dekorem. Přelomem pro českou architekturu se stal příchod architekta Jana Kotěry z Vídně. Roku 1898 vystřídal ve vedoucí pozici na Umělecko-průmyslové škole v Praze F. Ohmanna a obohatil secesi o zásady svého učitele Otto Wagnera.⁷³ Kotěrovým programem se ukázalo být hledání nového slohu pro 20. století. Z jeho tezí a konání se ukazuje klíčové použití nové formy s respektem k racionalistickým zásadám. Jemný dekor měl za úkol podpořit tektoniku stavby, ne ji zcela ovládnout. Ve stati *O novém umění* se sám Kotěra vyjádřil takto: „Nová forma může vzniknouti nikoliv z estetické spekulace, ale toliko z nového účelu, z nové konstrukce... Dekor zaujme v novém umění pouze jemu příslušející funkci: členiti a podporovati masy – bude tedy zase účelný.“⁷⁴ Všechny tyto tendence, ve spojení s již zmíněnými impulsy z lidové a anglické architektury, vytvořily Novotného osobitou variaci posledního univerzálního a internacionálního uměleckého slohu, kterým secese byla. Věrnost Kotěrovým zásadám a předobrazům je nejvíce patrná v raných realizacích rodinných domů a vil v Praze a okolí. Jmenovitě se tato tendence projevuje u domů doktora J. Žižky v Újezdu u Jiren (1904), dr. Fialy v Praze Bubenči (1904), přestavbě domu E. Lederera v Jindřichově Hradci (1904) a domu pro dr. Cmunta v Čimelicích (1906). Z této doby také pochází návrh na gymnázium v Benešově u Prahy [17,18], jehož spoluautorem byl Richard Novák a který byl publikován v časopise

⁷² NOVOTNÝ 1911, 3–7,11: *Tvoření formy v architektuře*, In *Styl IV*

⁷³ ŠLAPETA 1980, 4

⁷⁴ KOTĚRA 1900, 189–195, *O novém umění* In *Volné směry IV*. č. 4

Der Architekt v roce 1904.⁷⁵ V návrhu budovy je čitelné secesní tvarosloví, a to zejména v průčelí, štítech a nepříliš konkrétních obrysech ornamentů na fasádě.

První realizací Novotného na Benešovsku je letní vila z roku 1907 navržená pro českého chemika profesora Emila Votočka[19]. Byla vystavěna v jedné z vilových oblastí v Posázaví ležící při trati Dráhy císaře Františka Josefa vybudované roku 1871, tím pádem z Prahy dobře dostupná. První letní obydlí zde začala vznikat od 90. let 19. století.⁷⁶

Vila s hranolovou věží byla vystavěna na rozlehlém pozemku svažujícím se do údolí. Na jižní straně domu se mimo „rozhledny“ také nachází dřevěná prosklená lodžie, která pocitově i opticky propojuje dům s okolní přírodou. Specifikem stavby s kamennou podezdívkou je, že využívá dřeva jako konstrukčního i okrasného prvku. Kromě okenic vynikají ozdobné profilace dřevěných trámů, avšak fasádě dominuje zejména dřevěné hrázdění ve zdivu.⁷⁷ Hrázdění je využito na věži a vrchních částech fasády. Secesní dekor z předchozích realizací je zde potlačen. Zjevnou inspiraci, jakou nesou i Kotěrovy vily z počátku století, např. Trmalova vila ve Strašnicích, Novotný čerpá z lidové architektury. Stylově lze senohrabskou letní vilu připodobnit jak k rodinnému domu J. Žižky v Újezdě nad Lesy, tak k letní vile ředitele Riemera v St. Gilgen z podobného období. Svou výzdobou a typologií se nachází někde mezi těmito dvěma realizacemi. Je zde patrná plynulost Novotného stylového zrání. Jedinou malovanou výzdobou na průčelí je zjednodušený geometrizovaný rostlinný ornament na trojosém hrázděném arkýři umístěném nad vchodem na severní fasádě.⁷⁸ Díky svému prostému vzhledu dům z krajiny nevystupuje, na horizontu je viditelná pouze vyhlídková věž, postupem let zarůstající stromy. Stavba tak zapadá do svého prostředí a neruší *genia loci*. Novotný s citlivostí využil jak svažitého terénu pozemku, tak přírodních materiálů na stavbu. To vše učinil v duchu myšlenek architekta M. H. Baillieho Scotta, průkopníka anglické moderny.⁷⁹ Vila s folklorizujícími rysy je tak považována za „*typologicky nejhodnotnější stavbu vilové lokality Senohrab*“, která se nachází severně od Benešova.⁸⁰

⁷⁵ *Der Architekt X*, 1904, tab. 118.

⁷⁶ LÍBAL 2011, 11-15; BLAŽKOVÁ/FIALOVÁ/MATOUŠEK 2014

⁷⁷ Zahrádková 2014

⁷⁸ Zahrádková 2014

⁷⁹ BAILLIE-SCOTT, Mackey H.: *Houses and gardens*, London 1906; v českém překladu: *Dům a zahrada*, Praha 1910

⁸⁰ <https://pamatkovykatalog.cz/votockova-vila-14727516> vyhledáno 20. 10. 2020

V Benešově

Odklon Novotného od dekorativního stylu s prvky vypůjčenými z lidového stavitelství je patrný v jeho návrzích od roku 1908 poté, co absolvoval cestu do Holandska a Belgie. Inspirován tamní tradicí cihelné režné architektury a novátorskými myšlenkami H. Berlageho, začal tvořit v duchu racionalistické moderny.⁸¹ V tomto období vyprojektoval skupinu budov pro Holice, Rakovník, obytný dům učitele Sequense a zejména oceňovaný obchodní a obytný dům nakladatele J. Štence v Praze[22]. Mezi tyto stavby je také řazena Váňova vila v Benešově z roku 1912.

Tento racionalistický směr moderní architektury je založen na oproštění stavby od ornamentu a ozdob, nechává vyniknout kráse struktury a materiálu, zejména neomítanému cihelnému zdivu. Dekor se stává ornamentální a zdrženlivý a projevuje se zejména v interiéru a na kovových prvcích. Ornament je případně vytvořen pomocí rafinovaně poskládaných bílých a červených cihel.⁸² Forma je očištěna a zproštěna všeho zbytečného a postupně redukována na jednoduchý a jasný tvar. Pozornost je věnována základním stavebním zákonitostem, konstrukci a účelu, který dá stavbě půdorys.⁸³ Slovy samotného Berlage: „*Zed' musí být především ukázána v nahotě své hladké jemné krásy a je třeba se zříci čehokoliv, co na ni má být připevněno, jako překážky.*“⁸⁴

Užití pohledové cihly na počátku 20. století převažovalo stále spíše v industriální architektuře a vycházelo zejména z anglických předloh. V českém prostředí navrhl technickou stavbu tohoto typu v roce 1901 přímo britský projektant William Heerlein Lindley.⁸⁵ Čistírna odpadních vod v Bubenci sloužila Pražanům od roku 1906. Budova byla postavena v rámci základní kanalizační sítě pro Prahu a okolí. Lindley určil i přes nátlak betonářským firem cihlu jako hlavní stavební materiál.⁸⁶ Architektonická moderna přinesla cihlu i do obytné architektury. Na fasádě se s ní setkáváme poprvé u vilového penzionu Poldi na Kladně z let 1902–1903 od rakouského architekta Josefa Hoffmanna. Představitel vídeňské moderny, žák Otto Wagnera, patřil k zastáncům *Gesamkunstwerku*

⁸¹ ŠLAPETA 1980, 10; HERMANOVÁ/ŠVÁCHA 2010, 142; tyto myšlenky představím níže

⁸² ŠLAPETA 1980, 10; NOVOTNÝ 1911, 3–7,11: *Tvoření formy v architektuře*, In *Styl IV*

⁸³ NOVOTNÝ 1911, 3–7,11: *Tvoření formy v architektuře*, In *Styl IV*

⁸⁴ FRAMPTON 2004, 86

⁸⁵ LÍBAL 2003, 87–90; JÁSEK 2006

⁸⁶ <https://www.pvk.cz/aktuality/w-h-lindley-otec-prazske-kanalizacni-site/> vyhledáno 18.3.2020;

a v budově navrhl interiér společně se svým žákem Franzem Messnerem. Vnitřní zařízení a taktéž exteriér stavby, byly vyzdobeny v osobitém abstraktním stylu za použití jednoduchých geometrických tvarů – čtverečků, kuliček a trojúhelníků. Fasáda byla velmi strohá, ozvláštněná kombinací použitých materiálů. Kromě světlé cihly ze struskového odpadu, hrubé omítky a obnažených železných traverz v překladech oken, podpíraných pískovcovými kvádry, nebylo použito žádných ornamentů.⁸⁷ S „nahou zdí“ se setkáme také na Kratochvílově vile v Černošicích od Jana Kotěry (1908–1909)⁸⁸, v jeho vlastní vile s ateliérem v Hradešinské ulici v Praze[21] ze stejného období, vile Viktora Vojtěcha od Františka Roitha (1910) opět v černošické villegiaturě a taktéž u Lexova domu[23] v Rakovnici od O. Novotného (1908–1910). Červených rezných cihel užil na strohém průčelí své vlastní hradčanské vily i František Bílek (1910–1912). Tento spirituálně založený umělec mohl nalézt předobrazy v italské románské sakrální architektuře. Užití červených cihel na fasádě je možné spojovat i s vývojem v české architektuře a se stavbami od Kotěry a Novotného.⁸⁹

Wagnerovi žáci z Akademie výtvarných umění ve Vídni, František Roith i Jan Kotěra, ovlivněni svým učitelem a soudobými tendencemi v architektuře, směřovali ve svých realizacích, na přelomu prvního desetiletí, ke geometrizaci dekoru a celé architektonické formy.⁹⁰ Všechny zmíněné vily měly pro tento vývoj značný význam. Jan Kotěra čerpal inspiraci ke své tvorbě také na cestách po světě. V letech 1904–1906 navštívil mimo jiné USA, Anglii a Holandsko. Mohl si tak na vlastní oči prohlédnout kupříkladu stavby Hendrika Petrusa Berlageho, autora amsterodamské burzy, který hlásal přísný geometrický a logický řád. Jeho stavby proto mají ploché průčelí s minimálním dekorem. Tvorba Jana Kotěry krystalizovala do velice osobitých variací, jakou byla například budova Městského muzea v Hradci Králové. Stavba prozrazuje vliv amerického architekta Franka Lloyda Wrighta i díky cihle užitě na fasádě a v lapidáriu. Právě cihly se zde stávají důležitým kompozičním prvkem. První návrhy muzea vznikly již v roce 1905, po Kotěrově návratu z USA.⁹¹ V jeho pozdějších pražských realizacích, například v Urbánkově domě v Jungmannově ulici (1912–1913), je kladen důraz zejména na

⁸⁷ HERMANOVÁ/ŠVÁCHA 2010, 117

⁸⁸ Kotěra zde navrhl i architektonické rozvržení celé zahrady protáhlého půdorysu s bazénem, altánem a geometrickým členěním záhonů.

⁸⁹ HERMANOVÁ/ŠVÁCHA 2010, 108; DVOŘÁKOVÁ 2007, 67–68

⁹⁰ HERMANOVÁ/ŠVÁCHA 2010, 130

⁹¹ LÍBAL 2003, 87–90

tektoniku stavby bez přílišné zdobnosti. Vznikají tak modernistické budovy s klasicistním rastrem průčelí.⁹²

Vila Jana Váni

Neomítnutá cihla na fasádě se objevila i na jedné z benešovských realizací. Dům na rozlehlém pozemku jižně od historického centra si nechal vystavět pokladník městské spořitelny Jan Váňa. [24] Pocházel ze starobylého velkostatkářského benešovského rodu. Není tedy překvapivé, že disponoval v dané oblasti takto rozlehlou parcelou. Není jisté proč oslovil zrovna architekta Otakara Novotného. Svou roli hrálo nepochybně to, že pocházeli ze stejného města. Důvodem ale mohlo být i Novotného renomé, které získal například díky stavbě Štencova domu v Praze. V roce 1910 dokončil Novotný také vilu pro Františka Lexu v jiném středočeském městě Rakovník, která se Váňově vile v mnohém podobá. Její fasáda však není kompletně celá z neomítnutých cihel. Vnitřní uspořádání, kterému dominuje schodišťová hala, je obdobné. Malíř a učitel František Lexa poznal Novotného při studiích na Umělecko-průmyslové škole v Praze.⁹³ Při jaké příležitosti se poznali J. Váňa s O. Novotný už se nejspíš nedozvíme. Je ale možné, že pokladník spořitelny se dozvěděl o rakovnické vile a rozhodl se, že původem benešovského architekta najme i na stavbu vlastní cihlové vily. [25,26,27,28]

Před první světovou válkou začala na východní straně Benešova vznikat souvislá uliční síť. Pozemky byly zastavovány jak vilami, tak řadovou výstavbou. Několik domů ve Vodárenské ulici⁹⁴ se secesními štíty navrhl stavitel Jaroslava Škoula. Ve stejném stylu byl u cesty odbočující k Černému lesu vybudován rozlehlý dům a na č. p. 481 rodinná vila pro Annu Škoulovou.⁹⁵ Mezi lety 1911–1912 dále u cesty směrem k Černému lesu vyprojektoval Otakar Novotný architektonicky nejhodnotnější stavbu v této lokalitě. Celoročně obývanou vilu navrhl architekt stejně jako u předchozích realizací včetně interiéru a architektonického rozvržení zahrady.⁹⁶

Dům byl postaven dále od silnice přibližně uprostřed rozsáhlého pozemku. Vstupovalo se do něj po schodech, které byly akcentovány zídkami po obou stranách. Nad vchodem

⁹² NOVÝ 1998, 91

⁹³ HERMANOVÁ/ŠVÁCHA 2010, 130

⁹⁴ Dnešní ulice Hráského.

⁹⁵ ROUBÍK 2009, 29

⁹⁶ HERMANOVÁ/ŠVÁCHA 2010, 140

byl umístěný balkon, který poskytoval zastřešení a vytvářel dojem lodžie. Tři podlouhlá okna dominovala průčelí, jedno z nich bylo zároveň dveřmi od balkonu, které ústily do mezaninu. V tomto prostoru bylo také schodiště pokračující do vrchního patra.

Vnitřní dispozice vily se držela anglických vzorů. Středobodem prostoru byla hlavní schodišťová hala vystupující svou hmotou do průčelí (jak již bylo naznačeno výše). Půdorys je nepravidelný a přizpůsobuje se různé velikosti a uspořádání místností, což se na vzhledu stavby citelně projevuje. Například Berlage považoval jako ideální stav: „*Umění stavitelského mistra spočívá v tvorbě prostoru a ne skicování fasád. Prostorový obal je vytvořen prostřednictvím stěn, zatímco prostor ...se projevuje podle komplexnosti stěn.*“⁹⁷

Na severní stranu u vchodu byly orientovány obslužné prostory jako kuchyň a spíž. Obytné prostory v přízemí, obývací pokoj a ložnice, byly směřovány na jih do zahrady. Dlouhými okny bylo možno dohlédnout na altánek čtvercového půdorysu s pyramidovou stříškou a kovovým zdobením ve tvaru kosočtverců. V prvním patře se nacházel hostinský pokoj a salon orientovaný také na jih.⁹⁸ Z jediné dochované fotografie interiéru, směřující pohledem na historické dominanty města, je patrné střídmé geometrické zdobení stěn, jednoduchého dřevěného zábradlí na schodech a zábradlí s kulatými detaily na balkoně v mezaninu. Z okna je také vidět rozlehlá zahrada osázená rozličnými rostlinami a kruhovitá stupňovitě řešená pergola, podobná té, co měl v zahradě své vily nakladatel J. Otta na Zbraslavi.⁹⁹

Užitným, ale zároveň ozvláštňujícím, prvkem stavby jsou čtvercová a kruhová okénka a též i okna úzká, která jsou variací francouzského okna. Pro Novotného tvorbu napříč styly jsou tato podlouhlá okna významná, zejména v období po roce 1908. Jak uvádí architektův vnuk Tomáš Novotný: Otakar Novotný byl „*mistr na proporce oken*“ a „*okna od něj poznáte, byla to jeho posedlost.*“¹⁰⁰ V jeho návrzích hrají i důležitou estetickou roli. Díky plastickému a vpadlému orámování okenních otvorů je na tvar oken ještě více upozorněno. Z boku stavby jsou užity prvky klasické architektury a to odstupňovaná

⁹⁷ FRAMPTON 2004, 86

⁹⁸ HERMANOVÁ/ŠVÁCHA 2010, 140–142; archiv majitele vily: stavební dokumentace vily

⁹⁹ ŠLAPETA 1980, 37; HERMANOVÁ/ŠVÁCHA 2010, 142; archiv majitele vily: stavební dokumentace vily; NTM f. 95

¹⁰⁰ Rozhovor s Tomášem Novotným, 2/2020; NTM f. 95

korunní římsa a lezény, jejichž plastické linie fasádu rozčleňují. Zastřešení je tradiční, kombinuje sedlový a valbový typ střechy se strohými trojúhelníkovými štíty.¹⁰¹

Nejvýraznějším prvkem na fasádě je užití rezného zdiva a to po celé její ploše, což u vil od ostatních soudobých architektů nebylo zvykem. Zajímavých kontrastních efektů na fasádě je dosaženo kombinací světlé struskocementové cihly s červenou lícovkou, užitou zejména ve spodní části stavby a okolo oken v jižním průčelí. Inspirace holandskou architekturou, kterou Novotný načerpal během svých cest po západní Evropě v roce 1908, je zjevná a v práci již několikrát zmiňovaná. Sám tvůrce se k tomuto ovlivnění přiznal a uvedl, že toto tvarosloví vede „*k přísné kráse, chladné střízlivosti a mužné drsnosti.*“¹⁰² Tohoto efektu nebylo dosaženo pouze užitím cihly v exteriéru, ale zužitkováním a zprostředkováním celkové koncepce holandské architektury, její proporcionality a prostorovosti, která se na stavbě projevila.¹⁰³

Je třeba také zmínit další Novotného realizaci z oblasti obytné architektury na Benešovsku, která vznikla mezi lety 1911–1914. Vila ředitele tiskárny Zdislava Grégra v Lštění[20] se svým vzhledem ještě stále částečně odkazuje k venkovské architektuře například dřevěným balkónem podepřeným krakorci. Zároveň se do ní již propsaly moderní trendy architektury, jako například rozměrná okna nebo přízemní lodžie.¹⁰⁴ Otevřenost stavby vůči okolí zprostředkovává také vikýř v mansardové střeše. Vila je umístěna ve svažitém terénu, který umožňuje obyvatelům příjemný výhled do krajiny, svrchu dům objímá les.¹⁰⁵

V druhé polovině 20. let 20. století se v československé architektuře projevovaly různé styly jako národní sloh, purismus a funkcionalismus aj. Cihla se na stavbách objevovala dále a to jak na stavbách obytných (vilová kolonie na Ořechovce, činžovní domy v Bubenči od J. Vondráka), tak na stavbách veřejných (krematorium a hotel Morava v Brně, Dům umění v Moravské Ostravě). Výrazně se pak uplatnila na řadě staveb, které si v rychle rozvíjejícím Zlíně nechal do konce 40. let vybudovat Tomáš Baťa (přijímací budova nemocnice, Grebecova vila, budova „21“, sídliště ve Fučíkově čtvrti, Kolektivní dům apod.).¹⁰⁶

¹⁰¹ HERMANOVÁ/ŠVÁCHA 2010, 141; archiv majitele vily: stavební dokumentace vily

¹⁰² LÍBAL 2003, 87–90; archiv majitele vily: stavební dokumentace vily

¹⁰³ LÍBAL 2003, 87–90; archiv majitele vily: stavební dokumentace vily

¹⁰⁴ FASSATI 2007, 126; LÍBAL 2011, 14

¹⁰⁵ BOŘECKÝ/EXNER/NOVOTNÝ 2011,

¹⁰⁶ LÍBAL 2003, 87–90

“U Novotného nevytizelo užívání cihlových fasád ani v prvním desetiletí 1. republiky, o čemž svědčí *Sehnoutkův dům (1926-1927)* a *Obecní úřad (1927)* v Černožicích (nad Labem) a *Státní vystěhovalecká stanice v Praze (1928)*.”¹⁰⁷ Také se tam dá zařadit vila stavitele Ing. Lumíra Kapsy v Bubenči ze sklonku dvacátých let. Cihlu jako stavební materiál Novotný dále užívá i ve své pozdní tvorbě například v rodinném domě s ateliérem, vyprojektovaném pro malíře Václava Špálu v Praze Střešovicích z roku 1930.¹⁰⁸

Městská spořitelna

Ve 20. letech byly Otakaru Novotnému v Benešově zadány hned dva projekty. Prvním z nich byla adaptace průčelí městského úřadu a spořitelny, která proběhla roku 1922. [29] Na dobových fotografiích se ukazuje míra úprav. Do střechy byl vestavěn vikýř s třemi okny s půlválcovými šambránami odkazující k národnímu stylu, který se objevoval zejména na veřejných stavbách a peněžních ústavech od počátku první republiky.¹⁰⁹ Obdobný výtvarný výraz založený na válcových motivech na fasádě si lze všimnout v další Novotného realizaci z počátku 20. let a to na obytném domě [30] v Kamenické ulici v Praze 7. Schopnost propojit a reflektovat vývoj architektonických stylů, i když s lehkým odstupem, je pro tvorbu architekta Novotného charakteristická. Učitelské domy v ul. Elišky Krásnohorské na Starém Městě pražském jsou považované za pozdní variantu jehlancového kubismu. Svou barevností fasády jsou typické pro národní sloh a stávají vývojovou spojnicí mezi oběma styly.¹¹⁰

Fasáda městského úřadu v Benešově byla doplněna také o plastické prvky například zvýrazněné podokenní a nadokenní římsy a půlkruhové vpadliny nad okny. Podokenní římsa se mezi okny v prvním patře zvedala do tvaru šipky a byla zakončena plastickým erbem města se šternberskou hvězdou. Tento prvek na fasádě se pro budovu stal významný. Také byly odstraněny konzole pod patrovou římsou a další historizující prvky na fasádě (pásové rýhy a obdélníky mezi okny). Omítka tak byla hladká.¹¹¹

¹⁰⁷ LÍBAL 2003, 87–90

¹⁰⁸ ŠLAPETA 1980, BOŘECKÝ/EXNER/NOVOTNÝ 2011

¹⁰⁹ HNÍDKOVÁ 2013, BOŘECKÝ/EXNER/NOVOTNÝ 2011

¹¹⁰ HNÍDKOVÁ 2013; BENEŠOVÁ 1984, 305; NTM f. 95; BOŘECKÝ/EXNER/NOVOTNÝ 2011

¹¹¹ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 5/226

„Při tomto mohutném rozvoji ústavu se pociťuje, že spořitelna musí přikročiti ke stavbě vlastní vhodné spořitelní budovy, která je základní podmínkou dalšího zdárného vývoje ústavu. V r. 1926 koupí domu čp. 226 a části domu čp. 227 na nynějším Masarykově náměstí spořitelna získala vhodné stavební místo, kde během dvou let vyrostla nynější budova, která byla dne 28. října 1928, desetiletí republiky, odevzdána svému účelu.“¹¹²

Hranolovitá dvoupatrová budova [33] byla vystavěná na parcele po Rýdlerově domě a Holzrově domě, kde bývaly masné krámy. Její strohé fasády s rizalovitě předstoupenou částí do úrovně hlavní římsy dominuje pětice francouzských oken objevující se v několika dalších Novotného stavbách (Váňova vila, Sokolovna v Holicích atd.). Portikus, který zvýrazňuje monumentalitu budovy, je umístěn symetricky ve středu předsazené části. U vchodu do budovy Novotný navrhl ložžii, díky které bylo možné vcházet i z Řeznické uličky. Půdorys není pravidelný, avšak vpředu mírně zkosený a přizpůsobený parcele, která je na mírně sestupném terénu. Podle původního návrhu [31] je vzhled dveří totožný s dveřmi od funkcionalistického pavilónu [32] navrženého pro Biennale v Benátkách mezi lety 1924–1925.¹¹³

Dalším výrazným prvkem na průčelí je figurální bronzový reliéf *Úvěr* [35] od sochaře Bedřicha Stefana, žáka Jana Štursy a Novotného kolegy z S.V.U. Mánes. Stefan realizoval několik soch pro architekturu. Mezi nejvýraznější z nich patří výzdoba průčelí budovy Právnické fakulty Univerzity Karlovy a návrh sochy sv. Václava pro funkcionalistický kostel od Josefa Gočára ve Vršovicích. Obě tato díla vytvořil v druhé polovině 20. let po návratu ze stáže v Paříži, kde mimo jiné působil jako kreslič u Le Corbusiera.¹¹⁴

Podobu reliéfu pro benešovskou spořitelnu ovlivnilo tvarosloví pozdního kubismu. Také se zde projevují motivy sociální plastiky, vysledovatelné ve Stefanově rané a pozdní tvorbě. Stefan v sochařském díle „*Úvěr*“ pomocí tří alegorických postav, které zpodobňují práci, píli a spořivost, [34] odkazuje na účel budovy. Reliéf je tedy velice popisný. V pozadí mužské postavy se nachází továrna, za jednou z ženských postav je včelí úl, ve středu je pak žena s písářským náčiním. Dochovala se také studie, kterou Stefan pojal více poeticky. V návrhu dvou ležících ženských aktů, z nichž jeden drží

¹¹² SOkA Benešov: Ročenka Městské spořitelny, 1938, 12

¹¹³ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 5/226

¹¹⁴ ŠETLÍK 1961, 7–16

tabulku s nápisem $1+1 = 2$, pracuje s tématem spořivosti a píle volněji. Sochař tak zřejmě nakonec přizpůsobil podobu díla přání zadavatele a udělal ho více popisné.¹¹⁵

Hladká fasáda a střídmy styl budovy se shoduje s dobovými tendencemi v československé architektuře. V památkovém katalogu ministerstva kultury je budova nazývána jako funkcionalistická. To nekoresponduje s klasicistním členěním průčelí – předsazenou římsou a portikem patrným na fasádě. [33] Takto členěnou hladkou fasádu uplatňuje Novotný také v Administrativním a obytném domě továrníka Cyrila Bartoně v Náchodě (1929–1931). Vzhled budovy ale dokazuje autorovy posuny ve stylu. Novotný prošel dlouhým architektonickým vývojem a východiska kubismu, národního slohu a funkcionalismu obohacoval o své vlastní poznatky a o svůj osobitý přístup. Jeho zraní bylo rozvážné, o to více pevně ideově ukotvené. Uvědomoval si pokrokovost svých staveb z let 1908–1912, avšak svou tvorbu dále rozvíjel a hledal pro své stavby nejvhodnější a nejaktuálnější výraz. Nechával se inspirovat soudobými světovými trendy a tvořil v intencích moderní architektury se silným zřetelem na výtvarnou hodnotu staveb.¹¹⁶ Jak píše Otto Wagner ve svém spise *Moderní architektura* z roku 1896, kde se snažil přiblížit „základní principy moderního stavitelství“ s důrazem na odklon od historismu, který nazývá „šílenou budovou“: „Z tohoto hnutí vzejde naissance, naprosté znovuzrození, vždyť máme na rozdíl od dřívějších pokračovatelů, k dispozici více než jen několik málo tradovaných motivů a nestýkáme se jen s několika málo sousedními národy, nýbrž díky společenským poměrům a díky síle našich moderních vymožeností máme k dispozici veškerý um, veškeré vědění lidstva... Takovýto pohled na věc podmiňuje, že nelze nikdy hovořit o volbě nějakého stylu jako základu moderní architektonické tvorby, nýbrž že architekt musí dbát na to, aby vytvářel nové formy, nebo takové formy, které nejsnadněji podřizují našim moderním konstrukcím a potřebám, tedy nejlépe odpovídají pravdě a ty pak musí dále rozvíjet.“¹¹⁷ Pokud bychom budovu spořitelny měli přiřadit k jednomu stylu, byla by to moderna. Její představitelé si zakládali na racionálním přístupu ke stavitelství. Dbali na jednoduché formy vycházející z účelu stavby, použitých materiálů a samotné konstrukce. Podstatná byla i harmonie tvarů a celková střídmost výrazu na fasádách. V interiérech se tak přestávaly objevovat ornamenty. Tento

¹¹⁵ ŠETLÍK 1961, 7–16

¹¹⁶ KOTÍKOVÁ 1968, nepag.

¹¹⁷ SARNITZ 2006, 13–14

modernistický přístup se začal objevovat v evropské architektuře už na začátku 20. století, naplno se projevil (i v českém prostředí) až po první světové válce.¹¹⁸

Novotný ve svých návrzích kladl důraz jak na funkci staveb, tak i na výtvarné zákonitosti, které účel těchto staveb ještě podtrhly. Nejvíce patrné je to zejména v interiéru budovy. Noblesní hala vystavěná na obdélném půdorysu dosahuje výšky dvou pater a její přirozené osvětlení poskytuje horizontální skleněná střecha. [36] Kolem centrálního prostoru pro pohyb klientů spořitelny byly rozmístěny úřadovny a naproti vchodu pokladna. V přízemních kancelářích byl použit kazetový železobetonový strop a dvoranu lemovalo sloupořadí, stejně tomu bylo i v prvním patře. Hladké sloupy jsou čtverhranné a v přízemí [37] propojené parapety bez jakýchkoliv ozdob – takto nenásilně byly vyprojektovány jednotlivé přepážky napravo úvěrní a nalevo vkladové.¹¹⁹ [38] Vzdušnost a prosvětlení celého interiéru zajišťuje jak stropní světlík, rozměrná okna, tak otevřená dispozice galerií, která zajišťuje propojenost celého prostoru.¹²⁰ Dvorana připomíná svou dispozicí a otevřeností jak halu Poštovní spořitelny od Wagnera, hlavní sál Berlageho amsterodamské burzy s galeriemi po obvodu centrální místnosti, tak zejména administrativní budovu Larkinovy společnosti od Franka Lloyda Wrighta z let 1903–1905. Jak sám Wright napsal: „*Budova je prostým zpracováním určitých užitkových podmínek... Interiér hlavní budovy tak tvoří jednoduchý velký prostor, v němž hlavní podlaží tvoří galerie otevřené do velké dvorany, která je osvětlená shora...*“¹²¹ Je zde užito nespočet novátorských detailů, které Larkin Building činí první svého druhu a jde o jakýsi *open space* z počátku 20. století. To vše umožnila celková dispozice půdorysu. Pracovalo se v otevřených galeriích s výhledem do osvětleného centrálního prostoru dvorany, který vnesl mezi zaměstnance pocit, že pracují všichni společně bez samostatných kanceláří či oddělených prostor, což byl vcelku velký převrat v dobovém průmyslovém myšlení.¹²² Obdobné uspořádání prostoru s dvoranou, galeriemi bylo aplikováno také v Novotného spořitelně, avšak pouze s tím rozdílem, že v centrální části dvorany bylo zázemí pouze pro klienty a úředníci pracovali po obvodu za přepážkami.¹²³

¹¹⁸ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 5/226

¹¹⁹ KOTÍKOVÁ 1968, nepag.

¹²⁰ Shodný sedlový světlík byl využit také v jeho dalších realizacích a to v Benátském pavilonu a výstavním sále budovy Mánesa.

¹²¹ SARNITZ 2006, 13–14

¹²² PFEIFFER 2005, 23–25

¹²³ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 5/226

V interiéru se nenachází žádná explicitní výzdoba, prostoru ale dodávají reprezentativnost použité luxusní materiály - mramor a žula. Efektní je zejména kontrastní černobílá dlažba a obklady sloupů. Dvorana i díky velkorysému otevřenému prostoru a jeho členění, působila až palácovým dojmem. Výrazné je také bílé mramorové schodiště vedoucí do vrchních kancelářských prostor. U čela budovy v prvním patře [39] byla umístěna kancelář ředitele, hlavní jednací místnost a po obvodu dvorany se nacházely další menší úřadovny. Honosné materiály byly tedy užity zejména v prostorách, kam zavítali klienti. V druhém patře [40] byly umístěny okolo pavlačového ochozu tři bytové jednotky. Jak uvedla Karla Kotíková ve své diplomové práci: „*Interiér je v této budově velmi pokročilý, ale exteriér zachovává pod hladce omítnutou fasádou klasicistní členění.*“¹²⁴ S tím by se ovšem dalo polemizovat, jak bylo řečeno výše. Fasáda je sice klasicistně členěná, avšak mělký střední rizalit s pěti francouzskými okny je svrchu ohraničen římsou, která zahýbá za roh, což jinak symetricky členěnou fasádu rozpochybovává. Právě tento detail pojí budovu s dobou jejího vzniku, kdy asymetričnost průčelí byla jedním z projevů modernity.¹²⁵

Funkcionalistické tendence vrcholí v Novotného poslední realizaci, spolkové budově S.V.U. Mánes v Praze (1927–1930). Funkcionalismus se v Novotného podání přibližoval emocionálnímu funkcionalismu¹²⁶ 20. let a dalo by se o něm, stejně jako o paláci Olympik od architekta Jaromíra Krejčara, který vznikl v podobné době, prohlásit: Stavba měla „*schopnost vyjadřovat poezii velkoměstské třídy, důraz na lyrický obsah technicistního tvarování celkového objemu stavby i jejích technicistních detailů i smysl pro hru zářivých bílých ploch a šedých nebo černých stínů udělily... roli prototypů té linie pražského funkcionalismu dvacátých let, která si chtěla ponechat umělecký ráz, neztratila ze zřetele emotivní působení architektonického díla a záměrně je podporovala a umocňovala...*“¹²⁷ Bílý víceúčelový dům, který propojuje nábřeží se Slovanským ostrovem, nezapře ve svém tvarosloví nautické prvky. Po svém otevření se právem stal chrámem umělců a teoretiků a to nejen pro členy Spolku výtvarných umělců Mánes, jehož byl Novotný dlouholetým předsedou. Díky svému neokázalému, světle prodchnutému, elegantnímu interiéru,

¹²⁴ KOTÍKOVÁ 1968, nepag.

¹²⁵ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 5/226

¹²⁶ Termín *emocionální funkcionalismus* používám ve své práci dle knihy teoretika architektury Rostislav Šváchy In: ŠVÁCHA, Rostislav. Od moderny k funkcionalismu: proměny pražské architektury první poloviny dvacátého století. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-84-8.

¹²⁷ ŠVÁCHA 1994, 271

doladěním do detailu včetně stropních maleb od Emila Filly, byl ideálním prostorem pro výstavy a neutuchající diskuze o kultuře a výtvarném umění.¹²⁸ Což potvrzuje i v dopisech bývalý obyvatel Benešova židovského původu Oswald Holzer, který krátce po dokončení stavby studoval na vysoké škole v Praze: ... Kavárnu navštěvovali převážně mladí lidé... Mánes se stal doménou univerzitních studentů... Neměli jsme rádi politiku, přičila se nám. Raději jsme mluvili o umění... Bar sám o sobě byl hotovým uměleckým dílem. Stěny zdobily malby krásných obnažených dívek, některé z nich byly na svou dobu obzvláště odvážné...¹²⁹ Výstižně porovnal architekt Tomáš Novotný interiéry spolkového sídla Mánes a budovy Městské spořitelny: (O. Novotný) „*Navrhoval interiéry podle zadavatele a funkce budovy. Peněžnímu ústavu udělal noblesní interiér, je to ukázněný dům ne jako bohémský Mánes, který byl zázemím pro výtvarníky.*“¹³⁰

Interiéry

Otakar Novotný se mimo projektování samotných staveb věnoval také navrhování interiérů a interiérových doplňků. Některé designerské práce ze studentských let v secesním stylu se objevují v knize, jejíž autorem je jeho učitel Jan Kotěra, *Práce mé a mých žáků 1898–1901*.¹³¹ Předměty užitného charakteru navrhoval i pro umělecké družstvo Artěl a to například několik skleněných nápojových souprav jednoduchých forem (kolem roku 1913), klíční štítky a kubistické urny z tepaného plechu (kolem 1919–1920). Za Artěl se také podílel společně s R. Stockarem, V. Hofmanem, L. Machoněm a J. Krejcarem na projektech vybavení interiérů hotelu Hvězdoslav na Štrbském plesu (1923–1933) v národním stylu.¹³² Do interiérů vlastních architektonických realizací mnohdy také navrhoval osvětlení či nábytek, který hodnotil jako jeden z určujících prvků v interiéru. Sám konstatoval: „*Nejvyšším projevem uměleckého průmyslu je, již na hranicích toho, čemu se zběžně říká ‚architektura‘, nábytek. Nábytek, jež lze stěhovat, nutno pokládat za mezitvar budovy a drobného zařízení; jeho pravou hodnotu objevil a ve mnoha nájemných bytech vyzkoušel právě Kotěra. Pravda je, že z moderního interiéru počíná mizet všechna sentimentální výzbroj a že takto osvobozený interiér může být*

¹²⁸ <https://www.mall.tv/gebrian-prekvapive-stavby/budova-manes-v-praze?t=299> vyhledáno 20. 3. 2020

¹²⁹ HOLZER SCHIRM 2014, 41–49, Z dopisů Oswalda Holzera

¹³⁰ Rozhovor s Tomášem Novotným, 2020

¹³¹ KOTĚRA, Jan: *Práce mé a mých žáků 1898–1901*. Praha 1901–1903?

¹³² FRONEK 2009, 20–21, 26–28, 177, 185, 200, 202, 211, 252, 258

*pokládán za první známku stoupajícího bytového standardu.*¹³³ O důležitosti správné formy a užitnosti designu a interiéru obecně napsal několik teoretických statí, kde například reflektoval stylový vývoj československého uměleckého průmyslu. Citace ze statí *Současná architektura a umělecký průmysl v Československu: „První opravdu moderní československý interiér je pln nehledaných a prostých forem, navazující na biedermeierovskou tradici měšťanského bytu. Je to smysl hladkosti a čistoty, vyjádřený jednoduchým rytmem svislých a vodorovných nebo i šikmých ploch a nehledaných linií, který jednou jsa zvolen, bývá uplatňován stejnoměrně a analogicky na všech předmětech v interiéru. Tato prostá formová logika může být přijímána sice jako vysvobození z bezradnosti konce 19. století, ale ukazuje se brzy jako výtvarně neplodná.*¹³⁴ Za stěžejní považuje Otakar Novotný při tvoření poezii, která zabraňuje plošnosti či přehnané dekorativnosti nebo geometričnosti předmětů v interiéru a napomáhá vytvářet plasticitu umístěných objektů. Poezie je potřeba výtvarníka zachytit jeho prchavé vidiny a náladu do věčného výrazu, např. předmětu. Musí být však stále pamatováno na účel a konstruktivnost a právě v kontaktu s poezií přichází tvůrčí zápas. Ten *„nemění podstaty a pravdivosti výtvarného umění, ale boří hradby odlišnosti architektury moderní od všech architektur historických.*¹³⁵ Novotný tvrdí, že prvky účelové a konstruktivní jsou podřízeny uměleckému záměru. Architektura a umělecký průmysl se tímto řadí mezi ostatní výtvarná umění. *„Krása architektonická stává se krásou stavěnou, ukazuje totiž, že je možná jen stavbou hmot, že spočívá v dramatinizované jejich rovnováze a v jejich rytmu.*¹³⁶ Otakar Novotný konstatuje, že tím se tvorba v Československu dotýká své podstaty, svých kořenů a začíná se zaměřovat na problémy prostorového tvoření bez geometrické tvarové redukce stavby či interiéru.¹³⁷

O jeho designérských schopnostech a novátorskému přístupu bylo referováno i v dobových periodikách: *„Vliv vídeňské moderny lze i na mnohém pražském interieuru pozorovati, ale přece je tu již tolik odlišného, svérázného v tvoření! Mezi přední propagátory nového stylu náleží bez odporu i architekt Novotný.*¹³⁸ Významnou poválečnou zakázku vytvořil společně s V. H. Brunnerem a akad. soch. K. Dvořákem.

¹³³ NOVOTNÝ 1958, 14

¹³⁴ NOVOTNÝ 1984, 82

¹³⁵ NOVOTNÝ 1984, 83

¹³⁶ NOVOTNÝ 1984, 83

¹³⁷ NOVOTNÝ 1984, 83

¹³⁸ *Český svět*, 1908–09, č. 5, 12. 10. 1908, 22

Zpracovali a realizovali zařízení československého zastupitelského úřadu v Budapešti (1923–1925). Novotný tuto práci okomentoval v článku Interiér neosobní a nečasový pro časopis *Výtvarná práce*.¹³⁹ Konstatoval, že vzhledem k účelu budovy je potřeba vytvořit interiér takový, aby vyšel vstříc vkusu mnoha návštěvníků z různých vrstev společnosti a různého původu a smýšlení, a proto „*je nutno oprostít výtvar veškeré nálady a náhody, vzdávat se dobrovolně malých půvabů, aby povstal celek sice velmi studený, ale zajisté dobře zažívateľný... Práce Otty Wagnera, Behrrense, Berreta mají svým vypočítaným původem a počtářským řešením mnoho stále hodnoty, poskytující v každé době a každému člověku vše, co žádá. Člověk moderní má věru těchto požadavků málo; chce rozmyslnost a klid.*“¹⁴⁰

K jeho interiérům je také nutno přiřadit činnost výstavnickou, například jeho vyzdvihovanou instalaci čtyř sálů Svazu československého díla v rakouském oddělení na výstavě Werkbundu v Kolíně nad Rýnem (1914), která užívala kubistického tvarosloví jak v mobiliáři, tak v celkovém pojetí interiéru včetně podlah s geometrickým vzorem. Dále realizoval výstavy Svazu čs. díla v Praze (1921) a Mánesa, dále také výstavu S.V.U. Mánes v Bělehradě, za kterou obdržel Řád jugoslávského krále Alexandra. Otakar Novotný také navrhl expozici pro mezinárodní výstavu dekorativního umění v Paříži 1924, za kterou obdržel cenu Gran Prix (1925).¹⁴¹

Nerealizované návrhy

I přes spousty nerealizovaných projektů a soutěžních návrhů po sobě Otakar Novotný zanechal rozsáhlé dílo a nesmazatelnou stopu v dějinách české architektury 20. století. Nad nedostatkem přidělených zakázek si stýskal i ve svém deníku: „*Jaká je to bolest, když vidím, že není příležitosti žít ve skutečném tvoření. Že nelze kamenem a dřevem realizovat, co mohu vymyslet. Že nelze ukázat, co bych dovedl. Já člověk pětáctýřicetiletý!*“¹⁴²

Mezi budovami, které zůstaly pouze na papíře, řadíme např. návrh Pražské opery (1922), Státní galerie (1923), Zemědělského musea v Bratislavě (1924), Akademického náměstí v Brně (1925), Živnostenské banky v Praze (1929). Od třicátých let dál se již

¹³⁹ *Výtvarná práce* r. 4, 1925

¹⁴⁰ NOVOTNÝ 1925, 137–146

¹⁴¹ PEČÍRKA 1929–30, 194–200

¹⁴² Deníky O. Novotný, zápis ze dne 4. 11. 1925

nedostal k žádné realizaci. Mezi jeho soutěžními návrhy je Československá obchodní akademie v Praze (1934), Československý pavilon pro světovou výstavu v Paříži (1936), Parlament na Letné (1947) atd.¹⁴³ „Návrhy, které ukazují architektovo umění řešiti monumentální architektonické úkoly způsobem velkorysým, jednoduchým, vpravdě monumentálním.“¹⁴⁴

Otakar Novotný byl společně s Josefem Gočárem a Pavlem Janákem jedním ze silné trojice žáků a spolupracovníků Jana Kotěry, kteří šli vlastní a výraznou tvůrčí cestou. Ne vždy ve shodě, ale ve vzájemném respektu. O. Starý o Novotném píše, že „náleží k zakladatelské generaci naší moderní architektury, k individualistické a formalistické, ale tvořivé a kultivované.“¹⁴⁵

Je možno konstatovat, že Otakar Novotný byl jedním z nejvýraznějších pokračovatelů a tlumočnicků Kotěrových výtvarných tezí a zásad zaměřených na prostor, konstrukci, účel, ale také formu. Vše jmenované aktualizoval a posunul dále. Zpětně se ukazuje, že nejvíce ceněné jsou jeho novátorské stavby z rezného zdiva a to zejména polyfunkční Štencův dům v Praze. Během života obsáhl hned několik architektonických stylů, ať už to byla secese, moderna, tak kubismus, funkcionalismus a konstruktivismus. Ke všem těmto směrům snad kromě moderny byl patřičně kritický, což se ukazuje v jeho teoretických spisech a statích. Po architektuře požadoval vývoj vyhovující, jak moderní době a jejím požadavkům tak potřebám jejího uživatele.¹⁴⁶

„Konstruktivismus a funkcionalismus nejsou bez zásluh: energičtěji než dříve a na dlouhý čas zažehnávají přízraky historizující a folkloristické, čímž zbavují architektonickou tvorbu formalistních a dekorativních vášní a budují její základy na vědecké půdě, čímž uplatňují stroj, typ, ekonomii jako předpoklady pokroku. Ale jsou v nich také četná nebezpečí: schematičnost, zabraňující čistému a živému pohledu na každý zvláštní úkol. Zdánlivě tvůrčí snadnost dovolují zakrýt autorovy nedostatky a otevřít cestu nevkusů; na konci všeho je obava, že architektura bude degradována na pouhé mechanické stavebníčení.“¹⁴⁷ Nepasoval se však na arbitra vkusu, ani nebyl ve

¹⁴³ ŠLAPETA 1980

¹⁴⁴ PEČÍRKA 1929–30, 194–200

¹⁴⁵ STARÝ 1955, 68 In *Architektura ČSR XIV*.

¹⁴⁶ NOVOTNÝ 1958

¹⁴⁷ NOVOTNÝ 1958 In ŠLAPETA 1980

svých teoretických úvahách emocionální jako například František Xaver Šalda (čímž nesnižují jeho zásluhy na poli umělecké kritiky). Prohlásil s pokorou sobě vlastní. „Nejsem teoretikem, ani historikem. Ale snažím se, abych mluvil se čtenáři jim dobře srozumitelným jazykem, jazykem architektů.“¹⁴⁸

3.2.2. Alois Mezera

Životopis

O životě Aloise Mezery není známo příliš mnoho informací. Mimo hesla v encyklopedii¹⁴⁹, článků od Zdeňka Wirtha, Zdeňka Lukeše a nekrologu od Josefa Richarda Marka (citovaných níže) neexistuje komplexnější zhodnocení Mezerova díla.¹⁵⁰ I tak je ale možné sestavit přehled vývoje jeho tvorby a zhodnotit tímto jeho přínos pro rozvoj moderní architektury v Benešově.

Narodil se v roce 1889 ve Slaném. Po studiu na Vyšší průmyslové škole v Praze, které dokončil v roce 1910, pokračoval na Umělecko-průmyslové škole v ateliéru Josipa Plečnika. Absolvoval v roce 1913.¹⁵¹ Jeho učitel, původem slovinský architekt Josip Plečnik, byl jedním z žáků Otto Wagnera na Akademii výtvarného umění ve Vídni.¹⁵² U Wagnera studovalo i několik českých architektů jako Pavel Janák a Jan Kotěra. Do Prahy přijel Plečnik v roce 1910 právě na pozvání přítele a spolužáka Jana Kotěry, po kterém převzal vedení školy dekorativní architektury na uměleckoprůmyslové škole.¹⁵³ Sám Kotěra pak přešel na post vedoucího nově zřízené školy architektury na Akademii výtvarných umění v Praze.¹⁵⁴ Obě osobnosti do Prahy přinesly soudobé tendence evropské architektury. I když na tvorbu měli jiný pohled, vzájemně se respektovali. Dle dochované korespondence neváhali projekty toho druhého chválit, ale i konstruktivně kritizovat.¹⁵⁵ Na uměleckoprůmyslové škole tak za Plečnikova působení převládlo jiné smýšlení, což jeho žáky, budoucí architekty, jistě ovlivnilo.

¹⁴⁸ NOVOTNÝ 1958 In ŠLAPETA 1980,

¹⁴⁹ VLČEK, Pavel: *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha 2004

¹⁵⁰ *Architektura ČSR* 1945–46/1, 10; *Umění* XVII, 142; *Architektura ČSR* 1989/1, 15; *Kulturní hlídka*

3.X.45 Za architektem Aloisem Mezerou

¹⁵¹ VLČEK 2004, 423

¹⁵² LUKEŠ/PRELOVŠEK/VALENA 1996, 27

¹⁵³ *Architektura ČSR* 1989/3, 81

¹⁵⁴ LUKEŠ/PRELOVŠEK/VALENA 1996, 517

¹⁵⁵ KOTĚRA/PLEČNIK/VYBÍRAL 2001

„Zatímco ke světu otevřený grandseigneur Jan Kotěra orientoval školu k modernímu, racionalistickému směru a po generaci kubistické, vychoval ještě první vlnu generace funkcionalistické, Plečnik působil vlivem své silné introvertní osobnosti a orientoval výuku ke klasickému dědictví mediteránní architektury, k němuž od mládeži tihnul. K tomu přistupovalo i jeho hluboké křesťanské přesvědčení... Polarita mezi Kotěrovou světovostí a tradicionalistickým postojem Plečnikovým vytvořila v české architektuře novou situaci.“¹⁵⁶

Je však otázkou, nakolik byl pedagogický vliv Plečnika trvalý a jak moc byl schopen ve svých žácích podnítit vlastní inovativní myšlení v řešení architektonických úkolů. Jeho způsob výuky hodnotil v monografii *Jan Kotěra a jeho doba* současník a také pedagog Otakar Novotný: *„Plečnik pomáhá přímými zásahy do žákovských studií, což má za následek z pohodlnění žákovských soudů. Proto také vyučovací metoda nezanechává mnoho trvalých stop, jeho žáci se časem odřikají toho mála, co byli schopni z Plečnikovy velikosti, a jdou spíše cestou kotěrovskou než cestou svého přímého učitele, který však přece jen jim dal základy koncepční velkorysosti, pozornosti k detailu a vkusu ve vyjadřování nápadů.“¹⁵⁷* Teoretik architektury Zdeněk Lukeš shledává toto tvrzení *„poněkud příkré“*, ale uznává že *„Plečnikův způsob výuky, při kterém bylo nekompromisně vyžadováno bravurní zvládnutí kresby a akceptace jeho vlastní tvůrčí metody, v sobě skrýval jisté nebezpečí epigonství. Naštěstí se všichni žáci později dokázali z tohoto vlivu vymanit, o čemž svědčí především fakt, že většinou přešli od plečnikovského klasicismu k funkcionalismu.“* Ke svému hodnocení ještě Lukeš přidává, že se žáci od svého učitele *„naučili zejména respektu k prostředí, práci s různými materiály a vztahu k detailu.“¹⁵⁸*

Zpětně můžeme jmenovat několik architektů, kteří se stali významnými osobnostmi české architektury, jako Bedřich Feuerstein (působící nějakou dobu v Japonsku), Otto Rothmayer, Josef Fuchs a František Lydie Gahura (prošel i Kotěrovým ateliérem) aj.¹⁵⁹

Než Plečnik v roce 1921 opustil Prahu a odešel učit na Technickou univerzitu v Lublani, vyprojektoval, mimo jiné, jednu z nejvýraznějších sakrálních staveb první

¹⁵⁶ LUKEŠ/PRELOVŠEK/VALENA 1996, 514

¹⁵⁷ NOVOTNÝ 1958, 43–44

¹⁵⁸ LUKEŠ/PRELOVŠEK/VALENA 1996, 518

¹⁵⁹ LUKEŠ/PRELOVŠEK/VALENA 1996, 518

poloviny 20. století u nás.¹⁶⁰ Na přípravě projektu na kostel Nejsvětějšího srdce páně se podíleli i jeho žáci (včetně Mezery). Plečnikův vliv je nejčitelnější na Mezerových stavbách z raného tvůrčího období, což je rozebráno níže.

Na uměleckoprůmyslové škole se Alois Mezera seznámil i se svou budoucí manželkou malířkou Julií Winterovou, která zde v té době také studovala. Vzali se v roce 1919 a společně pak cestovali po Evropě, zavítali i do Turecka. Hned jejich první cesta vedla do Paříže, kde později Julie Mezerová vystavovala např. ve Fábrově galerii a stala se členkou Salonu Indépendants, Union des Femmes Artistes atd. Věnovala se krajinomalbě, ale i figurální malbě. Na jejích obrazech se často objevovaly květiny, frekventovaným námětem, zejména v pozdějším tvůrčím období, pak byla krajina rodného Úpicka. S manželem bydleli v Praze v Dejvicích, což Mezera uváděl i na své architektonické návrhy.¹⁶¹

Alois Mezera byl profesně činný zejména v meziválečném období, kdy se hojně účastnil soutěží a realizoval velké množství veřejných budov - školy, úřady, peněžní ústavy, krematorium a také několik velvyslanectví. Aktivní byl i v rámci veřejného uměleckého života a svůj čas věnoval organizační činnosti a propagaci moderní architektury. Mezi lety 1920–1925 byl členem S.V.U. Mánes¹⁶², několik let také působil jako předseda Společnosti architektů a v neposlední řadě byl také členem redakce časopisu *Architektura ČSR*.¹⁶³

Zemřel náhle 26. 9. 1945 ve věku 56 let v Úpici.¹⁶⁴ Přítel z jeho rodného Slánska Josef Kyliès¹⁶⁵ jeho smrti nemohl uvěřit. Po operaci, která proběhla v červnu, byl prý architekt zesláblý, ale měsíc nato už se cítil zdravý, pak se ale jeho stav náhle zhoršil. Do svých zápisků si Kyliès po této tragické události o Aloisi Mezerovi poznamenal: „*byl to výborný hoch, prostý a srdečný, který tak rád chodil mezi nás zejména za války, kdy jsme v neděli*

¹⁶⁰<https://czumalo.wordpress.com/2017/03/11/u3v-fsv-cvut-pamatky-velke-prahy-prednaska-13-brezn-2017/> vyhledáno 3. 1. 2020

¹⁶¹ PACHMANOVÁ 2014, 145; HURYCH 1928

¹⁶² <https://www.svumanes.cz/spolek/seznam-clenu#pismo-m> vyhledáno 3.1.2020

¹⁶³ *Architektura ČSR* 1989/1

¹⁶⁴ *Architektura ČSR* 1945–46/1-10, 50; VLČEK 2004 uvádí v Rýzmburku.

¹⁶⁵ Člen Sokola, vlastenec, malíř samouk, ředitel hospodářského družstva a zejména pak spoluzakladatel uměleckého odboru Trhlina ve Slaném, které výrazně ovlivňovalo kulturní život města a organizovalo umělecké výstavy a udržovalo kontakt s umělci nejen z Prahy. In <https://cs.isabart.org/person/19475/>, *Slánské listy* 2014 XVII. Roč. 4, Slánské listy

sedávali v „trhlině“ u Josefa Čížka, luštili otázky výstav nebo germánských „vítězství“; a tu míval vždy z rádia přesné a věcně uvážené zprávy.“¹⁶⁶ V časopisu *Umění* Zdeněk Wirth konstatoval v nekrologu, že „v Al. Mezerovi ztrácí česká současná architektura vynikající osobitý styl umělce střídme a přísné tvůrčí vůle, chladné úvahy a nejvyšší poctivosti ve volbě uměleckých prostředků.“¹⁶⁷

Redakce časopisu *Architektura ČSR* po jeho smrti avizovala v nekrologu obsáhlejší článek o architektově tvorbě, který byl ale publikován až na 100. výročí Mezerova narození, tedy v roce 1989.¹⁶⁸

Architektonické dílo

Prvním Mezerovým úspěchem bylo druhé místo, které získal mezi velkou konkurencí v architektonické soutěži na kostel Nejsvětějšího srdce Páně na Královských Vinohradech v roce 1919. [41] Soutěže se zúčastnilo vícero Plečnikových žáků (Bedřich Feuerstein, Josef Fuchs, František Lydie Gahura, Ludvík Hilgert, Alois Metelák, Otto Rothmayer, Karel Řepa, Josef Štěpánek, Karel Štipl aj.). Zvítězil návrh Jindřicha Mergance. Nakonec ale stavbu po výzvě svých žáků (i Mezery) a několika kolegů včetně O. Novotného realizoval sám Josip Plečnik.¹⁶⁹ Mezerův návrh na půdorysu jednodlní baziliky odkazuje dispozicí k Plečnikovu kostelu svatého Ducha ve Vídni [42] a svým vzhledem připomíná kostely nacházející se ve středomořské oblasti ať už obnaženým cihlovým zdivem, úzkou vysokou věží se zvonem (kampanilou) nebo arkádami nad vchodem do kostela.

Mezera od začátku 20. let navrhl velké množství budov občanské vybavenosti, které byly ve většině případů realizovány. Projektoval také několik rodinných domů (Střešovice, Smíchov, Most). Jednou z prvních realizovaných staveb vůbec byly rodinné domy v Dělostřelecké ulici v nově budované vilové čtvrti Ořechovka. Projekt kolonie rodinných domků vznikl ve spolupráci se spolužákem z Plečnikova ateliéru Antonínem Moudrým.¹⁷⁰ Mezera pak často při navrhování spolupracoval s jinými architekty. Domy

¹⁶⁶ In *Umělci Slánské Trhliny I*. <https://issuu.com/ivohornak/docs/trhlina-katlog>

¹⁶⁷ WIRTH 1945–46 in *Umění* XVII, 142

¹⁶⁸ *Architektura ČSR* 1989/1

¹⁶⁹ <https://czumalo.wordpress.com/2017/03/11/u3v-fsv-cvut-pamatky-velke-prahy-prednaska-13-brezn-2017/> vyhledáno 8. 8. 2021; PRELOVŠEK 1996, 551, 563 a 567; <https://stratil.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=437590&setver=touch> vyhledáno 3. 10. 2021

¹⁷⁰ VLČEK 2004, 423

se dle tehdejšího trendu podobaly anglickým domkům, jejich vzhled byl ale spíše strohý. Po vítězství v soutěži na adaptaci průčelí spořitelny ve Slaném ve svém rodném městě realizoval ve 20. letech několik dalších projektů. Například přestavbu budovy sokola do stylu moderního klasicismu¹⁷¹ nebo rodinný dům v Máchově ulici.¹⁷²

V roce 1921 získal další velkou zakázku a to na budovu Nemocenské pokladny v Benešově, která se zvoleným stylem na první pohled nepodobá jeho ostatním stavbám.

Realizace v Benešově

Po první světové válce se Benešov stavebně rozvíjel a vznikly zde i architektonicky hodnotné budovy pro město významných institucí. Mezi ně se řadí i budova Okresní nemocenské pokladny [43,44,45,46], kterou Alois Mezera navrhl na začátku 20. let 20. století. Výslednou podobu pokladny nakonec ovlivnil zdobný národní sloh, který se intenzivně projevil v architektuře mladého československého státu. Není jisté, proč vedení pokladny oslovilo právě A. Mezeru, ale jelikož byl stejně jako Otakar Novotný člen S.V.U. Mánes a Společnosti architektů, je zde jistá pravděpodobnost, že dejvického architekta doporučil sám benešovský rodák. Ze zápisů v Novotného denících je patrné že oba architekti byli v bližším kontaktu (nelze soudit, jestli přímo v přátelském).¹⁷³

Okresní nemocenská pokladna sloužila k všeobecnému pojišťování zaměstnanců pro případ nemoci už od konce 19. století. Jednalo se o zdravotní pojišťovnu, která měla být dle zákona zřízena v každém okrese. Největší nárůst pojištěnců a celkový rozvoj benešovského ústavu proběhl za první republiky, kdy bylo vystavěno i její nové sídlo. Nemocenské pokladny totiž v této době začaly také poskytovat preventivní léčbu a pojištěnce například očkovaly, v novém sídle tak byly umístěny i ošetřovny.¹⁷⁴

Nejprve si místní pojišťovna pronajímala úřadovny v obytném domě. Ten opustila nejen z toho důvodu, že už místnosti kapacitně nedostačovaly, ale také proto, aby uvolnila prostory vhodné pro bydlení. V Benešově tehdy panovala bytová krize, tudíž se hodil každý prostor určený k bydlení. Od roku 1914 zde nebyla postavena prakticky žádná

¹⁷¹ termín moderní klasicismus ve svých teoretických pracích opakovaně užívá teoretik architektury Zdeněk Lukeš. Nazývá tak velké množství budov zejména veřejných, které byly stavěny v 1. polovině 20. století paralelně se všemi ostatními směry moderní architektury.

¹⁷² LUKEŠ 2015 in <https://www.earch.cz/cs/revue/moderni-architektura-ve-slanem> vyhledáno 5. 9. 2021

¹⁷³ Deníky O. Novotný

¹⁷⁴ <http://archive.org/details/ottvslovnknauni56ottogoog/page/180/mode/2up?view=theater> vyhledáno 3.9.2021 In Ottův slovník naučný Osmnáctý díl. OTTO 1902, 181–183.

obytná stavba. Poptávka po bytech byla po válce velká i proto, že se do města stěhovali za prací lidé z okolí. Do nového sídla tak kromě úřadoven zakomponovala pojišťovna obytné prostory pro vlastní zaměstnance. Díky tomu také získala finanční podporu od ministerstva sociální péče a ministerstva financí, které se za pokladnu zaručilo a ta mohla získat půjčku od Městské spořitelny v Benešově na 918 tisíc Kč. Půjčka pokryla v podstatě celé náklady na novostavbu.¹⁷⁵

Staveniště bylo vybráno v blízkosti gymnázia a kasáren 48. pluku hned z několika důvodů. Oblast okolo gymnázia se ve 20. letech stavebně rozvíjela. Celý projekt Aloise Mezery navíc obsahoval dvě stavby, které měly různý účel. V hlavní dvoupatrové budově s čelem do Gymnaziální ulice (dnes Husova) měla sídlit pojišťovna. Druhá stavba, tentokrát jednopatrová s vchodem z ulice Nádražní (dnešní Žižkova), měla obsahovat lázně a lidovou knihovnu s čítárnou. Soubor budov popsal v projektu Alois Mezera takto: *„Hlavní budova položena frontou k jihovýchodu, budova lázní k severovýchodu. V pohledech brán patřičný zřetel na odstupňování od jednopatrových domů v ulici v Husově k hlavní dvoupatrové budově, kteráž s budovou lázní bude ladně uzavíratí celé parkové náměstí u gymnasia a tomuto bude tvořiti důstojný pendant fasády obou budov ve formách zcela jednoduchých, projektovány jsou z umělé, barvené omítky.“*¹⁷⁶ Je zřejmé, že hlavní budova měla neokázale dominovat malému prostranství, které bylo upraveno na park a později získalo název Husovo náměstí. Druhá budova měla svou hmotou uzavírat park u gymnázia.¹⁷⁷

Místo bylo vybráno i kvůli druhé budově s lázněmi. Ty tehdy sloužily nejen jako rekreační a léčebné zařízení, ale i jakási veřejná koupelna. Většina domácností tehdy neměla vlastní koupelnu, a přestože v Benešově pobývalo také spousta vojáků, dle stavební dokumentace žádnými veřejnými lázněmi město nedisponovalo. I přesto se projekt nepodařilo pravděpodobně z finančních důvodů realizovat. Druhá budova byla postavena až o několik let později. Žádné lázně zde ale nakonec nikdy zřízeny nebyly.¹⁷⁸

Další podstatnou změnou oproti původnímu Mezerově plánu z května roku 1921, který získal stavební povolení v červenci téhož roku, byl i celkový vzhled budovy. V návrhu má fasáda jednoduchý klasicizující výraz a jedinými zdobnými prvky jsou geometrické

¹⁷⁵ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 555

¹⁷⁶ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 555

¹⁷⁷ SOkA Benešov, AM Benešov, Pamětní kniha města Benešova 1907– 936, s. 345–346

¹⁷⁸ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 555

ornamenty okolo oken. Svým vzhledem tak připomíná Mezerovy ostatní architektonické realizace z této doby, jako například radnici v Úpici nebo gymnázium v Trutnově.¹⁷⁹ V pozdějších detailních plánech z března roku 1922 už je budova nakreslena s průčelím zdobeným oblými tvary.¹⁸⁰ Proč ke změně došlo není jisté. Možným důvodem mohlo být i to, že si zadavatel přál pro svou reprezentativní budovu co nejaktuálnější vzhled. Národní sloh byl tehdy mladým stylem. Po vzniku československé republiky se umělci a tvůrci snažili prosazovat nezaměnitelný styl dnes nazývaný jako národní. Centrem těchto snah se stala Umělecko-průmyslová škola v Praze. Na poli architektury byli aktivní zejména Josef Gočár s Pavlem Janákem. Jedním z inspiračních zdrojů se staly ornamenty používané na lidových řemeslných výrobcích a také prvky užívané v lidovém stavitelství. Důležitá byla také líbivá barevnost. Stavby samozřejmě neopomínaly předválečné stylové tendence v architektuře. Chtěly se ale zejména programovým zlidověním a dekorativností přiblížit širšímu publiku a v československém národu podpořit pocit sounáležitosti.¹⁸¹

Je tedy pochopitelné, že se národní sloh objevoval zejména na veřejných stavbách, jako byly banky, školy, krematoria, úřady apod. Adaptaci benešovské radnice od architekta Otakara Novotného ze začátku 20. let, která dala fasádě ozdoby ve tvaru vlnek, se také přisuzuje příslušnost k tomuto stylu.¹⁸²

Budovy vystavěné v národním slohu často doplňovaly figurální plastiky, to je případ i nemocenské poklady. Její fasádu zdobí kromě dvou soch také typický plastický dekor seskupený z různých geometrických tvarů (zejména těch oblých). Sloh měl být národní a i proto se fasády domů často vyznačují barevností ve státních barvách bílé a červené. Benešovská pojišťovna také měla s největší pravděpodobností červenobílou omítku.¹⁸³

Zpravidla se dekor v podobném stylu a barevnosti objevil i v interiéru. Na budovách vystavěných v národním slohu s architekty spolupracovali také význační umělci té doby. Co se týče nemocenské pokladny v Benešově, zde o výzdobě interiéru moc nevíme. Dochovalo se jen kruhové kování u zábradlí na schodišti do vyšších pater. Exteriér ale dodnes zdobí sochy umístěné nad lodžii, které korunují hlavní vstup do budovy. Dvě postavy muže a ženy alegoricky zpodobňují práci a lékařství. [47] Vytvořil je sochař Josef

¹⁷⁹ Obě stavby byly postaveny v 1. polovině 20. let a je o nich blíže pojednáno níže.

¹⁸⁰ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 555

¹⁸¹ HNÍDKOVÁ 2013, 79–84

¹⁸² NTM fond 95

¹⁸³ HNÍDKOVÁ 2013, 79–84

Palouš, žák Stanislava Suchardy, který s architektem Mezerou spolupracoval na vícero zakázkách. Vyzdobil také například katafalk ve strašnickém krematoriu, které vyprojektoval právě Alois Mezera. Dvojice tvůrců se také zúčastnila soutěže na stavbu pomníku na Vítkově.¹⁸⁴ [48] Nové sídlo pojišťovny, kde se mimo úřadoven nacházela i ošetrovna a 8 bytových jednotek, byla zkolaudována v prosinci 1922.¹⁸⁵

V článku o nemocenské pojišťovně prohlásil v *Monografii města Benešova a okolí* z roku 1938 její jednatel Antonín Fuksa: „*Budova okresní nemocenské pojišťovny je posuzována jako nejvkusnější a nejhezčí v našem městě a snahou všech činovníků je, aby zevní bylo i uvnitř, aby ústav sám svým plněním stál co nejvýš.*“¹⁸⁶ Svou reprezentativní úlohu tak stavba plnila dobře a je patrné, že mezi ostatními budovami vynikala nejen svým objemem, ale i formou.

V roce 1937 byla přistavěna k nemocenské pokladně druhá budova. Jejím autorem je podle nalezené dokumentace benešovský stavitel František Scharf. [49,50] Navržena byla tak, aby naprosto korespondovala se vzhledem hlavní budovy a i na ní se tedy objevují stejné ornamenty jako na hlavní budově a podobné jako na domě rodiny Scharfů, o kterém je pojednáno níže. Na první pohled tak není poznat, že by sousedící stavby měly dva různé autory. Když se nemocenská pokladna vzdala plánu na zřízení lázní, umístila do nové budovy pro navýšení kapacity další kanceláře, ordinace, dva byty a do sklepa archiv.¹⁸⁷ Dvojice budov vystavěná v národním slohu vytvářela kompaktní celek v nároží ulic a byla důstojným protipólem novorenesanční budově gymnázia.

Podle Mezerova projektu byla vystavěna v této oblasti ještě jedna stavba, tentokrát obytného charakteru. Gymnaziální ulice (později Husova), v které stojí i nemocenská pokladna, byla od křižovatky s ulicí Jiráskovou až po Husovo náměstí během 20. let 20. století plně zastavěna. Na rohové parcele naproti gymnáziu až do roku 1924 stály vojenské baráky, které za války sloužily jako ubytování vojenským invalidům. Po první světové válce zde bydlela místní chudina. Po jejich zboření zde město v roce 1926 nechalo vybudovat celý blok domů [51,52,53,54,55] určených pro vojenské gážisty (vojáky z povolání) a další státní zaměstnance (zejména úředníky). Trojici dvoupatrových

¹⁸⁴ *Architektura ČSR* 1969/5, 312; <https://www.pohrustav.cz/o-nas>, vyhledáno 9. 9. 2021

¹⁸⁵ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 555, pozn. Podle stavební dokumentace sídlila nemocenská pojišťovna v hlavní budově i po druhé světové válce.

¹⁸⁶ KLIMENT 1938, 64

¹⁸⁷ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 555

nájemních domů s prodejním parterem vyprojektoval právě Alois Mezera a realizovala je skupina převážně benešovských firem.¹⁸⁸ Už na návrhu ze září roku 1924 lze vysledovat strohý styl, který architekt pro domy zvolil, odkazující také k myšlenkám architektonického purismu z 20. let. V jednom z dřívějších návrhů je fasáda několikrát konkávně prohnutá a v místě, kde se prohnutí potkávají, k sobě přiléhají rámy dvou oken, čímž autor dosáhl efektního rozpohybování fasády v jakýchsi vlnkách. Nakonec byl ale realizován projekt s klasicizující fasádou členěnou dvěma římsami a několika obdélnými rizality táhnoucími se přes dvě patra. Tvar a rámování oken na čelní fasádě odpovídá oknům ve vrchních patrech nemocenské pokladny. Směrem do vnitrobloku má dům tři válcové arkýře (jeden z nich ve vnitřní straně nároží). Budova pro gážísty má také v prvním patře v nároží zabudovanou terasu (pod níž se nacházel obchod). V jedné skice sem Mezera umístil i sochu. Nakonec ale dům nemá žádnou sochařskou výzdobu a zachoval si střídmy charakter. Samotné nároží má pak polygonální tvar.¹⁸⁹ Dalo by se říci, že celkovým pojetím projekt odpovídá také myšlenkám aplikovanými v návrzích Puristické čtyřky (Karel Honzík, Vít Obrtel, Evžen Linhart, Jaroslav Fragner), jak je popsal historik architektury Rostislav Švácha: „(projekty) chtěly předvádět krásu nejjednodušších kubických a cylindrických objemů, obohacovaných složitějšími symetrickými i asymetrickými figurami balkónů, teras, arkýřů a rizalitů. V celkovém účínu těchto projektů hrál důležitou roli pečlivý rozvrh vlastních a vržených stínů... Společná byla pro všechny členy této skupiny záliba v jednoduché klasicistické architektuře z konce 18. století...“¹⁹⁰ Navíc sám podotýká, že v pozdním období purismu po roce 1925 Alois Mezera realizoval v Praze několik staveb v tomto stylu. Švácha ale také připouští, že purismus už v této době „nejčastěji sloužil jako náhražka modernějších stanovisek, u nichž se po roce 1925 začala vyhraňovat funkcionalistická orientace.“¹⁹¹ Soubor nájemních domů v Benešově byl dostavěn v roce 1927 a v té době poskytoval svým obyvatelům velmi kvalitní zázemí a důstojné bydlení, dle plánů každá bytová jednotka obsahovala domácí lázeň (v dnešní terminologii koupelnu), předsíň, zpravidla 2

¹⁸⁸ PROCHÁZKOVÁ 2006, 35–36; SOKA Benešov: AM Benešov: Pamětní kniha města Benešova 1907–1936, s. 209–210; NTM fond 95

¹⁸⁹ NTM fond 95

¹⁹⁰ ŠVÁCHA 1994, 234

¹⁹¹ ŠVÁCHA 1994, 247

pokoje, kuchyň a větší byty i komoru, byty ve vnitrobloku měly menší pavlač. Pro představu, v prvním patře se nacházelo 7 bytových jednotek.¹⁹²

Další realizace

Dalším větším projektem z Mezerova raného tvůrčího období byla nová budova radnice v Úpici. [56] K získání zakázky Mezerovi možná dopomohlo i to, že Úpice byla rodné město jeho manželky. Jedná se o budovu na obdélném půdorysu se sedlovou střechou s výrazným trojúhelníkovým štítem, který je osazen statním znakem a dekorován geometrickými štukovými pásy. Klasicizující formy byly doplněny o drobný dekor. Další ozdobou průčelí jsou alegorické sochy zpodobňující „Válku“ a „Mír“ od sochaře Karla Dvořáka a tři štukové květy růží mezi okny. (Tento prvek se pravidelně objevoval na fasádách domů, které navrhl.) U hlavního vchodu byly také umístěny čtyři mramorové desky se 158 jmény padlých a nezvěstných vojáků z Úpice z 1. světové války.¹⁹³ Jednalo se tedy o další veřejnou stavbu, která hrdě reprezentovala nově vzniklou republiku. Stavba radnice byla zahájena v roce 1922 (v této době Mezera dokončoval svůj první benešovský projekt).

Mezera v meziválečném období navrhl také velký počet státních škol například v Jihlavě, Mostě, Ústí nad Labem, Bohumíně (dokončena 1940) a gymnázia v Novém Městě nad Váhom a v Trutnově. Všechny budovy byly zpravidla navrženy v klasicizujícím stylu s drobným dekorem na fasádě.¹⁹⁴ Gymnázium na Slovensku vyniká pro Mezeru typickým mohutným trojúhelníkovým štítem s erbem města a portálem zdobeným geometrickým a květinovým štukovým dekorem. Gymnázium v Trutnově má oproti tomu zvláště výrazný vstup do budovy konkávně prohnutým rizalitem orámovaným pilastry. Kordonové římsy jsou opět doplněny o štukové květy růží. Obě tyto stavby vznikly po dokončení prvního benešovského projektu.

Dalšími reprezentativními budovami, které si československý stát nechával po jeho vzniku stavět, byla velvyslanectví. Úřady sice většinou obsadily již existující budovy (zejména na západě Evropy), ale na jihovýchodě Evropy bylo potřeba patřičně důstojná

¹⁹² NTM fond 95

¹⁹³

<https://web.archive.org/web/20090818040735/http://www.jestrebihory.net/obec.php?obec=upice&sid=59>
vyhledáno 9. 9. 2021

¹⁹⁴ VLČEK 2004, 423 ; <https://www.pamatkovykatalog.cz/stredni-skola-12982863> vyhledáno 8. 9. 2021

sídla dobudovat. Alois Mezera několik takových realizoval. V roce 1924 se umístil společně s Karlem Pecánkem na 2. místě v soutěži na bělehradské velvyslanectví (1. místo nebylo obsazeno), které se zúčastnilo 34 architektů z obou zemí. V zadání soutěže ministr zahraničí Edvard Beneš požadoval „*aby vyspělost Československa a jeho váha na Balkáně byla vyjádřena monumentálností a vnitřním uspořádáním stavby.*“¹⁹⁵ Mezerův projekt realizovaný mezi lety 1926–1928 tyto požadavky splňoval hned z několika důvodů. Mohutná budova má fasádu přísně členěnou římsami a zjednodušenými pilastry v centrální části fasády. [57]Táhlým balkónem v prvním patře pak architekt zvýraznil parter s trojicí vstupů. Monumentalitu stavby dotvářel ve středu průčelí umístěný bronzový státní znak od sochaře Karla Štipla. Architekt navrhl také interiérové zařízení včetně autorského nábytku. Ve velkorysých vnitřních prostorech jejichž součástí byl i 6 pokojový byt pro velvyslance užil ušlechtilé materiály jako bedrčský mramor, růžové dřevo a mosaz.¹⁹⁶

Budova velvyslanectví tak svým zjednodušeným klasicizujícím tvaroslovím, ovlivněným soudobými architektonickými směry a noblesním interiérem může připomenout modernistickou budovu městské spořitelny od Otakara Novotného v Benešově. A mohla se tak stát „...*symbolem výborných vztahů obou států mezi světovými válkami, zhmotněných mj. v československo-jugoslávsko-rumunské alianci Malá dohoda, a blízkostí obou národů, zesílené osobním přátelstvím prezidenta T. G. Masaryka s králem Aleksandrem I. Karadjordjevičem.*“¹⁹⁷ Budova dokonce sloužila mezi válkou jako sídlo Malé dohody. Mezera navrhl také budovu tohoto účelu v Berlíně (1925) a v Ankaře (1936–1938).¹⁹⁸ V případě berlínského projektu byl nucen činit ústupky ve zvolených formách kvůli požadavku zadavatele na potřebnou honosnost a reprezentativnost stavby.¹⁹⁹

Zdeněk Lukeš trojici budov československých velvyslanectví hodnotí v kontextu Mezerovy tvorby takto: „*Vliv učitele je patrný na celém Mezerově díle, pro které je charakteristický smysl pro velkorysou kompozici, obdiv ke klasicismu i pečlivě navržený*

¹⁹⁵ BARTLOVÁ 2015, 123

¹⁹⁶ BARTLOVÁ 2015, 123

¹⁹⁷<https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2362759-ceske-ambasady-ve-svete-od-honosnych-palacu-po-strohou-krasu-diplomacie> vyhledáno 8. 10. 2021

¹⁹⁸ V roce 1936 vyhrál také soutěž na budovu parlamentu v Ankaře, projekt nebyl realizován. In: MAREK 1945

¹⁹⁹ MAREK 1945

detail. Mezera však dokázal postupně redukovat klasicizující prvky, aniž by jeho projekty ztratily monumentální účín. Motiv vysokého řádu a symetrického průčelí užil architekt s úspěchem i u tří realizovaných budov čs. Zastupitelských úřadů v Berlíně, Ankaře a Bělehradě.“²⁰⁰

Alois Mezera prošel pestrým architektonickým vývojem od návrhů inspirovaných tvorbou jeho učitele, přes klasicizující a puristické stavby, národní sloh až ke stavbám prozrazující návaznost na funkcionalismus a ruský konstruktivismus. Nejčastějšími přívlastky skloňovanými v souvislosti s Mezerou tvorbou a architektem samotným jsou slova – střídmy, přísný, praktický, účelný, skromný či přímo opatrný. Jeho neoceňovanější stavba [58,59], krematorium ve Strašnicích (1927–1930), je přirozeným východiskem těchto tendencí. Svým výrazem je budova chladná a bez příkras monumentální. Dalo by se říci, že z boku působí až jako stavba technická. Slovy Zdeňka Wirtha: „*Krematorium je mistrovský odkaz, naplnění prostoru, nezdobnou monumentalitou ve všech částech a uplatňující přísný řád a sklad až do posledního detailu v dispozici, hmotě a prostoru budov, arkád kolumbária a rytmičovaných ploch urnového háje.*“²⁰¹

Mezerou projektované stavby v Benešově nejsou ještě takto vyzrálé, ale zachycují tehdejší tendence v české moderní architektuře a oscilují mezi poválečným dekorativním národním slohem, klasicizujícím a puristickým stylem. V celé jeho tvorbě se sice zřetelně ukazuje Plečnikovo školení, ale i Wirth přiznává jeho návrhům velkou dávku osobitosti: „*Přiznal se (A. Mezera) nejoddaněji ke klasickému ideálu svého učitele a dovedl jej čestně spojit se zásadami konstruktivismu i praktické účelnosti dnešní doby.*“²⁰²

Alois Mezera sice ve svých návrzích formálně příliš neexperimentoval jako někteří jeho bývalí spolužáci, ale reflektoval tehdejší stylové proměny. Od svého učitele si pak především odnesl výše zmiňovaný respekt k prostředí, který je patrný na kontextualitě jeho staveb, a úsporný, ale přesto důsledný důraz na detail. I tímto přístupem obohatil Alois Mezera architekturu 1. poloviny 20. století v Benešově.

²⁰⁰ LUKEŠ 1989, 15 In *Architektura ČSR 1989/1*

²⁰¹ WIRTH 1945–46 In *Umění XVII*, 142

²⁰² WIRTH 1945–46 In *Umění XVII*, 142

3.2.3. Benešovští stavitelé

Pro komplexní přehled moderní architektury, která se v Benešově nachází, je také třeba představit nejvýraznější benešovské stavitele Marcela Dusila a Františka Scharfa, kteří realizovali v první polovině 20. století několik staveb, jež v této práci nesmí být opomenuty.

Marcel Dusil

Stavitel Marcel Dusil se narodil v Malé Bělé u Mnichova Hradiště. V rámci své praxe pracoval na stavbě železnice Modřany – Dobříš, „...*později věnoval se čistě stavitelství pozemnímu: vždy vynikal zdatnou odbornou činností.*“²⁰³ Jak se dostal do Benešova u Prahy, není jisté. V roce 1892, kdy stavěl společně s podnikatelem Prucknerem kamenné pilíře pro nový železný most přes řeku v Ledči nad Sázavou, je už uváděn s přízviskem z Benešova.²⁰⁴ Jinak o jeho životě příliš nevíme. Je doloženo, že od roku 1893 byl členem Spolku architektů a inženýrů (SAI). Zemřel v roce 1916 v 58 letech v Benešově.²⁰⁵

Po Benešově má mnoho realizovaných staveb a to zejména z přelomu 19. a 20. století. Vystřídal různé dobové styly (novorenesanční, novobarokní, secesní), v nichž vystavěl jak stavby obytné, tak i pro město významné budovy občanské vybavenosti.²⁰⁶ Otázkou je ale míra jeho autorství. V dnešní terminologii je stavitel – stavební inženýr tím, který provádí stavbu podle architekta plánu. „*Od antiky do konce středověku byl stavitel většinou i architektem... Od doby renesance se role architekta a stavitele odlišují, i když i nadále existují osobnosti, které funkci architekta a stavitele v sobě slučují.*“²⁰⁷ To je pravděpodobně i případ benešovského stavitele Marcela Dusila, který je podepsán na mnoha architektonických plánech benešovských budov. Dále o něm tedy mluvíme jako o autorovi zmíněných budov. Podobně je tomu i u benešovského stavitele Františka Scharfa, u kterého je ale autorství návrhů méně sporné díky svědectví jeho potomků.

²⁰³ *Stavitelské listy* 1917, 13. roč.

²⁰⁴ PLEVA 2005, 138

²⁰⁵ VLČEK 2004, 150; <https://lidemesta.cuni.cz/LM-1172-version1-korbel.pdf>; In *Stavitelské listy* 1917, 13. roč.

²⁰⁶ PROCHÁZKOVÁ 2006, 25–35; FASSATI 2008, 248

²⁰⁷ DUDÁK/POŠVA/NEŠKUDLA 2002, 902

Mezi Dusilovy výraznější realizace z 90. let 19. století řadíme vilu poručíka Hellera v historizujícím stylu, novorenesanční nemocniční pavilon a budovu kasáren zemské obrany. Zakázku na kasárny a nemocnici získal i díky tomu, že nabídl nejnižší cenu v ofertním řízení na stavbu.²⁰⁸ Dusil se také mimo jiné podílel na výstavbě benešovského gymnázia, které bylo mezi lety 1904–1907 vybudováno podle projektu Karla Dondy v novorenesančním stylu.²⁰⁹

Na začátku 20. století pracoval Marcel Dusil na několika významných projektech v samém centru města. Po víceúčelové novobarokní městské budově nazývané Hotel Pošta, [60,61]postavené v roce 1901 na Velkém náměstí, byly na Malém náměstí podle jeho plánů vybudovány dva výstavné secesní městské domy.²¹⁰

První z nich si nechala v roce 1904–1905 vystavět Okresní hospodářská záložna. [62,63] Ta patřila mezi nejstarší benešovské peněžní ústavy a časem se vypracovala na jeden z nejvlivnějších v kraji. Zřízena byla po roce 1882, kdy dle zemského zákona začaly v monarchii vznikat okresní hospodářské záložny.²¹¹ Kromě spoření poskytovaly svým klientům výhodné úvěry. Spadaly pod okresní zastupitelstva a navazovaly na činnost kontribučních sýpek, kam dříve poddaní uschovávali část své sklizně a v případě neúrody si z ní na úrok mohli obilí půjčit. Když tento systém na konci 19. století zastaral, stát zásoby obilí rozprodal a utržené peníze vložil do kontribučních fondů a ty posloužily jako základ pro nově zřizované záložny.²¹² Po svém založení úřadovala banka v domě pana Urbanidese v Táborské ulici, dokud si na Malém náměstí nenechala vybudovat vlastní sídlo.²¹³

²⁰⁸ VLČEK 2004, 150; PROCHÁZKOVÁ 2006, 25–38

²⁰⁹ MAREŠ 1997, 42–44

²¹⁰ PROCHÁZKOVÁ 2006, 25–38; VLČEK 2004, 150

²¹¹ KLIMENT 1938, 91

²¹² 128/1924 Sb. Zákon ze dne 6. června 1924 o okresních záložnách hospodářských a kontribučenských fondech, <https://www.aspi.cz/> vyhledáno 9.9. 2021; *Ottův slovník naučný*. Šestý díl. OTTO 1893, 176–177 <http://archive.org/details/ottvslovnknauni51ottogoo/page/176/mode/2up?view=theater> vyhledáno 9.9. 2021

o okresních záložnách hospodářských a kontribučenských fondech peněžních v Čechách.

²¹³ TYWONIAK 1992, 291–292

Okresní hospodářská záložna

Stavební parcelu s přízemním domem holiče a vlásenkáře Jaroslava Šína zakoupila záložna v roce 1904 v exekuční dražbě. Domek nechala zbourat a rok poté zde byla vystavěna dvoupatrová budova v secesním slohu. Podle dostupných zdrojů je za autora stavby považován Marcel Dusil, v zápisech ze schůze okresního výboru v červnu roku 1904 se ale píše, že bylo „*usneseno, aby ředitelství Okresní hospodářské záložny provedlo: Stavbu domu záložně na nám. Dr. Engela*²¹⁴ - předložen náčrtek arch. Kalouska z Prahy.“²¹⁵ Na kresbě, kterou okresní výbor posuzoval, už je ale podepsán Marcel Dusil a Kalouskovo jméno se zde neobjevuje. Je možné, že vysokoškolsky vzdělanému architektovi Kalouskovi přináleží autorství průčelí stavby a její dekorace a zbylé části budovy navrhl a realizoval stavitel Dusil. I taková byla tehdejší stavební praxe: „... *architektovi náleží nanejvýše navrhovati průčelí, a jestliže stavitel, stavebník nebo podnikatel dožádá si spolupráce architekta, nejčastěji činí tak kvůli průčelí, nanejvýš ještě, že architekt práci svou končí v průjezdě.*“²¹⁶ Je možné, že fasádu s dekorem navrhl tedy architekt Kalousek, ale kompletní plány už vyhotovil Dusil. O této věci lze ale pouze spekulovat. Navíc vzhledem k tomu, že Dusil má na Malém náměstí ještě jednu realizaci secesního domu a zde Kalouskovo jméno nefiguruje a dle dochovaných fotografií se zde nacházela obdobná štuková výzdoba a další prvky i v interiéru, se můžeme domnívat, že nakonec celou zakázku získal a návrh zpracoval Marcel Dusil, který už v předchozích stavebních řízeních nabídl nejnižší částku. Co se týče budovy benešovského gymnázia, měl také vítězný návrh Dryáka a Ameny v secesním stylu přepracovat Dusil, aby nebyl projekt tak nákladný.²¹⁷

Dům č.p. 47 na Malém náměstí byl navržen jako klasický městský dům, který měl v přízemí pronajímatelné prostory pro dva obchody, záložna sídlila v prvním patře a ve druhém se pak nacházely byty pro zaměstnance. V prvním patře v zadním traktu byl také vybudován rozlehlý sál (dnešní Šíмова síň), kde zasedalo okresní zastupitelstvo. K tomu, že v budově působily obě instituce, odkazoval nápis *Okresní zastupitelstvo* vyvedený na

²¹⁴ Jako v jiných městech se i v názvu Malého náměstí projevilo střídání politických režimů či obměna názvu jako forma uctění významných místních obyvatel. Od přelomu 19. a 20. století neslo název náměstí Dr. Emanuela Engela, podle lékaře a významného politika, který v Benešově působil. Za minulého režimu bylo pojmenováno jako Mírové náměstí. Po sametové revoluci se vrátil historický název.

²¹⁵ Soka Benešov: protokol o schůzi Okresního výboru 28. 6. 1904, 60/10

²¹⁶ J. Fanta Stavby pražské a snahy umělecké In *Volné směry* III., 1899, 239

²¹⁷ KUBÍN 2003, 32

fasádě v secesních literách ve zdobné kartuši a dekorativní kovová konstrukce posazená na štítu s nápisem *Okresní hospodářská záložna*.²¹⁸ I proto bylo příhodné, že se dům nacházel na čestném místě v čele Malého náměstí (tehdy náměstí doktora Engela).

Oproti okolní zástavbě budova záložny vyniká, a to zejména ornamentální a rostlinou štukovou výzdobou doplněnou o alegorická sochařská díla jak v exteriéru, tak v interiéru. Na fasádě se objevují další typicky secesní prvky jako kruhové balkonové dveře, zdobné kované zábradlí nebo segmentové zakončení štítů. Na dvou vnitřních kanelovaných pilířích pak byly původně umístěny ozdobné vázy. Dva vnější pilíře zase byly osazeny párovými pískovcovými sochami ženských postav, které stojí na zeměkouli a v ruce drží pochodeň. Jedná se zřejmě o alegorii osvěty a pokroku. Na průčelí je také umístěn plastický erb s český lvem, který je zde jistě z toho důvodu, že tu po dokončení budovy na čas sídlilo okresní zastupitelstvo. V interiéru se objevují obdobné motivy. Pnouce se ratolesti doplňují v hlavní chodbě na pilastrech umístěné dívčí tváře a hlavy satyrů. Na schodišti v prvním patře se také původně nacházela alegorická socha ženy, která ale byla později odstraněna. Její přesnou podobu neznáme. V prvním patře je také již zmiňovaná zasedací místnost, která je bohatě zdobena štuky a dodnes se zde svítí původním mosazným lustrem. Autoři sochařské a štukové výzdoby celé budovy nejsou známi.²¹⁹

Již ve 20. letech přestaly záložně prostory v prvním patře kapacitně dostačovat. Místo světlíku, který přiléhá k úřadovně, se přistavila jedna kancelář (dnes recepce Muzea Podblanicka), což ale situaci dlouhodobě neřešilo. Podle dochovaného architektonického plánu z roku 1926 [65] zamýšlela instituce dokonce ke stávajícímu objektu přistavět další dvoupatrový městský dům. Měl poskytnout rozsáhlejší zázemí pro úředníky i klienty. Proč návrh stavitele Františka Maříka s klasicistní fasádou s trojúhelníkovým štítem nebyl realizován, není jasné, důvodem mohla být přílišná nákladnost stavby nebo problémy s odkupem sousedního pozemku. Už ke konci roku 1929 se tak záložna přestěhovala do víceúčelové budovy hotelu Pošta na Masarykově náměstí. Zde měla jistě dostatek místa a reprezentativních prostor. Dům na Malém náměstí poté přešel do vlastnictví okresu Benešov. Dle smlouvy na něj Okresní hospodářská záložna v roce 1931 uvalila věčné břemeno, že v domě nebudou nikdy zřízeny místnosti pro jiný peněžní ústav.²²⁰ Okresní

²¹⁸ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 74

²¹⁹ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 74

²²⁰ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 74

úřad zasedací místnost využíval zřejmě do roku 1939, za okupace prvorepubliková samospráva přestala fungovat.

Dům rodiny Veselých

Marcel Dusil vyprojektoval v roce 1904 na východní straně náměstí ještě jeden secesní městský dům (č.p. 41) [66,67,68,69,70], a to pro politika a advokáta Františka Veselého.²²¹ Ten se do Benešova přistěhoval s rodinou z nedalekého Tábora v prosinci 1892 a o městě si tehdy poznamenal: „...vzpomínám na prostinké a skromné tehdejší časy benešovské. Ale i v této skromnosti bylo cítit pracovitého a podnikavého ducha občanstva. Už tehdy proslul Benešov svými trhy koňskými i na hovězí dobytek, ale zejména obchod s obilím ovládalo pro celý kraj až za Vlašimsko několik bystrých a podnikavých firem benešovských. Také obchod se železem a vůbec koloniální obchod měl v Benešově středisko podnikavých velkoobchodníků.“²²²

Po svém příchodu provozoval vlastní advokátní kancelář v pronajatém stavení na Malém náměstí. Po dvanácti letech si na vedlejším pozemku nechal postavit vlastní dům. Parcelu včetně přízemního domku zakoupil Veselý od Richarda Arnsteina. Domek byl vzápětí zbourán a jeho místo zaujal nový a modernější dům.²²³ V přízemí se nacházel krám k pronájmu a Veselého kancelář, v prvním patře sídlila rodina a dva byty v druhém patře se pronajímaly. Tím se pokrývaly půjčky, které si Veselý na stavbu domu vzal od banky a od příbuzných. Dům měl směrem do zahrady pavlače, z kterých se chodilo na záchod. Dál na pozemku byl postaven nízký domek s bytem a zřejmě již původně zde stála stodola a další stavení.²²⁴

Jak již bylo řečeno, rostlinná a ornamentální výzdoba fasády se podobala té na nedaleké budově záložny. Nad okny se ale také objevovaly obličejové ženské a pohádkových bytostí. Štít byl mohutný a segmentově zakončený s kruhovým okénkem uprostřed. Střední část průčelí byla ohraničená z obou stran pilíři, které byly osazené vázami. Balkon byl v prvním i druhém patře ve středové ose stavby a jeho kovové zábradlí bylo opět zpracované v secesním tvarosloví. Balkon v prvním patře byl akcentovaný půlkruhovým

²²¹ TYWONIAK 1992, 291-292; PROCHÁZKOVÁ 2005, 26–27; Dusilovo autorství bylo potvrzeno po nahlédnutí do stavební dokumentace z fondu SOka Benešov: Rodinný archiv Veselých-Kloudů, stavba domu čp. 41

²²² ANM, fond F. Veselý, k. 22, inv. č. 2577, Rukopis z roku 1932

²²³ PROCHÁZKOVÁ 2005, 26–27; TYWONIAK 1990, 100; TYWONIAK 1992, 261.

²²⁴ SOka Benešov: Rodinný archiv Veselých-Kloudů, stavba domu čp. 41

arkýřem. Veselý odtud 29. října 1918 sděloval početnému davu své dojmy týkající se vzniku samostatného českého státu poté, co se vrátil z Prahy.²²⁵ I na této skutečnosti je patrné, že se během let vypracoval na jednoho z nejvlivnějších mužů v Benešově. K tomuto postavení přispěla také spolupráce a blízké vztahy s benešovským advokátem a bývalým spolužákem Juliem Taussigem.²²⁶ Společně se angažovali v místní politice. V domě se už po jeho dokončení také setkávali členové realistické strany. I díky své politické kariéře se stal blízkým přítelem T. G. Masaryka a byl také jeho finančním a právním poradcem.²²⁷ Masaryk rodinu Veselých v Benešově několikrát navštívil [71], i manželky obou mužů byly přítelkyně. Milada Veselá byla aktivní ve veřejném životě a založila v Benešově Spolek paní a dívek, který se kromě zajišťování hmotné podpory chudině zabíral vzděláváním a ženskou otázkou.²²⁸

František Veselý mezi lety 1919–1920 zastával post ministra spravedlnosti a tak se s rodinou přesunuli do Prahy, dům mezitím pronajímali.²²⁹ Po otcově smrti zdědila dům jeho dcera Ludmila, provdaná Kloudová. Ta ho nechala ve 40. letech zrekonstruovat podle návrhu stavebního inženýra Otakara (Otokara) Fischela [72,73,74]. Kromě oprav střechy byla mírně pozměněna i vnitřní dispozice a to z důvodu zřízení lázně a modernějších klozetových záchodů. Pavlač a záchody k ní přilehlé byly v druhém patře přeměněny na prosklenou verandu. Úpravy se týkaly i fasády, byly z ní odstraněny secesní štuky a získala tak více strohý vzhled. To jistě souviselo i s tím, že Fischel měl v Praze několik realizací funkcionalistických domů. Podílel se ve 30. letech i na stavbě rodinných domů v osadě Svazu čs. díla Baba (Dům Munk, Dům Bautz).²³⁰

Marcel Dusil v roce 1904 realizoval v secesním stylu také firemní dům železářství Suchánek a syn v Zámecké ulici (dnes Tyršova). Jednalo se o menší stavbu. Původně

²²⁵ SOkA Benešov: Rodinný archiv Veselých-Kloudů, stavba domu čp. 41; TYWONIAK, Jiří, Benešov a Konopiště v minulosti, s. 320.

²²⁶ Julius Taussig (1862–1940), advokát v Benešově. Po studiu nižšího gymnázia v Benešově a akademického gymnázia v Praze. Poté studoval na právnické fakultě v Praze, absolvoval v roce 1883. Roku 1894 si otevřel advokátní kancelář v Benešově. NAVRÁTIL, Michal, Almanach československých právníků 456; Posluchači při právnické fakultě 1882–1885

²²⁷ TYWONIAK 1990, 102

²²⁸ KLIMENT 1938, 65–66; SOkA Benešov: Spolek paní a dívek v Benešově - Zápisy ze schůzí a valných hromad spolku, 1909-1933; kart. 1, inv. č. 2, kn. 2

²²⁹ BREJCHA 2009, 150, 151

²³⁰ SOkA Benešov: Rodinný archiv Veselých-Kloudů: stavba domu čp. 41
TEMPL 2000, 20,43, 108, 174 in Baba: osada Svazu čs. díla Praha

jednopatrový objekt byl ve 30. letech přebudován jiným stavitelem²³¹ na dvouposchodový dům ve funkcionalistickém stylu se střešní terasou. Secesní styl je ale stále patrný ve tvaru oken v prvním patře.²³²

Stavitel Marcel Dusil v Benešově zanechal výraznou stopu. Jeho stavby nevynikají přílišnou originalitou, ale jejich zpracování je kvalitní. Popisované sídlo okresní hospodářské záložny nebo dům rodiny Veselých se svým architektonickým výrazem příliš nelišily od ostatních městských secesních domů, které byly v Čechách stavěny, jejich významnost tak byla zejména regionální. Povznesly vzhled Malého náměstí, které se na přelomu 19. století a 20. století získávalo městský charakter. Staly se také dobrým příkladem dobových tendencí v české architektuře, v níž ještě do nedávna převládaly stavby v oblíbených historizujících slozích, které stavěl i Dusil. V případě obou benešovských domů by se dalo souhlasit s tvrzením Zdeňka Lukeše, že secesní dekor na fasádě a ve vestibulu byl spíše alternativou historizující architektury. Kompozice vnitřních prostor se totiž příliš nelišila od víceúčelových staveb v historizujících slozích podobného typu. Na secesním stylu bylo nejmodernější užívání nových materiálů ve stavebnictví (kovové konstrukce, sklo atd.) a počínající důraz architektů na funkčnost staveb a formu z toho vycházející. Jak také vysvětluje Z. Lukeš: „*Podle tezí nejvýznamnějšího českého wagneriána Jana Kotěry je dekor až druhotný, podstatná je kompozice vnitřních prostorů, které musí vyhovovat provozním nárokům.*“²³³ Ukázalo se, že v případě záložny zvolená dispozice brzy zastarala. Místnosti nebyly variabilní a už po několika letech kapacitně nedostačovaly. Po drobných úpravách, které tuto situaci měly řešit, se peněžní ústav byl nakonec nucen přestěhovat do větších a vhodnějších prostor Hotelu Pošta. Tento problém například nepostihl činovníky Městské spořitelny vyprojektované O. Novotným. Zde se kapacita postupně navyšovala úpravou obytných místností na kanceláře.

Secesní sídlo záložny stylově vyniká zejména balkónem s kovovým zábradlím a půlkruhovými balkonovými dveřmi a původně také zdobnou kovovou cedulí. Interiéru pak dominuje schodiště s rozměrnými okny (dříve zde zřejmě byly vitráže) a výrazně dekorovaným kovovým zábradlím. Dále je potřeba zmínit i bohatě zdobenou síň v prvním patře, kde zasedalo zastupitelstvo, a typicky secesní tvary oken a dveří v celé budově.

²³¹ Horáček a Fassatiová mylně přisuzují tuto přestavbu M. Dusilovy, ten už ale v této době nežil.

²³² PROCHÁZKOVÁ 2005, 36

²³³ LUKEŠ 2001, 14

Dům rodiny Veselých měl balkóny se zdobným kovovým zábradlím dokonce ve dvou patrech. Zajímavým funkčním detailem byly dvě markýzy z kovu a skla umístěné nad okny v druhém patře. Interiér bytu Veselých byl dle fotografií také zařízen některými kusy nábytku v secesním stylu. Vzhledem k tomu, že se stavba nezachovala, nelze interiér stavby blíže rozebrat a zhodnotit.

František Scharf a jeho synové

O osobě a životě dalšího benešovského stavitele Františka Scharfa neexistuje podrobnější písemný záznam. Z matričních záznamů víme, že se narodil v roce 1873 v Příbyslavi u Nové Paky.²³⁴ Podle medailonu ve Fassatiho průvodci *Z Benešova za architekturou 20. století* studoval v Praze průmyslovou školu pro stavební mistry a stavitele. V 90. letech se pak prý pracovně zdržoval v Innsbrucku, kde se snad setkal i s arcivévodou Františkem Ferdinandem d'Este, což výrazně ovlivnilo jeho další profesní směřování. Mezi lety 1898 – 1910 ve službách arcivévodky vykonával projekční a stavitelskou činnost.²³⁵ Tyto informace jsou však sporné i podle potomků architekta a vzhledem k tomu, že stavitelů v rodině Scharfových bylo vícero, je možné, že se informace pomíchaly. Jeho činnost arcivévodského stavitele je ale doložená, přesný rok zahájení spolupráce není ověřený. Za dobu působení u arcivévodky realizoval Scharf i několik prací na konopišťském panství. V roce 1910 vedl například stavbu muzea sv. Jiří.²³⁶ Po ukončení spolupráce s arcivévodou se osamostatnil a provozoval vlastní stavební firmu. Ze záznamu z roku 1924, také víme, že byl F. Scharf důvěrníkem při volbě nových členů do představenstva Společenstva stavitelů pro obvod obchodní a průmyslové komory v Českých Budějovicích. Zda byl jejím členem, z článku přímo nevyplývá.²³⁷ Je tedy patrné, že F. Scharf nebyl žádným řadovým stavitelem. V Benešově má mnoho realizací a na podobě města a jeho rozvoji se zásadním způsobem podílel. Zemřel v Benešově v roce 1942.²³⁸

²³⁴ https://cs.isabart.org/person/113107_nalezeno_24.1.2021 vyhledáno 12. 10. 2021, potvrzeno potomkem I. Chromým podle záznamu z matriky

²³⁵ FASSATI 2008, 260

²³⁶ MARTINCOVÁ 2004, 1

²³⁷ *Stavitelské listy* 1924 roč. 20 s , č. 11, 169

²³⁸ FASSATI 2008, 260, rok úmrtí potvrzen potomkem I. Chromým

Do Benešova se F. Scharf přistěhoval se svou početnou rodinou, pro níž zde postavil i rodinný dům. Děti měl 11 (všichni v domě nebydleli: pozn. Paní V. Chromé). Několik jeho synů působilo ve stavebnictví a pracovali i v jeho firmě (Jiří S., Josef S., František S.). Dva z nich svou činností vystupují. Prvorozený syn Vratislav dle Fassatiho vystudoval stavitelství na vyšší odborné škole.²³⁹ Mezi jeho význačnější benešovské projekty řadíme Husův sbor českobratrské církve evangelické v Husově ulici, městský funkcionalistický dům v Jiráskově ulici č.p. 909[75] a také je mu přisuzována funkcionalistická vila R. Pekaře v ul. Ke stadionu č.p. 938, s výraznou oblou stříškou u garáže pokračující po obvodu domu až nad schody u vchodu do domu. Dalším prvkem typickým pro funkcionalistickou vilovou architekturu zde užitým, jsou podlouhlá rohová okna.²⁴⁰ Další syn Karel Scharf studoval mezi lety 1934–1939 na škole architektury na Umělecko-průmyslové škole v Praze a byl jedním z nemnoha žáků architekta Otakara Novotného.²⁴¹ V článku o Novotného vlastních žácích a způsobu, jakým by se měla architektura vyučovat, nalezneme Scharfův návrh tržnice v okresním městě s obloukovou střechou, na podélném půdorysu s podlouhlými okny, jedná se o technickou stavbu jednoduchých forem.²⁴² V Benešově nerealizoval žádný velký projekt. V obecném povědomí je jeho autorství bočních architektur u Pomníku obětem 1. a 2. světové války v Benešově od sochaře Břetislava Bendy v Husově ulici [76]. K centrálnímu sousoší z 30. let byly přidány v 50. letech 20. století.²⁴³ Ve 30. letech vyprojektoval společně s architekty Novakovičem a Emanuelem Tichým vilu rodiny Šiškových v ulici Ke Stadionu č.p. 937.²⁴⁴ Vila je vystavěna v eklektickém stylu. Vyniká korunní římsou s konzolami a několika věžičkami na střeše, odkazujícími svým vzhledem zřejmě k románské hradní architektuře. Vchod zvýrazňuje drobné arkádové podloubí. Jsou zde

²³⁹ FASSATI 2008, 260

²⁴⁰ <https://docplayer.cz/6455516-Sobehrdsky-bratr-kazani-cislo-51-2-2007-cerven-2007-vestnik-evangelicky-sboru-na-benesovsku-text-kazani-mk-10-2-16.html> - vyhledáno 12.10. 2021

²⁴¹ FASSATI 2008, 260; TOMAN 2000, 416; ŠLAPETA 1980, 78 Mezi další Novotného žáky patří: Jiří Bartek, Osvald Döbert, Václav Hlinský, Jan Jírovec, Bartoloměj Kavan, Bohuslav Kulič, Oldřich Láznička, Karel Lodr, Čeněk Mužík, Kristian Jiří Nesvadba, František Novák, Josef Pilař, Václav Starec, Jan Šesták, Vojtěch Šplháček

²⁴² NOVOTNÝ 1941, Pro naše aspiranty architektury in *Architektura* 1941 roč. 1–12, 251

²⁴³ <http://socharstvi.info/realizace/pomnik-obetem-1-a-2-svetove-valky-v-benesove/> vyhledáno 12.10. 2021, <http://www.vhu.cz/exhibit/bretislav-benda-autoportret-1956/> vyhledáno 12.10. 2021

²⁴⁴ FASSATI 2008, 260

ale také použita pro Novotného typická podlouhlá francouzská okna. Vzhledem k tomu, že se jedná o kolektivní realizaci, je těžké určit míru Scharfova autorství a zda je tento odkaz na jeho učitele záměrný.

Není jisté, z jakých důvodů se Novotného žák v Benešově stavebně příliš neprojevil. Jistě se na tomto faktu podepsaly dějinné události a útlum stavební činnosti za druhé světové války. Je pravděpodobné, že K. Scharf působil v rodinné stavební firmě. V projektových dokumentacích už jeho jméno nenalzáme. Karel Scharf také maloval a svá díla vystavoval například v Benešově na Výstavě výtvarného umění v Okresním domě v roce 1939 společně s v benešovskými umělci Ladislavem Šímou, Vladěnkou Antuškem, Václavem Pavlíkem a dalšími.²⁴⁵

Naproti tomu jeho otec František Scharf byl v Benešově stavebně velmi činný. V roce 1922, kdy byla dokončena budova okresní nemocenské pokladny u dnešního Husova náměstí, projektoval dům pro svou rodinu. Postavil ho nedaleko v bloku nízkých domů, které stojí podél ulice směřující k nádraží. Dům rodiny Scharfových s č.p. 581 [77,78] je ten nejvýraznější zejména svým lomeným štítem a kruhovými ozdobami na fasádě podobající se těm na fasádě nemocenské pokladny. V architektonickém návrhu domu z února stejného roku ale tato výzdoba není zakreslena. Je tedy možné, že se Scharf inspiroval Mezerovým návrhem, stylové podněty ale také mohl pochytit při návštěvě Prahy. Vnučka stavitele paní Vlasta Chromá také vyslovila domněnku, že dle svědectví jednoho ze zaměstnanců v Scharfově firmě mělo na vzhledu vlastního domu podíl i to, že se na stavbě nemocenské pokladny F. Scharf podílel (např. jako subdodavatel). *„V domě na Husově náměstí čp. 581 bydlím téměř celý život. Postavený byl firmou Ing. Františka Scharfa ve stylu rondokubismu, který ho zřejmě uchvátil, když byl v Praze a viděl budovu Legiobanky na Poříčí od Josefa Gočára. Podle roku výstavby lze zjistit, že si to vyzkoušel nejdřív v drobnějším na řadových domcích pod Zapovou ulicí. Pak dostal zakázku (nemůžu to doložit) na fasádu nemocenské pokladny, za nás později zdravotního střediska, tam ten rondokubismus užil. To mi potvrdil stavitel Jiří Jasz, který do roku 1949 ve firmě působil. Náš dům byl vyprojektovaný v roce 1922, o rok později začíná jeho stavba, která byla pomalu dokončena v roce 1924. Až nedávno jsem si prvně všimla, že v projektu domu je fasáda se svislými rizality, ale realizace proběhla v rondokubistickém stylu. Dokonce zřejmě se stejnými formami jako na nemocenské pokladně. Jsou to takové ocelové pásy. Jiří Jasz mi říkal: „Vy máte rondokubistický dům*

²⁴⁵ PUDLAČ 1939, 3

jen proto, že to dělal Scharf už předtím na pojišťovně.“²⁴⁶ Dle dochované dokumentace²⁴⁷ k tomu ale není žádný důkaz. Nové sídlo pojišťovny bylo dokončeno v prosinci 1922. Dům Scharfových byl dokončen v roce 1924.²⁴⁸ Jak je pojednáno výše, v roce 1937 pak vyprojektoval F. Scharf druhou budovu příslušející nemocenské pokladně opět v národním slohu.

Scharfova firma ve 20. letech 20. století realizovala v této oblasti vícero staveb. Například v Gymnaziální ulici postavila pro stavební a bytové družstvo Svěpomoc nájemní dům[79], v návrhu s trojúhelníkovými ornamenty na fasádě.²⁴⁹ V tomto období byly pro družstvo Svěpomoc stavěny také řadové domky na východ od Zapovy ulice a o něco později i u ulice na Chmelnici. Vznikala zde nová čtvrť. Na fasádě domů nechybí geometrický dekor, který se objevoval na budovách navržených v tehdy oblíbeném národním slohu.²⁵⁰ František Scharf navrhoval nejen obytné stavby, ale také stavby technické jako například funkcionalistickou budovu požahovny při benešovském pivovaru.²⁵¹ Jeho nejvýznačnější místní moderní stavbou je ale plovárna s restaurační budovou z 30. let.

Zejména za první republiky byla postupně skoro v každém městě (i v těch menších) budována koupaliště, přírodní plovárny nebo dokonce celé lázeňské areály. Velkou měrou tento trend souvisel s dobovou popularizací hygieny, sportu a pohybu ve volné přírodě. S výstavbou některých areálů bylo spojeno i sokolské hnutí. Koupaliště se stala ideálním místem pro sport a odpočinek a přináležela k nim často i restaurační zařízení. Někdy byly plovárenské objekty skromnější a vzhledem k tomu, že většinou sloužily jen letnímu provozu, hlavním stavebním materiálem se stalo dřevo. Jindy stavby získaly trvalejší charakter a byly zděné. Jejich podobu často ovlivňovaly aktuální architektonické tendence a to zejména ve 20. až 40. letech 20. století. Architekti v této době často navrhovali plovárenské zařízení v moderním funkcionalistickém stylu, který se hodil pro stavbu ze své podstaty technickou navíc, s nautickými prvky, „*jenž si mezi českými*

²⁴⁶ Rozhovor s V. Chromou, 8/2020

²⁴⁷ Měú Benešov: Dokumentace č.p. 555; Archiv Vlasty Chromé: Stavební dokumentace domu č.p. 581

²⁴⁸ Měú Benešov: Dokumentace č.p. 954

²⁴⁹ SOkA Benešov, AM Benešov, Pamětní kniha města Benešova 1907–1936, s. 345–346.

²⁵⁰ SOkA Benešov, AM Benešov, karton 160, i. č. 981, sign. IX/A, dopis Stavebního bytového družstva Svěpomoc adresovaný MR Benešov z 27. září 1919.; SOkA Benešov, AM Benešov, karton 212, i. č. 1050, sign. IX/A1, zápis jednání MR Benešov z 12. července 1926, čj. 3388 ob.

²⁵¹ HORÁČEK 2017,118,121

*architekty získaly oblibu zásluhou příkladu le Corbusierova.*²⁵² Pokud bychom měli jmenovat nejznámější a architektonicky nejhodnotnější rekreační komplexy vystavěné v tomto stylu, patří mezi ně Městské lázně v Brně od Bohuslava Fuchse (1931-1932) a torzálně dochovaný plavecký areál pod Barrandovskými terasami od Václava Kolátora (1929-1930). Je třeba také jmenovat jedno stále fungující a citlivě zrekonstruované funkcionalistické městské koupaliště v Opavě [81] od Otto Reichnera (1929-1931).²⁵³ I malé město, kterým Benešov byl, se nakonec dočkalo vlastních koupadel s restaurací a obyvatelé tak již nemuseli za koupáním dojíždět.

Pro městské koupaliště byla vybrána oblast na Sladovém, kterou protéká Černoleský potok. Místo, nacházející se dál od centra, obklopené zelení s vodním přítokem plně vyhovovalo záměru na výstavbu venkovního bazénu.²⁵⁴ Oblast na Sladovém na jihu města získala své pojmenování podle mlýna u Černoleského potoka, kde se mlel slad. Na začátku 20. století zde byla na místě vysušeného Hodějovského rybníka vystavěna městská vodárna se studnou. Vodárnu navrhl v historizujícím slohu inženýr Jan Vladimír Hráský. O několik let později byla nedaleko postavena i posilová studna podle návrhu Karla Kresseho.²⁵⁵

První pokusy o zřízení veřejného koupaliště probíhaly v první polovině 20. let 20. století. V roce 1924 bylo dokonce založeno speciální „komité pro zřízení městských koupadel“. Aktivita vycházela jak od města a spolků (například benešovského Sokola), tak významných měšťanů. V čele těchto snah pak stál vládní rada politické správy E. Isserle. Na výstavbu přispěla Městská spořitelna, Okresní nemocenská pokladna, Okresní hospodářská záložna a další místní peněžní ústavy.²⁵⁶ V roce 1926 byla zahájena stavba venkovního bazénu a během dvou let byla vykopána jáma 30 m široká a 100 m dlouhá. S výkopovými pracemi pomáhali za drobnou odměnu pod vedením majora Hloušky vojáci z ženijního pluku 48 „Jugoslávia“ (dříve 102. pěší pluk). Ti sídlili v nedalekých Tábořských kasárnách a na službu se připravovali na rozlehlém cvičišti sahajícím až do oblasti na Sladovém. Voda se do nádrže dostávala odbočkou

²⁵² ANDĚL 2005, 164

²⁵³ SVOBODOVÁ 2000, 351–368; ANDĚL 2005, 164–172; SOkA Benešov: AM Benešov, Pamětní kniha města Benešova 1907–1936, 345–346

²⁵⁴ KLIMENT 1938, 60

²⁵⁵ HORÁČEK 2017, 288-191; Posilová studna byla v 90. letech prohlášena za kulturní památku a v roce 2017 rekonstruována. Dnes slouží jako posilové čerpadlo pro koupaliště.

²⁵⁶ SOkA Benešov: AM Benešov, Pamětní kniha města Benešova 1907 – 1936, 345–346

z Černoleského potoka, odpadový kanál měl délku 340 metrů (také ho kopali vojáci). Nebyl ale k dispozici propracovanější způsob obměny vody a samotný tok na to svým průtokem nestačil. Voda v nádrži tak byla spíše stojatá a získávala nepěknou hnědou barvu, což bylo způsobeno i tím, že břehy a dno byly jílovité. Přišla doba hospodářské krize a na další výstavbu chyběly prostředky. Z Benešova navíc odešel iniciátor celého projektu E. Isserle. Chyběly také finance na údržbu a místo pustlo a zarůstalo trávou. Zájemci o koupání směřovali spíše do nedalekého Radějovického rybníka.²⁵⁷

Obrat v neutěšené situaci přišel až po založení Lázeňského družstva v roce 1933, které si dalo za cíl vystavět plnohodnotné koupaliště se zázemím. [83] Za celým projektem stálo hlavně úsilí pokrokového starosty Benešova J. Steindlera, který Lázeňské družstvo založil. Ke zdárnému a rychlému dokončení stavebních prací pak přispěl svým velkým úsilím předseda Lázeňského družstva Zdeněk Hejzlar, ředitel pobočky Průmyslové banky. Po dokončení se stal hlavním správcem provozu a v blízké zahrádkářské kolonii si dokonce postavil chatku, aby to měl na koupaliště co nejbliž.

Nejprve byl modernizován a rozšířen bazén [82] na délku 120 m a šířku 32 metrů. Vybudovala ho podle projektu Františka Scharfa firma Václava Fulína. Jednalo se tehdy o jeden z největších bazénů v republice a i celková velikost koupadel byla v poměru k velikosti města nebyvalá. Bazén byl rozdělen na dvě části. Mělčí část určená pro děti a neplavce se nacházela u přívodu vody a pomalu klesala do hloubky. Část pro plavce byla podstatně rozsáhlejší a dosahovala hloubky až 180 cm. Původní výkop byl nejprve očištěn. Dno se pak odvodnilo drenážemi, aby se tam nemohla dostávat spodní voda, a bylo vybetonováno. Svažité břehy byly vydlážděny kameny a omítnuty cementem. Voda přitékala z Benešovského potoka třemi proudy a stejně tak byla i odváděna, díky tomu probíhala její neustálá obměna. Za běžného stavu tak za den protéklo nádrží přes 10 000 hl vody, která se čistila přes šterkové, pískové a koksové filtry. Vedle bazénu bylo vybudováno 100 dřevěných převlékacích kabin. Některé z nich byly průchozí s možností uschování zavazadel. Nacházely se zde také sprchy se studniční vodou. O zábavu malých i velkých návštěvníků se postaralo hřiště na volejbal, prolézačky pro děti, skluzavka a jiné vodní atrakce. U bazénu byly zřízeny písčité pláže a na travnaté louce rozmístěna lehátka. Areál tak byl schopen pojmout velké množství návštěvníků. V letní sezóně jich denně bývalo přes tisíc a půl. Rok po dokončení koupaliště byla započata i výstavba restaurační

²⁵⁷ KLIMENT 1938, 60; SOkA Benešov: AM Benešov, Pamětní kniha města Benešova 1907 – 1936, 345–346

budovy, kterou také vyprojetoval benešovský stavitel František Scharf. Dokumentace je datována říjnem roku 1933.²⁵⁸ Přízemní zděnou stavbu s rozměrnými okny, verandou a plochou střechou, na níž byla terasa, navrhl Scharf ve funkcionalistickém stylu. Ve fondu Lázeňského družstva byla ale také nalezena stavební dokumentace od pražského architekta a stavitele Engelberta Potzla. [83,84,85] Rozpočet na stavbu, kterou měl opět provádět Fulín, je datován na 8. 8. 1933. Restaurační budova je podle nákresů typově velice podobná té realizované od F. Scharfa, vyprojektována byla opět ve funkcionalistickém stylu, jen některá okna mají rozdílný tvar. Na severní straně je stavba efektně rozčleněna pomocí 14 obdélníkových částí s malými čtvercovými okny. Slavobrána umístěná na střešní terase se shoduje s Scharfovým návrhem. Potzlovy plány jsou nicméně označeny jako neplatné. Je možné, že stavitel F. Scharf vypracoval svůj návrh podle této předlohy nebo se jí inspiroval. Ze zápisů nejsou zřejmé bližší okolnosti. Existuje ale dokument adresovaný městské radě z července roku 1933, ve kterém Lázeňské družstvo a Správa státního pivovaru žádá o stavební povolení na restaurační budovu na koupadlech. K této žádosti přináleží také stavební dokumentace (v protokolu není určeno, kdo měl projekt vypracovat a v archivu na městském úřadě návrh není). Stojí zde ale, že by stavba o rozměrech 16× 9 m měla být dřevěná, zvenčí obedněná prkny s červenou střešní krytinou, neměla chybět ani venkovní veranda. V přístavku se měl nacházet pisoár. V dopise inženýr J. V. Hráský (projektant městské vodárny) upozorňuje městskou radu, že v předloženém projektu není dobře vyřešen odpad toalet a mohlo by dojít k infikování půdy. Vyzývá tak v několika bodech k přepracování projektu. Opis byl poté poslán panu předsedovi Hejzlarovi k posouzení.²⁵⁹

Nakonec byl realizován jiný projekt F. Scharfa s vcelku podstatnou změnou. [86,87,88] Přízemní stavba umístěná na dolním konci koupaliště byla zděná, což nebylo u plovárenských objektů běžné. Tato skutečnost také umožňovala objekt pohodlně užívat celoročně. V létě měla budova sloužit jako restaurace a v zimní sezóně, kdy se z bazénu stávalo kluziště, jako ohřívárna. Bílá funkcionalistická budova jednoduchých forem byla také opatřena střešní terasou. Na tu se vcházelo buď po schodech vně budovy nebo z restaurace. Na rovné střeše tak vyústění vnitřního schodiště působilo jako kormidelna na kapitánském můstku, jejíž vchod byl opatřen slavobránou. Celkový dojem jen

²⁵⁸ KLIMENT 1938, 60; AM Benešov, Pamětní kniha města Benešova 1907– 1936, 345–346

²⁵⁹ Soka Benešov: fond Lázeňské družstvo Benešov: Plán restaurace pro Lázeňské družstvo v Benešově; Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 910

podtrhovalo zábradlí rámuující terasu a komín ústící z “kormidelny”. Nautické prvky se v architektuře a zejména té plovárenské objevovaly často, není tedy divu, že jich užil i František Scharf. V přízemí se kromě dvou lokálů, výčepu, bufetu a toalet nacházela také otevřená veranda. A i díky střešní terase tak byla stavba plně otevřena do okolí a zeleně, která ji obklopovala. Návštěvníci tak mohli z restaurace pohodlně sledovat dění na plovárně. Součástí příslušenství budovy byl také kuželník, na koupalištích poměrně vzácné sportovní zařízení pro oblíbenou hru kuželky. Po peripetiích řešících způsob odvádění splašků z budovy a vypouštění nakonec přímo do potoka, byla na začátku roku 1935 restaurace definitivně dokončena. V červenci roku 1934 se zde už ale pořádaly koncerty a proběhlo slavnostní otevření.²⁶⁰

Přišel zlatý věk benešovských koupadel a velkorysé rekreační středisko bylo hojně navštěvované. Kolem příjezdové cesty začaly vyrůstat víkendové chaty. Dobový tisk lákal i Pražany a turisty mířící na nedaleké Konopiště, aby se v moderním areálu zastavili. *„Neopomeňte, když již v Benešově prodléváte, podívat se na ten kus divu a krásy – jistě budete závidět Benešovu, tak jako mnohá města, která třeba s větším nákladem si podobná koupadla pořídila, přece jen krásou a účelností zdaleka se nemohou ke koupadlům v Benešově přirovnávat.“*²⁶¹

V letní sezóně se zde kromě koupání a plaveckých závodů hrávaly kuželky a volejbal, děti skotačily na skluzavce a na hřišti. V restauraci se konaly koncerty hasičské a vojenské kapely a tančilo se i na střešní terase, vládla zde radostná nálada a koupaliště mělo tisíce návštěvníků. To dokazuje i svědectví jednoho z benešovských pamětníků: *„Vyšší úroveň koupadlům dávala provozní budova s terasou, s jídelnou a bufetem a s kuželníkem. Ke zpestření koupání přispíval tobogán, sprchy, skokanské prkno (viděl jsem z něj skákat i Jiřinu Štěpničkovou při natáčení filmu Kříž u potoka). V bazénu plavala dřevěná kláda dlouhá asi 3 – 4 m a kruh z prken s průměrem asi 3,5 m. S oběma atrakcemi se dalo vyztekat – ‚pasážéři‘ na kládě shazovali natáčením klády od konce, na kruhu přesouváním těžiště osazenstva. Při bazénu byla přikotvena plošina, stanoviště plavčíka p. Marka, který i učil plavat.“*²⁶²

²⁶⁰ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 910; SOkA Benešov: AM Benešov, Pamětní kniha města Benešova 1907–1936, s. 345–346.

²⁶¹ KLIMENT 1938, 61

²⁶² Benešovský kalendáři, 7–8 / 2003

I v zimě to na koupadlech žilo, na zamrzlém bazénu se bruslilo, hrály se zde hokejové turnaje a vytápěná restaurační budova sloužila jako ohřívárna s bufetem. „*Sezóna prakticky končila s benešovským posvícením tj. 1. neděli po 15. srpnu. Ovšem koupadla byla využita i v zimě coby ‚zimní stadion‘. Sloužila tomu celá zamrzlá plocha bazénu. Zimní sezóna byla dlouhá a spolehlivá (asi tenkrát více mrzlo). Mládež, hlavně středoškolská, to náležitě využívala – vánoční a pololetní prázdniny bez bruslení na Sladovce si ani neuměla představit. Vytápěná provozní budova sloužila jako šatna, ohřívárna, bufet. Ledová plocha, ohraničená nízkými dřevěnými mantinely, posloužila i jako hřiště pro mistrovské hokejové zápasy.*“²⁶³ Tento stav trval přibližně do začátku 40. let. V roce 1944 Lázeňské družstvo po vleklých finančních potížích definitivně zaniklo a správu koupadel převzalo město.²⁶⁴

Benešovský stavitel František Scharf se během let vypracoval a z arcivévodského stavitele se stal zakladatel úspěšně stavební firmy. Navrhoval vždy spíše funkční domy vhodné pro obyvatele menšího města, kterým Benešov byl a je dodnes. Trendy soudobé architektury se na jeho tvorbě projeví zejména na obytných domcích s ozdobami na fasádě odkazujícími k národnímu slohu a na funkcionalistické plovárně nadregionálního charakteru. Podobně hodnotí tvorbu svého dědečka Vlasta Chromá a porovnává jeho stavby s honosnou vilou J. Váni od Otakara Novotného. Ten byl vrstevníkem F. Scharfa a vzhledem k tomu, že jeden ze synů u Novotného studoval, se obě rodiny znaly. „*Novotného vilu ‚vlastnil nějakou dobu také doktor Faltýn, primář benešovské chirurgie. Jeho paní, učitelka Faltýnová mě tam jednou pozvala na prohlídku, při níž konstatovala: ‚V tom se nedá bydlet, je to jen na odiv. Uvnitř je to díky schodišťové hale taková šachta, špatně se to vytápí, teplo máme pouze v malých pokojích.‘ Novotný jako salonní architekt si to mohl dovolit. Oproti tomu benešovský stavitel F. Scharf byl hlavou široké rodiny a majitelem stavební firmy zaměstnávající desítky řemeslníků a dělníků. Dělal spíše funkční stavby pro běžné lidi například řadové domky a dvojdomky. Nerezignoval na kvalitu provedení ani celkový vzhled, i když jsou domy malé a levné. Několik jich postavil také v Ulrichově ulici a mezi ulicí Zapovou a Na Chmelnici.*“²⁶⁵

²⁶³ Benešovský kalendáři, 7–8 / 2003

²⁶⁴ SOKA Benešov: fond Lázeňské družstvo Benešov; V likvidaci bylo Lázeňské družstvo už v roce 1942, což je patrné ze zápisu o valné hromadě Lázeňského družstva Benešov In *Náš kraj* 9. 4. 1942

²⁶⁵ Rozhovor s V. Chromou 8/2020

3.2.4. Současný stav vybraných moderních staveb

Vila J. Váni

V 60. letech Jan Váňa, který před válkou emigroval do Spojených států, prodal vilu primáři benešovské nemocnice doktoru Faltýnovi. Rodině se v domě, který nutně potřeboval rekonstruovat, příliš dobře nebydlelo. Suterén byl velmi vlhký a dům se dal kvůli rozlehlé schodišťové hale obtížně vytopit. Faltýnovi tak obývali pouze přízemí a jeden pokoj v patře. K celkové renovaci došlo na konci 90. let, kdy vilu od doktora Faltýna koupil podnikatel Antonín Stibůrek. Nový majitel měl při rekonstrukci na paměti původní vzhled domu, ale uzpůsobil ho standardům moderního bydlení. Došlo tak k citlivému zateplení, odvlhčení stavby, ale i proměně dispozice. Nechal zvětšit prostor obývacího pokoje a ložnici přesunul do prvního patra. Ve sklepě umístil bazén, prádelnu, kotelnu a archiv. V interiéru domu se také projevila sběratelská záliba majitele a ze schodišťové haly se v podstatě stala soukromá galerie. Z jednoho francouzského okna v čele budovy udělal balkonové dveře pro pohodlnější východ na nově vybudovanou terasu. Novou podobu zahrady navrhl Drahoslav Šonský, který je autorem dendrologické zahrady v Průhonicích. Pozemek byl osázen různorodými stromy. Před vchod byla umístěna fontána.²⁶⁶ Sám majitel se o rekonstrukci vyjádřil takto: „*Když jsme v roce 1997 vilu koupili, byla v havarijním stavu. Byla totiž silně podmáčená. Snažili jsme se ji v podstatě vrátit do původního stavu. Celou jsme ji odkopali a provedli novou vnější izolaci. Vyměnili jsme okna, dveře, částečně podlahy, rozvody vody, střešní krytinu a tak dále. Kolaudovalo se na Vánoce roku 1998. Suterén je dnes opět využíván a podkrovní obyvatelné. Úpravy byly náročné, ale stálo to za to, bydlí se nám dobře.*“²⁶⁷

Na vzdálenějším konci rozlehlé parcely se nachází klasický katalogový obytný dům, který si postavila jedna ze dvou dcer majitele. Pro splynutí s dominantní vilou [89,90,91] od Novotného byly na fasádu také použity neomítnuté cihly. V těsné blízkosti Novotného vily se také nachází jednoduchá moderní vila, kterou pro druhou dceru majitele, paní Kláru Stibůrkovou, navrhli v roce 2008 K2 architekti (Jiří Poláček, Václav Škarda).²⁶⁸ Paní Klára se o spolupráci s architekty a podobě vily [92,93] vyjádřila takto: „...*Chtěla*

²⁶⁶ Archiv majitele: Stavební dokumentace k rekonstrukci vily, zahrady a dalších prvků; rozhovor s majitelem vily Antonínem Stibůrkem, 2020

²⁶⁷ rozhovor s majitelem vily Antonínem Stibůrkem, 2020; rozhovor s Vlastou Chromou (znala se s p. Faltýnovou), 2020

²⁶⁸ <http://www.atelieck2.cz/cs/projekty/novostavba-rodinne-vily-v-benesove>, vyhledáno 8.8. 2021

*jsem moderní bungalov, ale s nějakou jinakostí. Architekti přišli s valenou klenbou v jídelně, na které z venku vyniká zelená střecha. To se mi líbilo. Vzhledem k tomu, že obytná část domu je koncipována na jedné ploše, vše potřebné je u sebe jako ve větším bytě, žije se v domě pohodlně.*²⁶⁹

Zvolenou podobu a dispozici vily výrazně ovlivnilo prostředí, do kterého byla stavba zasazena. Architekt Jiří Poláček z ateliéru K2 se o přípravě projektu vyjádřil takto: „Myslím, že každý architekt pečlivě řeší širší vztahy. V samotném zadání bylo, že by vila měla být odcloněná od starší vily od Novotného, aby měli obyvatelé své soukromí. To zásadně ovlivnilo celkovou koncepci a půdorys je proto do U. Když jste na zahradě, působí to jako když jste schovaný v takovém vnitřním atriu. Z vily od Novotného sem není vidět.“²⁷⁰

Cihlová vila od Otakara Novotného postavená ještě před první světovou válkou už tehdy výrazně vystupovala z tehdejší benešovské stavební produkce. Dříve bývala dominantou celé oblasti, dnes je tato na celorepublikové poměry unikátní modernistická stavba schovaná za vysokými stromy. Ty poskytují plnohodnotnou bariéru vůči vedru, hluku a prachu z rušné, Černoleské ulice. To všechno zaručuje příjemné a klidné bydlení v zeleni nedaleko centra města. Nový majitel vilu citlivě rekonstruoval a zachoval její původní vzhled. Architektonické hodnoty stavby si je plně vědom. Jeho dcery si na rozlehlém pozemku postavily vlastní domy, které svým výrazem Novotného vile nekonkurují.

Městská spořitelna

Budova bývalé městské spořitelny slouží administrativě již téměř 100 let. Během let se v ní vystřídaly rozličné finanční instituce (mj. Komerční banka) a několikrát se proměnila původní dispozice. K zasklení přepážek v přízemí došlo v 60. letech. O desetiletí později, v době, kdy zde sídlila Státní banka československá, byly zaskleny ochozy v prvním patře a pravá část přestala být průchozí. Důvodem těchto změn bylo snížení hluku v kancelářích a navýšení kapacity. Kdy přesně proběhlo dekorování skel leptanými ornamenty, není jisté. K řadě dalších úprav došlo také v exteriéru. Lodžie u vchodu byla zazděna, protože tam lidé odhazovali odpadky. Vznikly tak další místnosti a do budovy se dnes vstupuje jen zepředu. Při úpravě vchodových dveří byl nad vstup pravděpodobně přidán další reliéf od neznámého autora. Pro navýšení kapacity

²⁶⁹ Rozhovor s majitelkou vily Klárou Stibůrkovou, 2021

²⁷⁰ Rozhovor s architektem Jiřím Poláčkem, 2020

pracovních míst bylo přistavěno další patro a obytná část v druhém patře byla postupně přeměněna na úřadovny.²⁷¹

Na popud okresního úřadu, který objekt vlastnil od roku 1996, byl dům prohlášen za kulturní památku.²⁷² Jistě i díky památkové ochraně stavby nedošlo k razantním úpravám fasády a byla dochována velkorysá dvorana a schodiště s bílými kamennými obklady. Jistou roli v zachování původního vzhledu může hrát i nadčasovost Novotného architektury, kterou instituce neměly potřebu měnit. Z originálního interiérového zařízení, na které Novotný též velmi dbal, zbyly pouze drobnosti (mosazná světla, věšáky, dveře do kanceláře ředitele).

V roce 2005 se do budovy přestěhovala část agendy městského úřadu. [94,95,96,97,98] V této době byly v centrální hale vestavěny dvě fotokabinky kvůli tvorbě nových dokladů. Ukazuje se, že budova svou kapacitou přestává potřebám úřadu dostacovat. Chodby ve vrchních patrech byly nedávno natřeny křiklavými barvami a působí (i kvůli členění kanceláří a zasklení ochozů) stísněně.²⁷³ Celkový dojem z interiéru a majestátní dvorany značně narušují všudypřítomné informační cedule. Je přirozené, že budova žije svým životem a její užití se proměňuje. Avšak někdy se zapomíná, že celková integrita návrhu je jedním z podstatných aspektů, které z budovy dělají dobrou architekturu. Obzvláště pokud architekt navrhl interiér i exteriér, je třeba při rekonstrukci myslet na jeho autorský záměr. I přes veškeré úpravy je však budova bývalé městské spořitelny svým výrazem a promyšlenou architekturou jednou z nejosobitějších staveb v centru města. Společně s vilou J. Váni je ukázkou architektury evropského formátu, kterou do Benešova přinesl jeden z místních rodáků.

Okresní nemocenská pokladna

Nemocenská pojišťovna podle stavební dokumentace sídlila v hlavní budově ještě po druhé světové válce. Na začátku 50. let bylo v druhé budově s průčelím do Žižkovy ulice zřízeno plicní zdravotní středisko a zubní laboratoř. Část přízemí hlavní budovy byla pár let na to uzpůsobena pro ordinace zubařů, praktických lékařů a dětské oddělení. V 70. letech už byla z pojišťovny oficiálně poliklinika, a to až do konce minulého režimu, kdy se přestěhovala do bývalé budovy okresního výboru Komunistické strany

²⁷¹ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 5/226

²⁷² <https://pamatkovykatalog.cz/banka-14707495> vyhledáno 8. 8. 2021

²⁷³ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 5/226

Československa na Malé náměstí. Ještě do nedávna na Husově náměstí působila Všeobecná zdravotní pojišťovna, která dům nechala mezi lety 1992–1993 rekonstruovat podle projektu Ing. Miroslava Frantese. [99]Změny byly zejména v interiéru, který byl uzpůsoben pro potřeby pojišťovny. Díky projektové dokumentaci máme zprávu i o tom, že fasáda tehdy získala barvu červenohnědou v kombinaci se žlutooranžovou.²⁷⁴

Budovu od pojišťovny koupil v roce 2016 podnikatel Jiří Horák, vlastník firmy H-INVEST, která už ve městě vlastnila několik nemovitostí. Rok na to Horák oslovil k vypracování architektonické studie Ing. Jaroslava Hlavničku. [100,101] Ten navrhl kompletní přestavbu hlavní budovy na Husově náměstí na nájemní dům s patnácti byty a komerčním prostorem k pronájmu v přízemí. V interiéru budovy bylo zachováno pouze schodiště do prvního a druhého patra s kruhovými kovovými prvky, jinak byla vnitřní dispozice citelně pozměněna, došlo také k výměně oken za plastová. Mezi množstvím úprav je i několik takových, které se razantně projeví na vnějším vzhledu budovy. Z boku budovy a na straně směřující do dvora byly přidány balkony, které z fasády svou hmotou značně vystupují. Co ublížilo budově asi nejvíc, je masivní šedá nástavba na sedlové střeše. Ve stavebních dokumentech je pojmenována jako střešní vikýř, který ale svým objemem toto označení značně přerostl. Proto zde mohlo být umístěno pět bytových jednotek navíc.²⁷⁵ Motivy, které projektanta k velikosti přístavby vedly, jsou tudíž jasné. Otázkou je, zda nebylo možné zvolit jinou formu.

Města by si své originální realizace měla hlídat, přestože je přímo nevlastní. I z toho důvodu byla vymyšlena pozice městského architekta, který je poradním orgánem městské správy pro stavební rozvoj města. Přestože Benešov tohoto architekta má, vzhled celé přestavby připomínkoval pouze částečně. Ačkoli sám Michal Schwarz ve vyjádření k přestavbě budovy potvrdil jedinečnost původní realizace, šedou nástavbu dále nehodnotil. Konstatoval pouze, že stavba není památkově chráněna. „*Domy č.p. 555 a č.p. 954 tvoří jeden urbanisticky výrazný soubor v nároží ulic. Soubor je cenný také z architektonického hlediska, rondokubismus jako architektonický styl je poměrně raritní a v Benešově je ojedinělý. Objekty však nejsou památkově chráněny.*“²⁷⁶ Budova bývalé nemocenské pokladny je smutným dokladem toho, že pokud nejsou architektonicky

²⁷⁴ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 555

²⁷⁵ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 555

²⁷⁶ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 555, vyjádření městského architekta Michala Schwarze k rekonstrukci objektu, 2017

hodnotné stavby prohlášeny za kulturní památku, je jejich ochrana složitější. V tomto případě je potřebný investor, který vyzve ke spolupráci dobrého architekta a ten provede úpravy citlivě a s respektem k jejich původní podobě. Pár takových realizací se v Benešově nachází, není to tedy nereálné. Závěrem je třeba podotknout, že i přes rozsáhlou rekonstrukci budovy nedošlo k odstranění či potlačení dekorativních prvků na fasádě, které nejvíce odkazují na styl, v kterém je dům vystavěn. Navzdory křiklavé barevnosti je budova pro svou kvalitu a zvolené formy stále dominantou Husova náměstí.

Dům pro vojenské gážisty

Objekt [102,103,104] byl během let rekonstruován, ale k razantnějším úpravám nedošlo.²⁷⁷ Puristický styl je tudíž na budově plně patrný. Nutno podotknout, že autorství této budovy není Aloisi Mezerovi v žádných člancích ani textech o díle tohoto architekta přisuzováno. Tento fakt uvádí pouze Michal Horáček v své diplomové práci.²⁷⁸

Okresní hospodářská záložna

Po druhé světové válce se v budově vystřídalo několik kulturních institucí (knihovna, muzeum, archiv, osvětové středisko, okresní dům pionýrů a mládeže), které v budově zanechaly řadu úprav. Měšťanský dům byl prohlášen za kulturní památku v roce 1958. Paradoxně největší škody na historickém interiéru budovy napáchala v 60. a 70. letech úprava budovy na Osvětový dům Benešov, která ignorovala architektonickou kvalitu objektu. V bývalé zasedací místnosti byly postupně šedými akulitovými deskami zakryty štuky. Stěny v chodbě byly obloženy lakovaným dřevem a přes štuky nataženy rozvody elektřiny i ústředního topení. Ozdobná okna s barevnými skly byla postupně vyměněna za lufery a do rozlehlejších místností byly přidány příčky. Socha v prvním patře zmizela, stejně jako vázy z průčelí. Z důvodu akutního nedostatku městských bytů byly také půdní prostory předělány na byty.²⁷⁹

Příznivější situace nastala po sametové revoluci, kdy v budově začala působit Galerie výtvarného umění (dnešní Muzeum umění a designu Benešov). Město galerii nejprve

²⁷⁷ Vzhledem k tomu, že bytový dům vlastní vícero majitelů nepodařilo se mi získat povolení k nahlédnutí do stavební dokumentace. Současný stav budovy, tudíž blíže nerozebírám.

²⁷⁸ ROUBÍK 2011

²⁷⁹ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 47; <https://pamatkovykatalog.cz/mestansky-dum-14719645>, vyhledáno 8. 8. 2021

poskytlo prostory v přízemí, kde dříve sídlila knihovna. Postupně galerie získala další místnosti, a to včetně velkého sálu v prvním patře pojmenovaného podle benešovského malíře Ladislava Šímy, kde se již v minulosti výstavy pořádaly. Postupně byly odstraněny všechny nánosy ze 70. let a budova získala zpět svůj reprezentativní charakter. [105,106] Kromě vnitřních renovací byla opravena a natřena fasáda. Luxferová okna v chodbě a na schodišti nahradily repliky původních oken, které byly vyhotoveny podle plánů stavitele Marcela Dusila. Nepůvodní dveře byly postupně vyměněny za repliky secesních dveří. Kamenná dlažba ve vrchních patrech byla rovněž odkryta. Po úpravě předního traktu v prvním a druhém patře se do budovy přesunulo okresní muzeum (Muzeum Podblanicka) věnující se ve svém výstavním programu historii Benešova a okolí. Po roce 1997 se do půdní vestavby, která byla adaptována na výtvarný ateliér, přestěhovala základní umělecká škola. Stavbě tak byla během 90. let částečně navracena její slohová čistota. Ve sklepě, přízemí a prvním patře se konaly výstavy místních umělců, českého výtvarného umění, ale i designu.²⁸⁰

V roce 2018 byly rekonstruovány přízemní prostory, které využívá Muzeum umění a designu. [107,108,109,110] Podle návrhu architektky Marcely Steinbachové a ateliéru SKUPINA byly modernizovány výstavní sály a recepce s čítárnou. Stejně jako u obdobných stavebních počínů pracujících s původní městskou zástavbou (radnice, hotel Karlov), které se za posledních 30 let v Benešově realizovaly podle projektů renomovaných architektů Josefa Pleskota a Ladislava Lábuse, přistoupila Marcela Steinbachová k revitalizaci přízemních prostor s pokorou, ale nezaměnitelným rukopisem. Moderní prvky přirozeně pronikají do historického interiéru a tvoří jedinečný celek.²⁸¹ Dle vlastních slov architektky: „*Vznikla tu vlastně poměrně radikální proměna. Ale když do muzea přijdete, budete mít pocit, že takhle to bylo odjakživa.*“²⁸²

Dům rodiny Veselých

Druhá světová válka se na složení obyvatel Malého náměstí významně podepsala. V řadě zdejších domů bydleli do konce 30. let židovští obyvatelé. Většina z nich ale zahynula za války v koncentračních táborech, přeživší emigrovali nebo se přestěhovali

²⁸⁰ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 47

²⁸¹ Archiv MUD: Projekt rekonstrukce přízemních prostor domu čp. 47

²⁸² HEČKOVÁ/CHABERA 2019, 45

do jiných měst.²⁸³ Domy tak povětšinou ztratily své původní majitele. Ty, které se nacházely na východní straně náměstí, navíc potkal v 70. letech 20. století smutný osud.

284

Po válce trápila Benešov akutní bytová krize. Město ji aktivně řešilo od 60. let., kdy začala probíhat postupná výstavba panelových sídlišť, která zejména v 70. a 80. letech výrazně zasáhla do centra města. V rámci komplexní urbanistické proměny Benešova byly asanovány celé oblasti se staršími přízemními domky na podlouhlých parcelách. V bezprostředním okolí Malého náměstí takto vyrostlo sídliště Bezděkov. Domov zde našlo velký počet rodin i z okolí Benešova, kterým bylo zajištěno levné a kvalitní bydlení. Asanace ale dále pokračovala. Pro výstavbu budovy Okresního výboru komunistické strany byla vybrána parcela přímo v historickém jádru města. [111,112] Je otázkou, kdo rozhodl, že se bude bourat a stavět právě zde, motivace je ale zřejmá. Východní strana Malého náměstí (tehdy Mírového) byla exponovaným místem a pro takto významnou instituci se jevila jako příhodná. Celá akce se jeví značně problematicky i z dalšího důvodu. Zdejší domy patřily ke kvalitní zástavbě z přelomu 19. a 20. století. Mnohé z nich v sobě navíc nesly důležitou paměťovou stopu na své obyvatele, ať už se jednalo o prvorepublikového politika Františka Veselého, antropologa Jindřicha Matiegku, členy židovské komunity nebo významné občany, jako byli Taussigovi nebo Ornsteinovi. Jejich stav navíc nebyl dezolátní. Před jejich demolicí byly některé domy dokonce opraveny. Proti zboření většina vlastníků neměla podle záznamů námitky (je pravděpodobné, že ani mít nemohla). Výjimkou byla paní Kloudová – dcera Františka Veselého. V *Protokolu o místním řízení* ze dne 10.6. 1974 je uvedeno toto: „Pro výstavbu budovy OV KSČ je určeno staveniště mezi východní stranou Mírového nám. a ul. Na Bezděkově. Výstavba veřejné budovy ve frontě do náměstí je v souladu s celkovou koncepcí výstavby rozvoje města danou předběžným návrhem SÚP a PÚP. Pro výstavbu je nutno demolovat domy čp. 40,41,42,43 včetně dvorních přístaveb a kůlen. Dále je nutno demolovat dům čp. 30. Vyjádření účastníků řízení: dům čp. 40 – DS (Domovní správa) Benešov – zástupce souhlasí s uvažovanou výstavbou a nemá žádných námitek; dům čp. 41 Dr. Kloudová: souhlasí s výstavbou budov OV KSČ při tom však upozorňuje, že objekt je 70 let starý, zachovalý a má i svou historickou cenu. Dále majitelka uvádí, že dosud nebyl proveden

²⁸³ Svědectví o rozsáhlé židovské komunitě, která žila mezi ostatními benešovskými obyvateli, dodnes podává místní Starý a Nový židovský hřbitov.

²⁸⁴ PROCHÁZKOVÁ 1988; PROCHÁZKOVÁ 2005

výkup domu... Majitel domu čp. 44: souhlasí... požaduje však, aby bylo provedeno opatření proti poškození našeho domu a aby bylo provedeno zakrytí našeho objektu, které bude demolicí odkryto. ²⁸⁵

Obyvatelé domů byli přestěhováni do nových bytů (např. na sídliště Nová Pražská) a již v roce 1974 byly jejich domy zdemolovány. Za tři roky už na Mírovém náměstí stála nová budova.[113,114] Svým vzhledem budova z železobetonu nijak nevybočuje z tehdejší stavební produkce. Navržena byla zaměstnanci z projektového ústavu, který měl na starosti okres Benešov. Rozměrná stavba na obdélném půdorysu tvoří celou linii východní části náměstí, ve dvou místech je prolomena průchodem. Vnitřním uspořádáním je uzpůsobena svému účelu. V budově se nacházely hlavně kancelářské prostory a zasedací sály. K objektu OV KSČ byla později přistavěna další podobná stavba, kde se nacházela restaurace a hotel. Z toho důvodu došlo ke zbourání dalších domů. Restaurace byla pojmenována Zelený strom v návaznosti na hostinec se shodným názvem, který od 18. století sídlil v jednom ze zbouraných domů (č. p. 47). Dokonce se na fasádě nachází i kamenný reliéf s motivem stromu od Petra Roztočila. Tento historický kontext díla většina procházejících bohužel nezná. ²⁸⁶

Obě budovy svými rozměry a vzhledem ze zástavby nepřiměřeně vystupují a narušují tak celkový historický ráz náměstí. Jejich výstavbou navíc byla navždy narušena paměťová stopa místa. Jedinou upomínkou na původní židovské obyvatele jsou Stolpersteine²⁸⁷ a nápis Al. Holzer na novorenesančním domě stojícím na západní straně náměstí.²⁸⁸ Další významné obyvatele Malého náměstí ale bohužel nic nepřipomíná. To, že v jednom ze zbouraných domů žila významná osobnost, kterou advokát František Veselý jistě byl, už se nikde nedozvíme. Dům rodiny Veselých by navíc dnes jistě patřil mezi zajímavé a kvalitní realizace ve městě. Benešov jeho demolicí přišel o jednoho ze zástupců zdejší moderní architektury.

²⁸⁵ Měú Benešov: Stavební dokumentace domu čp. 1700, Protokol o místním řízení, 10. 6. 1974; PROCHÁZKOVÁ 1988; PROCHÁZKOVÁ 2005

²⁸⁶ Měú Benešov: Stavební dokumentace domu čp. 1700 a čp. 1783; RA Veselých-Kloudů, korespondence Kloudových s F. V. Marešem 13. 7. 1976; <https://sochyamesta.cz/zaznam/3644> - vyhledáno 8. 10. 2021

²⁸⁷ Stolpersteine jsou kameny zmizelých upozorňující na židy, kteří před válkou žili v domech u kterých se nacházejí.

²⁸⁸ Dům dokonce dodnes Holzerovi vlastní a v 90. letech ho také citlivě rekonstruovali.

Městské koupaliště

Po druhé světové válce se koupaliště s restaurační budovou dočkalo rozsáhlejších oprav. Místo opět ožilo, ale ne ve stejné míře jako za první republiky. Od sedmdesátých let provoz koupaliště a restaurační budovy ztěžovaly problémy s kanalizací, související s novým městským vodovodním systémem. Budova byla ve velmi špatném stavu a vinou vlhkosti byly porušeny vodorovné konstrukce a propadal se strop. K celkové modernizaci a rekonstrukci areálu podle projektu inženýra Mojmíra Chromého bylo nakonec překročeno v první polovině 80. let. [115] Kromě řešení problému s kanalizací a nutných technických oprav byl bazén opatřen trubkovým zábradlím, které zároveň přivádělo vodu do sprch umístěných nad každým nově zřízeným brodítkem. Díky tomuto chytrému systému se voda v trubkách přirozeně ohřívala a dala koupališti charakteristický vzhled korespondující se zábradlím na střeše restaurace. Restaurace byla rekonstruována a adaptována nejen k provozu občerstvení, ale i na ošetrovnu a ubytování jednoho sezónního pracovníka. Nově se na střechu vstupovalo venkovním ocelovým schodištěm.²⁸⁹ Generální opravy trvaly do roku 1984.²⁹⁰

Na počátku 21. století získaly Koupadla do vlastnictví benešovské Technické služby, které je předtím spravovaly. Byl zde zaveden nový systém doplňování vody z centrálních studní. Areál byl částečně revitalizován stejně tak i restaurační budova se dočkala několika oprav. [116,117] Na střechu do níž zatékalo byla položena izolační vrstva, takže se tam nesmělo vstupovat. V roce 2020 se opět řešil neustávající problém s podmáčením budovy. Opravy, které byly původně avizovány jako sanační práce a oprava elektroinstalace a omítek, se rozrostly v celkovou rekonstrukci objektu. Byla vyměněna okna, podlahy, opravena veranda a terasa, která bude opět zpřístupněna veřejnosti. Stavební práce proběhly bez architektonického návrhu, který by reflektoval hodnotu funkcionalistické budovy a přihlédl k jejímu původnímu vzhledu.²⁹¹ Je pravděpodobné, že v nešikovném způsobu zpracování projektu hrála podstatnou roli finanční stránka. Tímto krokem byla promeškána příležitost pojmout celý areál komplexně a navrátit mu jeho prvorepublikovou slávu. Koupaliště v současné době oficiálně funguje jako hasičská nádrž, ale mnoho místních se sem stále chodí koupat včetně benešovských otužilců. Jeden z uživatelů, benešovský architekt Michal Rouha, který žije v Benešově se o celém areálu

²⁸⁹ Celý projekt byl realizován v rámci akce „Z“.

²⁹⁰ Měú Benešov: stavební dokumentace domu čp. 910

²⁹¹ Měú Benešov: stavební dokumentace domu č. 910

vyjádřil takto: „*Super lokalita, kterou na koupání využívám po celý rok. Dalo by se to více rozvinout do nějakého přírodního biotopu. Zlepšil bych celkový přístup města/technických služeb s rekonstrukcí objektu, která byla realizována bez přítomnosti architekta. Místo má neuvěřitelný potenciál, jako řeka ve městě! Chybí odpovídající zázemí a případný další rozvoj toho místa. Ocenil bych zde třeba i saunu pro zimní využití, popřípadě drobné občerstvení, úpravu celkového areálu...*”²⁹²

²⁹² Michal Rouha, odpověď na otázku Čeho si na Koupadlech ceníte? Co byste zlepšili?, dotazník pro obyvatele města, 2021

Závěr

Moderní architektura v Benešově je spojená především se dvěma osobnostmi, Otakarem Novotným a Aloisem Mezerou. V průběhu psaní práce se potvrdilo, že právě jejich zdejší působení bylo pro prosazování nové architektury ve městě stěžejní. Kdo všechno umožnil či napomohl jejímu přijetí, už tak jednoznačné není.

Otakara Novotného spojuje s městem Benešov prvotně jeho původ, který mu zřejmě zajistil či dopomohl ke zdejším zakázkám. První benešovskou stavbu, modernistickou cihlovou vilu, postavil pro pokladníka městské spořitelny Jana Váňu ještě před první světovou válkou. Možná na doporučení Jana Váni pak ve 20. letech zadalo vedení městské spořitelny projekt na úpravu svého sídla a posléze i nové budovy právě Otakaru Novotnému. Pro původní sídlo zvolil Novotný oblý dekor na fasádě odkazující se k národnímu slohu. Oproti tomu nová reprezentativní budova spořitelny, která vznikla o několik let později, je vystavěná v duchu modernismu. Autor její vzhled přizpůsobil vážnosti této důležité bankovní instituce. Za strohou fasádou se skrývá noblesně pojatý interiér. Novotný díky oběma svým stavbám přinesl do svého rodného města nejnovější trendy objevující se na začátku 20. století v evropské architektuře. Místní stavitelé či architekti na Novotného tvorbu bezprostředně nereagovali.

Aloise Mezeru, který se s Novotným znal z S. V. U. Mánes, do města pozvalo pravděpodobně samo vedení okresní nemocenské pokladny. Zadalo mu vypracovat jejich nové reprezentativní sídlo. V prvním návrhu benešovské okresní pojišťovny je ještě patrný klasicizující styl fasády. Mezera však nové sídlo nakonec vyprojektoval v dekorativním národním slohu. Je možné, že se tak stalo na přání zadavatele. Na stavbě nemocenské pokladny se pravděpodobně podílel i František Scharf. Ve stejné době projektoval vlastní rodinný dům, který stojí nedaleko nemocenské pokladny. Zřejmě není náhoda, že se na průčelí domu rodiny Scharfových objevily podobné kruhové ornamenty, jako na fasádě pojišťovny. Druhá Mezerova realizace souboru nájemních domů pro gážisty byla vystavěna o pár let později ve stejné oblasti, již ale v nezdobném puristickém stylu.

Výše zmínění architekti ale nebyli jedinými nositeli modernity do Benešova. Například stavitel Marcel Dusil pružně zareagoval na poptávku benešovských měšťanů a institucí a v roce 1904 vyprojektoval dvojici výstavných městských domů v tehdy aktuálním secesním stylu, přestože předtím všechny stavby realizoval v historizujících slozích. Otázkou zůstává, kde se inspiroval. Budova okresní hospodářské záložny a dům

rodiny Veselých, které Dusil navrhl, se svým vzhledem příliš nelišily od ostatních víceúčelových secesních domů stavěných v Praze a dalších českých městech. Je možné, že Dusila ovlivnily architektonické předobrazy z větších jihočeských měst Tábora a Českých Budějovic, které s Benešovem od konce 19. století spojovala železnice. Tato teze již ale blíže nebyla v práci zkoumána.

Kromě moderny, národního slohu a purismu se v Benešově projevil i meziválečný funkcionalismus. Kromě Vily Ladislava Šímy od Antonína Frice ml. se zde nachází také koupaliště s funkcionalistickou restaurační budovou od stavitele Františka Scharfa ze 30. let. Na plovárenskou budovu byl ve stejné době vypracován ještě jeden projekt od pražského architekta Engelberta Potzla. Jeho návrh se svou jednoduchou formou a nautickými prvky Scharfově realizaci velmi podobá. I přesto, že by se František Scharf inspiroval tímto nerealizovaným návrhem, neumenšuje to hodnotu této stavby pro město ani důležitost samotného autora, který projekt nakonec vypracoval. V rámci otázek ohledně recepce moderní architektury v Benešově to ale může být podnětné pozastavení.

Dalšími podstatnými aktéry v rámci stavebního vývoje města jsou kromě jednotlivých architektů také stavebníci a investoři. Ti umožňují architektům zrealizovat návrhy dle jejich představ (samozřejmě s ohledem na přání klienta). Aby mohla být kvalitní architektura realizována, je kromě dostatku finančních prostředků, celkového rozhledu a vize (v rámci plánování města) potřeba i vzájemná důvěra a odvaha architekta a stavebníka. V kontextu této práce a moderní architektury 1. poloviny 20. století v Benešově uvedme stavebníky, kteří výše zmíněné kvality (nebo jejich většinu) splňovali. V rámci obytné architektury to byli měšťané Jan Váňa, František Veselý, Ludmila Kloudová, Ladislav Šíma, ale také představitelé města, kteří podpořili stavbu nájemních domů pro gážisty. Co se týče budov veřejných, to bylo vedení institucí okresní hospodářské záložny (popř. okresního zastupitelstva), okresní nemocenské pokladny a městské spořitelny (úzce spjaté s vedením města). Důležitou roli při realizaci městského koupaliště pak hrálo zřízení Lázeňského družstva Benešov. Jeho osazenstvo bylo různorodé. Je ale třeba vyzdvihnout úsilí předsedy družstva Zdeňka Hejzlara. Samotnou výstavbu koupaliště, ale i dalších městských projektů, pak spolufinancovaly zmíněné místní finanční instituce. Bez jejich pomoci a půjček by se většina projektů nemohla uskutečnit.

Snadnějším pronikání a recepci moderní architektury ve zdejším prostředí jistě napomohla blízkost k Praze, která byla tehdejším správním a uměleckým centrem Čech (od Benešova je vzdálená přibližně 40 km). Podstatným momentem bylo také to, že

Benešov se roku 1850 stal okresním městem a přesídlilo sem mnoho institucí. Ty díky svému dobrému ekonomickému vývoji časem potřebovaly odpovídající sídla a v rámci naplnění své reprezentativní role si na tuto práci najímaly architektky i z hlavního města. Klíčový byl ale také příchod některých osobností do města a to advokáta Františka Veselého a stavitelů Františka Scharfa a Marcela Dusila. Oba stavitelé se do Benešova přestěhovali a založili zde úspěšné stavební firmy. František Scharf navíc i díky svým synům, kteří také působili v jeho stavební firmě, realizoval po městě velké množství staveb (nejen moderních). Je pravdou, že nezastupitelnou roli v procesu obnovy města sehráli dva vyzdvihovani architekti Alois Mezera a Otakar Novotný. Ale je zřejmé, že bez přičinění všech ostatních aktérů (stavebníků, investorů aj.) by řada moderních staveb v Benešově třeba ani nevznikla.

V úvodu diplomové práce jsem měla postihnout zdejší stavební vývoj a nastínit dějiny české moderní architektury, což se nepovedlo v původně zamýšleném rozsahu. V jádru práce ale obecné otázky týkající se architektonických stylů 1. poloviny 20. století v českém prostředí blíže rozebírám. A to v kontextu tvorby všech představených architektů a stavitelů. Jejich život a dílo jsem se pokusila pojmut zevrubně i z toho důvodu, že o nich zatím nebyly napsány monografie. A to ani o architektech Otakaru Novotném a Aloisi Mezerovi. Novotného život a dílo jsem pojala opravdu ze široka. Snažila jsem se kromě jeho architektonické tvorby, představit i část jeho literární činnosti. Díky deníkovým záznamům se mi myslím podařilo poodhalit jeho osobnost a zákulisí tehdejší umělecké scény. Soustředila jsem se především na jeho benešovské realizace, jeho profesní profil by mohl být souhrnnější. Obdobně jsem přistoupila i k druhé osobnosti Aloisovi Mezerovi. Zde by bylo jistě potřeba více rozebrat i jeho ostatní realizace a blíže prozkoumat jeho osobní fond v NTM. Také benešovský stavitel František Scharf by si jistě zasloužil souborné zpracování svého díla a stavební činnosti ve městě, a to i vzhledem k tomu, že jeho potomci stále ve městě žijí a působí.

Benešovská architektura od přelomu 19. a 20. století do současnosti nebyla do nedávné doby komplexněji zpracována, což jsme společně s kolegyní z MUD Barborou Pavliš napravily vydáním knihy *Vrstvy města / 20 kapitol o architektuře Benešova*. Naučná publikace poskytuje náhled na vybrané benešovské stavby, jejich architektky a stavebníky v širším kontextu celkového vývoje města. Jak jsem již psala v úvodu, původním záměrem bylo také zkoumat moderní architekturu i v okolí Benešova, to ale z různých důvodů nebylo možné uskutečnit. V budoucnu je třeba se zaměřit na Jaroslava Fragnera

a jeho nespecké vily, ale i další neprozkoumané a hodnotné moderní stavby, které se jistě na Benešovsku nacházejí. Pro konkrétnější, lépe ukotvené a širěji platné odpovědi na otázky spojené se vztahem periferie a centra, by pak bylo ideální porovnat vývoj a současný stav moderní benešovské architektury s vývojem a stavem výstavby v dalších podobně velkých městech.

Prameny

Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze (LA PNP)

- fond Šíma Ladislav

Městský úřad Benešov (Měú Benešov)

- Odbor výstavby a územního plánování, okres Benešov, stavební dokumentace budov

Muzeum umění a designu (MUD)

- Archiv architektury
- Sběrka architektury
- Fotografický archiv
- Sběrka pohlednic

Muzeum Podblanicka (MP)

- Sběrka fotografie
- Sběrka rukopisů
- Sběrka plánů

Národní technické muzeum (NTM)

- Sběrka architektury a stavitelství, f. 80 (Otakar Novotný)
- Sběrka architektury a stavitelství, f. 95 (Alois Mezera)

Státní okresní archiv Benešov (SOkA Benešov)

- Archiv města Benešov (AM)
- Fond Lázeňské družstvo Benešov
- Rodinný archiv Veselých-Kloudů (RA)

Osobní archivy

- Vlasty Chromé
- Antonína Stibůrka
- Martina Novotného
- Michala Horáčka

Periodika

Architekt: nezávislý čtrnáctideník architektů. Praha 1990–2015

Architektura ČSR. Praha 1945–1989

Československý architekt: čtrnáctideník architektů. Praha 1955–1990

Der Architekt. Wiener Monatshefte für Bauwesen und decorative Kunst. Frankfurt am Main 1854–?

Dílo: list věnovaný původní tvorbě české hlavně dekorativní. Praha 1903–1949

Jiskra: týdeník benešovského okresu. Benešov 1960–2016

Stavba: Časopis pro stavební umění a detail. Praha 1994–

Staviteleské listy. Praha 1904–1941

Styl: měsíčník pro architekturu, umělecké řemeslo a úpravu měst. Praha 1909–1938

Umění: časopis Kabinetu pro theorii a dějiny umění Československé akademie věd. Praha 1953–

Volné směry: měsíčník umělecký. Praha 1896–1949

Výtvarná práce: časopis Ústředního svazu československých výtvarných umělců.
Praha 1952–1971

Rozhovory autorky s:

- Vlastou Chromou
- Tomášem Novotným
- Antonínem Stibůrkem
- Klárou Stibůrkovou
- Soňou Veisovou
- Dotazník pro obyvatele města Benešov

Seznam literatury

- ANDĚL 2005 — Jaroslav ANDĚL: Nová vize. Praha 2005
- BARTLOVÁ 2015 — Milena BARTLOVÁ: Budování státu: reprezentace Československa v umění, architektuře a designu. Praha 2015
- BARTUŠEK 1995 — Václav BARTUŠEK a kol.: Piaristé: tradice benešovské vzdělanosti a kultury. Benešov 1995
- BENEŠOVÁ 1984 — Marie BENEŠOVÁ: Česká architektura v proměnách dvou století: [1780-1980]. Praha 1984
- BOŘECKÝ/EXNER/NOVOTNÝ 2011 — Jindřich BOŘECKÝ / Ivan EXNER / Tomáš NOVOTNÝ: Josef Gočár / Otakar Novotný. Praha 2011
- DVOŘÁKOVÁ/JIROUŠKOVÁ/PEŠTA 2008 — Eva DVOŘÁKOVÁ / Šárka JIROUŠKOVÁ / Jan PEŠTA: 100 technických a industriálních staveb Středočeského kraje. Praha 2008
- DUDÁK/POŠVA/NEŠKUDLA 2000 — Vladislav DUDÁK / Rudolf POŠVA / Bořek NEŠKUDLA: Encyklopedie světové architektury: od menhiru k dekonstruktivismu. Praha 2000
- FASSATI 2008 — Tomáš FASSATI: Z Benešova za stavbami 20. století krajinou vnější i vnitřní. Benešov 2008
- FRAMPTON 2004 — Kenneth FRAMPTON: Moderní architektura: Kritické dějiny. Praha 2004
- FRONEK 2009 — Jiří FRONEK Artěl: umění pro všední den 1908–1935. Praha 2009
- HALÍK/KRATOCHVÍL/NOVÝ 1996 — Pavel HALÍK / Petr KRATOCHVÍL / Otakar NOVÝ: Architektura a město. Praha 1996
- HARRIES 2011 — Karsten HARRIES: Etická funkce architektury. Praha 2011
- HAVLOVÁ/JUNEK/KOUKALOVÁ/LUKEŠ 2006 — Ester HAVLOVÁ / Jiří JUNEK / Šárka KOUKALOVÁ / Zdeněk LUKEŠ: 100 staveb: moderní architektura Středočeského kraje. Praha 2006
- HEČKOVÁ/CHABERA 2019 — Michaela HEČKOVÁ / Matěj CHABERA: 20000: o místech a lidech - literárně-vizuální dokument o současné architektuře malých českých měst a obcí. Praha 2019
- HERMANOVÁ/ŠVÁCHA 2010 — Hana HERMANOVÁ / Rostislav ŠVÁCHA: Slavné vily Středočeského kraje. Praha 2010
- HNÍDKOVÁ 2013 — Vendula HNÍDKOVÁ: Národní styl: Kultura a politika. Praha 2013
- HNÍDKOVÁ 2009 — Vendula HNÍDKOVÁ: Pavel Janák: Obrys doby. Praha 2009
- HORÁČEK 2013 — Martin HORÁČEK: Za krásnější svět: Tradicionalismus v architektuře 20. a 21. století. Brno 2013
- HRŮZA 1965 — Jiří HRŮZA: Teorie města. Praha 1965
- HRŮZA 1989 — Jiří HRŮZA: Město Praha. Praha 1989
- HORÁČEK 2017 — Michal HORÁČEK: Benešov technický a industriální. Benešov 2017
- HRŮZA/ZAJÍC 1999 — Jiří HRŮZA / Josef ZAJÍC: Vývoj urbanismu II. díl. Praha 1999
- JEHLÍK 2016 — Jan JEHLÍK: Rukověť urbanismu. Praha 2016
- KLIMENT 1938 — Ladislav KLIMENT a kol.: Monografie města Benešova a okolí. Benešov 1938
- KOHOUT/TEMPL/ŠLAPETA 1998 — Michal KOHOUT / Stephan TEMPL / Vladimír ŠLAPETA (eds.): Praha – architektura XX. století. Praha 1998
- KOTĚRA/PLEČNIK/VYBÍRAL 2001 — Jan KOTĚRA/ Josip PLEČNIK/ Jindřich VYBÍRAL: *Korespondence: Kotěra/Plečnik*. Praha 2002
- KOULA 1940 — Jan Evangelista KOULA: Nová architektura a její vývoj ve XX. století. Praha 1940

- KUBÍN 2003 — Petr KUBÍN: Kaple benešovského gymnázia. Případ „zbožného“ ředitele v době kolem převratu 1918 In: Mlada MIKULICOVÁ / KUBÍN, Petr (eds.). Sborník Katolické teologické fakulty 5, Praha 2003
- KUČA, Karel. Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: I. díl: A – G. Praha: Libri, 1996.
- KREJČÍŘÍK 2015 — Mojmir KREJČÍŘÍK: Česká nádraží: (architektura a stavební vývoj). Litoměřice 2015
- LUKEŠ 2001 — Zdeněk LUKEŠ: Architektura 20. století. Praha 2001
- LUKEŠ/PRELOVŠEK/VALENA 1996 — Zdeněk LUKEŠ / Damjan PRELOVŠEK/ Tomáš VALENA: Josip Plečnik - architekt Pražského hradu. Praha 1996
- LYNCH 2004 — Kevin LYNCH: Obraz města. Praha 2004
- LIPUS/VÁVRA 2008 — Radovan LIPUS / David VÁVRA: Šumná města (třetí kniha). Brno 2008
- LÍBAL 2010 — Patrik LÍBAL: Vila Ladislava Šímy. In Dům a zahrada 1/2010
- LÍBAL 2011 — Patrik LÍBAL: Homo villanus - studie k sociálnímu a kulturnímu fenoménu vily. In Gorgoneion II: sborník ing. arch. Jarmile Líbalové. Praha 2011
- LÍBAL 2003 — Patrik LÍBAL: Cihla opět navrhc(olu) In Zprávy památkové péče LXIII. Praha 2003
- MAREK 1945 — MAREK: Za architektem Aloisem Mezerou In Kulturní hlídka 3.X.45
- MAREŠ 1997 — Pavel MAREŠ: Historie stavby budovy gymnázia. In 90 let budovy Gymnázia Benešov. Benešov 1997
- MAREŠ 1998 — Pavel MAREŠ: Vztahy mezi Benešovem a Konopištěm před 1. světovou válkou a během ní. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 38, 1998, 269–276
- MARTINCOVÁ 2004 — Dagmar MARTINCOVÁ: Svatojiřská sbírka Františka Ferdinanda d'Este na zámku Konopiště. In: Památky středních Čech, 18/2/2004, 1–21. Praha 2004
- NORBERG-SCHULZ 1994 — Christian NORBERG-SCHULZ: Genius loci: K fenomenologii architektury. Praha 1994
- NORBERG-SCHULZ 2016 — Christian NORBERG-SCHULZ: Principy moderní architektury. Praha 2016
- NOVÁK 1998 — Otakar NOVÁK: Česká architektonická avantgarda. Praha 1998
- NOVOTNÝ 1925 — Otakar NOVOTNÝ: Interiér neosobní a nečasový. In *Výtvarná práce* r. 4, 137–146.
- NOVOTNÝ 1935 — Otakar NOVOTNÝ: Cestování s Mánesem ve Španělsku. Praha 1935
- NOVOTNÝ 1958 — Otakar NOVOTNÝ: Jan Kotěra a jeho doba. Praha 1958
- NOVOTNÝ 1959 — Otakar NOVOTNÝ: O architektuře. Praha 1959
- NOVOTNÝ 1984 — Otakar NOVOTNÝ: Vybrané stati o architektuře, interiéru, užitém umění a uměleckém průmyslu: [z let 1909–1954]. Praha 1984
- NOVOTNÝ 2000 — Jiří NOVOTNÝ: Prahou posedlý. Praha 2000
- PACHMANOVÁ 2014 — Martina PACHMANOVÁ: Z Prahy až do Buenos Aires: „ženské umění“ a mezinárodní reprezentace meziválečného Československa. Praha 2014.
- PACHMANOVÁ/PRAŽANOVÁ 2005 — Martina PACHMANOVÁ / Markéta PRAŽANOVÁ: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze. Praha 2005
- PÁNEK 1997 — Jaroslav PÁNEK: Jiří Tywoniak (1919–1995). Život a dílo českého historika, archiváře a organizátora vlastivědné práce. Benešov 1997
- PEČÍRKA 1929–30 — Jaromír PEČÍRKA: Otakar Novotný. In *Volné směry* XXVII. 194–200.
- PECHAR/ULRICH 1981 — Josef PECHAR / Petr ULRICH: Programy české architektury. Praha 1981

- PEŠEK 1999 — Jiří PEŠEK: Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středoevropské metropole, 1850-1920. Praha 1999
- PFEIFFER 2005 — Bruce PFEIFFER: Frank Lloyd Wright: 1867-1959: stavby pro demokracii. Praha 2005
- PINKAS — Antonín PINKAS: Topografie města Benešova. I. Rukop. před r. 1919
- PLEVA 2005 — František PLEVA: Sázava milovaná. Pelhřimov 2005
- PROCHÁZKOVÁ 2005 — Eva PROCHÁZKOVÁ: Zmizelé Čechy – Benešov. Praha 2005
- PROCHÁZKOVÁ 1988 — Eva PROCHÁZKOVÁ: Města ČSSR: Benešov. Praha 1988
- PROCHÁZKOVÁ/CHROMÝ/VAŠÁK/RENNER — Eva PROCHÁZKOVÁ / Mojmír CHROMÝ / Pavel VAŠÁK / Erich RENNER: Benešov. Benešov 1998
- PUDLAČ 1939 — Zdeněk PUDLAČ, Výstava výtvarného umění umělců na Benešovsku v Okresním domě. In Katalog výstavy výtvarného umění v Benešově. Benešov 1939
- RASMUSSEN 2016 — Steen Eiler RASMUSSEN: Jak vnímat architekturu. Praha 2016
- SARNITZ 2006 — August SARNITZ: Otto Wagner: 1841-1918: průkopník moderní architektury. Praha 2006
- SCOTT 1910 — M. H. Baillie SCOTT: Dům a zahrada. Praha 1910
- SEDLÁKOVÁ 2006 — Radomíra SEDLÁKOVÁ: 20. století české architektury. Praha 2006
- ŠEVČÍK/ZAHRÁDKOVÁ 1995 — Václav ŠEVČÍK / Marie ZAHRÁDKOVÁ (eds.): Kulturní fenomén funkcionalismu. Zlín 1995
- ŠLAPETA 1980 — Vladimír ŠLAPETA: Otakar Novotný 1880 / 1959 architektonické dílo. Praha, Olomouc 1980
- ŠVÁCHA 1995 — Rostislav ŠVÁCHA: Od moderny k funkcionalismu, proměny pražské architektury první poloviny dvacátého století. Praha 1995
- SVOBODOVÁ 2004 — Markéta SVOBODOVÁ: Když se led proboří... Lázně, plovárny a bazény v české architektuře 19. a 20. století In Umění XLVIII, 2000, s. 351–368.
- VLČEK 2004 — Pavel VLČEK: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004
- VOJVODÍK/WIENDL — Josef VOJVODÍK / Jan WIENDL: Heslář české avantgardy: Estetické koncepty a proměny uměleckých postupů v letech 1908-1958. Praha 2011
- VORLÍK 2010 — Petr VORLÍK: Dějiny architektury dvacátého století. Praha 2010
- VYBÍRAL 2002 — Jindřich VYBÍRAL: Česká architektura na prahu moderní doby. Praha 2002
- TYWONIAK 1992 — Jiří TYWONIAK: Benešov a Konopiště v minulosti. Benešov 1992
- TYWONIAK 1990 — Jiří TYWONIAK: T. G. Masaryk a Benešov. In Sborník vlastivědných prací z Podblanicka. Benešov 1990

Diplomové a bakalářské práce

- BREJCHA 2009 — Miroslav BREJCHA: Právník a politik JUDr. František Veselý (1863-1935). (rigorózní práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy). Praha 2009
- KOTÍKOVÁ 1968 — Karla KOTÍKOVÁ: Architektonické dílo Otakara Novotného (diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy). Praha 1968
- MALÁ 2008 — Lenka MALÁ: Spolky v Benešově v době meziválečné. (bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy). Praha 2008
- ROUBÍK 2009 — Michal ROUBÍK: Vývoj městské zástavby a městské infrastruktury v Benešově v letech 1871-1914 (bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy). Praha 2009
- ROUBÍK 2011 — Michal ROUBÍK: Vývoj městské zástavby a městské infrastruktury v Benešově v letech 1918-1939. (diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy). Praha 2011

ZAHRÁDKOVÁ 2014 — Nikola ZAHRÁDKOVÁ: Raná tvorba architekta Otakara Novotného. (bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy). Praha 2014

Internetové zdroje

<http://www.atelierk2.cz>

<https://www.tecka.city/>

<https://www.aspi.cz/>

<https://archive.org/>

<https://www.archiweb.cz/>

<https://www.benesov-city.cz/>

<https://cs.isabart.org/>

<https://ct24.ceskatelevize.cz>

<https://www.cuzk.cz>

<https://czumalo.wordpress.com/>

<https://www.facebook.com/archibn>

<https://www.earch.cz/>

<https://lidemesta.cuni.cz>

<https://www.mall.tv/gebrian-prekvapive-stavby>

<https://mudbenesov.cz/>

<https://www.ngprague.cz/>

<https://pamatkovykatalog.cz/>

<https://pohrebni-sluzbapraha.cz>

<https://www.pohrustav.cz>

<https://prazdnedomy.cz/>

<https://www.pvk.cz/>

<http://skupina.org/>

<http://socharstvi.info>

<https://www.svumanes.cz/>

<https://www.stezkaupice.cz>

<https://stratil.blog.idnes.cz>

<https://www.tvarchitect.com/>

<https://www.urocnice.eu>

<http://www.vhu.cz>

<https://vltava.rozhlas.cz/>

Seznam použitých zkratk

AM – Archiv města

MP – Muzeum Podblanicka

Měú Benešov – Městský úřad Benešov

MUD – Muzeum umění a designu Benešov

NM – Národní muzeum

NTM – Národní technické muzeum

SOKA Benešov – Státní okresní archiv Benešov

Seznam obrazových příloh

1. Plánek města Benešov, Piarista P. Vojtěch Pelican, 1680
Zdroj: MP
2. Kresba Benešova od severu (v popředí Karlov se zříceninou minoritského kostela), F. B. Werner, polovina 18. století
Zdroj: MP, i.č. 93/78
3. Stabilní katastr – centrum města Benešov, 1840
Zdroj: <https://www.cuzk.cz/Urady/Zememericky-urad/Dalsi-informace/UAZK/Prohlizeni-archivalii,-archivni-mapy.aspx>
vyhledáno 20. 8. 2021
4. Pohlednice – Benešov: významné městské budovy, začátek 20. století
Zdroj: MUD
5. Letecký pohled na střed města Benešov, 20. léta 20. století
Zdroj: archiv Michala Horáčka
6. Pohlednice – Benešov: Masarykovo náměstí, 1928
Zdroj: MUD
7. Pohlednice – Benešov: významné městské budovy, 20. léta 20. století
Zdroj: SOKA Benešov, Sběrka fotografické dokumentace, č. 1570
8. Plán města Benešov, neznámý autor, 40. – 50. léta 20. století
Zdroj: archiv MUD
9. Vrstevnicový plán Benešova – měřítko 1 : 5 000, Emil Nykodým, 1945
Zdroj: archiv MUD
10. Peterkův dům na Václavském náměstí v Praze, architekt Jan Kotěra (fasáda) a architekt Vilém Tierhier (dispoziční řešení), 1899
Reprodukce z: NOVOTNÝ 1958
11. Národní dům v Prostějově, architekt Jan Kotěra, 1905–1907
Zdroj: <https://www.theatre-architecture.eu/cs/db/?theatreId=32>
vyhledáno 8. 10. 2021
12. Urbánkův dům „Mozarteum“ v Praze, architekt Jan Kotěra, 1911–1913
Reprodukce z: MÁDL 1992
13. Banka československých legií v Praze Na Poříčí, architekt Josef Gočár, 1921–1923
Foto: Ester Havlová, nedat.
Zdroj: <https://www.archiweb.cz/b/legiobanka>
vyhledáno 10. 10. 2021

14. Městské krematorium v Nymburku, architekt Bedřich Feuerstein, 1922
Zdroj: <https://www.archiweb.cz/b/mestske-krematorium-v-nymburku>
Vyhledáno 10. 10. 2021

15. Šímová vila v Benešově, architekt Antonín Fric ml., 30. léta 20. století
Zdroj: LA PNP, fond Šíma Ladislav – fotografie, nedat. přír. č. 20/69

16. S Janem Kotěrou na Řípu (O. Novotný první vlevo), nedat.
Reprodukce z: panelové výstavy S.V.U. Mánes: Otakar Novotný (1880–1959)

17. Soutěžní návrh na gymnázium v Benešově – exteriér, architekt Otakar Novotný a architekt Richard Novák, 1904
Reprodukce z: *Der Architekt X*, 1904, tab. 118.

18. Soutěžní návrh na gymnázium v Benešově – průčelí, řezy, půdorysy, architekt Otakar Novotný a architekt Richard Novák, 1904
Reprodukce z: *Der Architekt X*, 1904, tab. 118.

19. Rodinný dům prof. Emila Votočka v Senohrabech, architekt Otakar Novotný, 1906
Reprodukce z: panelové výstavy S.V.U. Mánes: Otakar Novotný (1880–1959)

20. Vila Zdislava Grégra ve Lštění, architekt Otakar Novotný, 1911
Reprodukce z: panelové výstavy S.V.U. Mánes: Otakar Novotný (1880–1959)

21. Vlastní vila s ateliérem v Praze, architekt Jan Kotěra, 1908–1909
Zdroj: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/4342-koterova-vila-cp-1542>
vyhledáno 20. 11. 2021

22. Obchodní a obytný dům nakladatele Jana Štence v Praze, architekt Otakar Novotný, 1909–1911
Reprodukce z: panelové výstavy S.V.U. Mánes: Otakar Novotný (1880–1959)

23. Rodinný dům prof. Františka Lexy v Rakovníku, architekt Otakar Novotný, 1908–1909
Reprodukce z: panelové výstavy S.V.U. Mánes: Otakar Novotný (1880–1959)

24. Jan Váňa před vlastní vilou s koly, nedat.
Zdroj: archiv majitele vily

25. Vila J. Váni v Benešově, architekt Otakar Novotný, 1911–1912
Zdroj: NTM, sbírka AA, fond 80

26. Vila J. Váni v Benešově – jižní průčelí, architekt Otakar Novotný, 1911–1912
Zdroj: NTM, sbírka AA, fond 80

27. Vila J. Váni v Benešově – severní průčelí, architekt Otakar Novotný, 1911–1912
Zdroj: NTM, sbírka AA, fond 80

28. Vila J. Váni v Benešově – interiér, architekt Otakar Novotný, 1911–1912
Zdroj: NTM, sbírka AA, fond 80

29. Návrh adaptace budovy Městského úřadu v Benešově na Městskou spořitelnu v Benešově – průčelí, architekt Otakar Novotný, 20. léta 20. století
Zdroj: NTM, sbírka AA, fond 80

30. Učitelství družstevní obytný dům v Praze na Letné, architekt Otakar Novotný, 1923
Reprodukce z: panelové výstavy S.V.U. Mánes: Otakar Novotný (1880–1959)

31. Architektonický návrh budovy Městské spořitelny v Benešově – průčelí, architekt Otakar Novotný, 1927
Zdroj: Měú Benešov

32. Československý státní pavilon pro Biennale v Benátkách, architekt Otakar Novotný, 1924–1925
Foto: Roman Franc, nedat.
Zdroj: <https://labiennale.ngprague.cz/o-pavilonu>
vyhledáno 15. 11. 2021

33. Městská spořitelna v Benešově – průčelí, architekt Otakar Novotný, 1926–1928
Reprodukce z: Ročenka Městské spořitelny Benešov, 1938; SOKA Benešov

34. Studie alegorie pro Spořitelnu v Benešově (Spořivost a Píle), sochař Bedřich Štefan, 1927–1928
Reprodukce z: ŠETLÍK 1941, 50

35. Reliéf „Úvěr“ na budově Městské spořitelny v Benešově, sochař Bedřich Štefan, 1927–1928
Foto: Viktor Szemző, 2021
Zdroj: MUD

36. Městská spořitelna v Benešově – dvorana (pohled ke vchodu), architekt Otakar Novotný, 1926–1928
Zdroj: archiv MUD

37. Architektonický návrh budovy Městské spořitelny v Benešově – půdorys přízemí, architekt Otakar Novotný, 1927
Zdroj: Měú Benešov
38. Městská spořitelna v Benešově – účtárna, architekt Otakar Novotný, 1926–1928
Reprodukce z: Ročenka Městské spořitelny Benešov, 1938; SOkA Benešov
39. Architektonický návrh budovy Městské spořitelny v Benešově – půdorys 1. patra, architekt Otakar Novotný, 1927
Zdroj: Měú Benešov
40. Architektonický návrh budovy Městské spořitelny v Benešově – půdorys 2. patra, architekt Otakar Novotný, 1927
Zdroj: Měú Benešov
41. Soutěžní návrh na kostel Nejsvětějšího srdce Páně na Královských Vinohradech v Praze, 2. místo, architekt Alois Mezera, 1919
Zdroj: <https://stratil.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=437590&setver=touch>
vyhledáno 15. 11. 2021
42. Architektonický návrh kostela sv. Ducha ve Vídni, architekt Josip Plečnik, 1910
Zdroj: <https://www.archiweb.cz/b/kostel-svateho-ducha-heilig-geist-kirche>
vyhledáno 15. 11. 2021
43. Architektonický návrh budovy Okresní nemocenské pokladny v Benešově – situace (nerealizováno), architekt Alois Mezera, 1921
Zdroj: Měú Benešov
44. Architektonický návrh budovy Okresní nemocenské pokladny v Benešově – průčelí východní (nerealizováno), architekt Alois Mezera, 1921
Zdroj: Měú Benešov
45. Architektonický návrh budovy Okresní nemocenské pokladny v Benešově – průčelí severní (nerealizováno), architekt Alois Mezera, 1921
Zdroj: Měú Benešov
46. Stavební dokumentace budovy Okresní nemocenské pokladny v Benešově – východní průčelí, architekt Alois Mezera, 1922
Zdroj: NTM, sbírka AA, fond 80
47. Alegorie práce a lékařství pro budovu Okresní nemocenské pokladny v Benešově, sochař Josef Palouš, 1921–1922
foto: Viktor Szemző, 2021
Zdroj: MUD

48. Nástěnná deska ze soutěže na památníky obětí války a osvobození v Praze na Vítkově, architekt Aloise Mezera a sochař Josef Palouš, 1920
Reprodukce z: *Architektura ČSR 1969/5*
49. Stavební dokumentace druhé budovy Okresní nemocenské pokladny v Benešově – severní průčelí, stavitel František Scharf, 1937
Zdroj: Měú Benešov
50. Okresní nemocenská pokladna Benešov (obě budovy), architekt Alois Mezera, 1921–1922; stavitel František Scharf, 1937
Zdroj: <https://benesov-city.cz/budova-byvale-nemocenske-pokladny/g-16096/prehravac=1&p1=39436>
vyhledáno 10. 5. 2021
51. Stavební dokumentace nájemní domy pro vojenské gážisty v Benešově – situace, architekt Alois Mezera, 1924
Zdroj: NTM, sbírka AA, fond 80
52. Architektonický návrh nájemní domy pro vojenské gážisty v Benešově (nerealizovaný), architekt Alois Mezera, nedat.
Zdroj: NTM, sbírka AA, fond 80
53. Architektonický návrh nájemní domy pro vojenské gážisty v Benešově, architekt Alois Mezera, 1924
Zdroj: NTM, sbírka AA, fond 80
54. Stavební dokumentace nájemní domy pro vojenské gážisty v Benešově – severní průčelí (terasa s lodggi), řez, architekt Alois Mezera, 1924
Zdroj: NTM, sbírka AA, fond 80
55. Náčrtek nájemní domy pro vojenské gážisty v Benešově – půdorys 1. patra, architekt Alois Mezera, nedat.
Zdroj: NTM, sbírka AA, fond 80
56. Nová radnice v Úpici, architekt Alois Mezera, 1922–1923
Zdroj: https://www.stezkaupice.cz/zastavka/budova-mestskeho-uradu-nova-radnice_ec076824-e723-46b4-80cc-af1f99d96fc9
vyhledáno 10. 11. 2021
57. Velvyslanectví v Bělehradě, architekt Alois Mezera, 1928
Zdroj: <http://www.diplomacyandcommerce.rs/belgrade-diplomatic-residences-buildings-the-czech-embassy/>
vyhledáno 20. 10. 2021
58. Krematorium Strašnice v Praze, architekt Alois Mezera, 1927–1930
Zdroj: archiweb.cz (originální odkaz již není funkční)
vyhledáno 1. 12. 2020

59. Krematorium Strašnice v Praze – interiér, sochařská výzdoba (katafalk); architekt Alois Mezera a sochař Josef Palouš, 1927–1930
Zdroj: <https://pohrebni-sluzbapraha.cz/krematorium-strasnice>
vyhledáno 1. 11. 2021
60. Stavební dokumentace obytný dům s hotelem v Benešově (Hotel Pošta) – suterén, stavitel Marcel Dusil, 1899
Zdroj: SOkA Benešov
61. Víceúčelová budova Hotelu Pošta v Benešově (pohled z Tyršovy ulice), stavitel Marcel Dusil, 1899–1901
Zdroj: MUD
62. Architektonický návrh budovy Okresní hospodářské záložny v Benešově – fasáda (kopie, originál nedohledán), stavitel Marcel Dusil, 1904
Zdroj: Měú Benešov
63. Architektonický návrh budovy Okresní hospodářské záložny v Benešově – řez (kopie, originál nedohledán), stavitel Marcel Dusil, 1904
Zdroj: Měú Benešov
64. Nákres domu č.p. 74 v Benešově (bývalá Okresní hospodářská záložna) – půdorys 1.patra, autor neznámý, 1935
Zdroj: Měú Benešov
65. Plán přístavby a nástavby domu čp. 76 pro Okresní hospodářskou záložnu v Benešově – průčelí (nerealizováno), stavitel František Mařík, 1926
Zdroj: Měú Benešov
66. Pohlednice – Benešov: Malé náměstí (v čele budova Okresní hospodářské záložny, napravo secesní dům rodiny Veselých), 1925
Zdroj: MUD
67. Stavební plán k domu čp. 41 v Benešově pro rodinu Veselých – půdorysy, situace, stavitel Marcel Dusil, 1904
Zdroj: SOkA Benešov, Rodinný archiv Veselých-Kloudů
68. Stavební plán k domu čp. 41 v Benešově pro rodinu Veselých – fasáda, stavitel Marcel Dusil, 1904
Zdroj: SOkA Benešov, Rodinný archiv Veselých-Kloudů
69. Dům čp. 41 rodiny Veselých v Benešově – fasáda, stavitel Marcel Dusil, 1904
Zdroj: SOkA Benešov, Rodinný archiv Veselých-Kloudů
70. Dům čp. 41 rodiny Veselých v Benešově – detail fasády, stavitel Marcel Dusil, 1904
Zdroj: SOkA Benešov, Rodinný archiv Veselých-Kloudů

71. Tomáš Garrigue Masaryk vychází z domu Františka Veselého (po jeho levé ruce František Veselý), 1930
Zdroj: SOkA Benešov, AM Benešov, karton 262
72. Stavební dokumentace adaptace domu čp. 41 pro Ivana a Ludmilu Kloudovi v Benešově – půdorysy, situace, architekt Otakar Fischel, 1930
Zdroj: SOkA Benešov, Rodinný archiv Veselých-Kloudů
73. Stavební dokumentace adaptace domu čp. 41 pro Ivana a Ludmilu Kloudovi v Benešově – průčelí do dvora, řez, architekt Otakar Fischel, 1930
Zdroj: SOkA Benešov, Rodinný archiv Veselých-Kloudů
74. Stavební dokumentace adaptace domu čp. 41 pro Ivana a Ludilu Kloudovi v Benešově – fasáda, architekt Otakar Fischel, 1930
Zdroj: SOkA Benešov, Rodinný archiv Veselých-Kloudů
75. Plán na stavbu rohového domu čp. 909 v Jiráskově ulici v Benešově pro manžele Vratislava a Marie Scharfovi – průčelí, stavitel Vratislav Scharf, 1934
Zdroj: archiv Vlasty Chromé
76. Pomníku obětem 1. a 2. světové války v Husově ulici v Benešově, sochař Břetislava Benda, 30. léta. 20. století, boční architektury architekt Karel Scharf, 50. léta 20. století
Foto: Viktor Szemző, 2021
Zdroj: MUD
77. Plán na stavbu rodinného domu čp. 581 pro Františka Scharfa v Benešově, stavitel František Scharf, 1922
Zdroj: archiv Vlasty Chromé
78. Dům rodiny Scharfových v Benešově, stavitel František Scharf, 1922–1924
Foto: Viktor Szemző, 2021
Zdroj: MUD
79. Plán na stavbu nájemného domu čp. 739 v Husově ulici v Benešově pro stavební a bytové družstvo Svépomoc – průčelí, František Scharf, 1923
Zdroj: SOkA Benešov, AM Benešov, karton 160
80. Plovárna ve Volyni s dřevěnou restaurační budovou, architekt Václav Kolátor, 1939–1941
Zdroj: <https://www.volyne.eu/koupaliste-kulturni-pamatka/d-2123>
vyhledáno 20. 11. 2021
81. Městské koupaliště v Opavě, architekt Otto Reichner, 1929–1931
Zdroj: <https://f.aukro.cz/images/sk1602311568629/730x548/opava-mestske-koupaliste-84466497.jpeg>
vyhledáno 20. 11. 2021

82. Plán na bazén Městského koupaliště v Benešově – situace (výřez), stavitel František Scharf, 1933
Zdroj: SOkA Benešov, Lázeňské družstvo Benešov
83. Architektonický návrh na stavbu restaurace pro Lázeňské družstvo v Benešově – jižní průčelí (nerealizováno), architekt Engelbert Potzl, 1933
Zdroj: SOkA Benešov, Lázeňské družstvo Benešov
84. Architektonický návrh na stavbu restaurace pro Lázeňské družstvo v Benešově – severní průčelí (nerealizováno), architekt Engelbert Potzl, 1933
Zdroj: SOkA Benešov, Lázeňské družstvo Benešov
85. Architektonický návrh na stavbu restaurace pro Lázeňské družstvo v Benešově – půdorys (nerealizováno), architekt Engelbert Potzl, 1933
Zdroj: SOkA Benešov, Lázeňské družstvo Benešov
86. Plán na stavbu restaurace pro Lázeňské družstvo v Benešově, stavitel František Scharf, 1934
Zdroj: Měú Benešov
87. Koupadla na Sladovce v Benešově – restaurační budova, stavitel František Scharf, 1933–1935
Reprodukce z: KLIMENT 1938, Monografie města Benešova a okolí, 1938, 60
88. Koupadla na Sladovce v Benešově – bazén, stavitel František Scharf, 1933
Reprodukce z: SOkA Benešov, AM Benešov, Pamětní kniha města Benešova 1907–1936
89. Vila J. Váni v Benešově – jižní průčelí, architekt Otakar Novotný, 1911–1912
Foto: Viktor Szemzö, 2021
Zdroj: MUD
90. Vila J. Váni v Benešově – severní průčelí, architekt Otakar Novotný, 1911–1912
Foto: Viktor Szemzö, 2021
Zdroj: MUD
91. Vila J. Váni v Benešově – schodišťová hala, architekt Otakar Novotný, 1911–1912
Foto: Viktor Szemzö, 2021
Zdroj: MUD
92. Vila paní Kláry v Benešově, K2 architekti, 2008–2014
Foto: Viktor Szemzö, 2021
Zdroj: MUD

93. Vila J. Váni v Benešově (pohled z balkonu vily paní Kláry)
Foto: Viktor Szemző, 2021
Zdroj: MUD
94. Budova Městského úřadu „B“ v Benešově – dvorana (dříve Městská spořitelna v Benešově), architekt Otakar Novotný, 1926–1928
Foto: Viktor Szemző, 2021
Zdroj: MUD
95. Budova Městského úřadu „B“ v Benešově – průčelí (dříve Městská spořitelna v Benešově), architekt Otakar Novotný, 1926–1928
Foto: Viktor Szemző, 2021
Zdroj: MUD
96. Budova Městského úřadu „B“ v Benešově – chodba ve 2. patře (dříve Městská spořitelna v Benešově), architekt Otakar Novotný, 1926–1928
Foto: Viktor Szemző, 2021
Zdroj: MUD
97. Budova Městského úřadu „B“ v Benešově – schodiště do 1. patra (dříve Městská spořitelna v Benešově), architekt Otakar Novotný, 1926–1928
Foto: Viktor Szemző, 2021
Zdroj: MUD
98. Budova Městského úřadu „B“ v Benešově – původní věšák (dříve Městská spořitelna v Benešově), architekt Otakar Novotný, 1926–1928
Foto: Viktor Szemző, 2021
Zdroj: MUD
99. Všeobecná zdravotní pojišťovna v Benešově (bývalá budova Okresní nemocenské pokladny v Benešově), rekonstrukce podle projektu inženýra Miroslava Frantese, 1992–1993
Zdroj: <https://www.urocnice.eu/fotoalbum/historicke-pamatky/benesov---dum-obecni-nemocenske-pokladny/dum-obecni-nemocenske-pokladny-1.html>
vyhledáno 8. 10. 2021
100. Rezidence Husovo náměstí čp. 555 v Benešově (bývalá budova Okresní nemocenské pokladny v Benešově) – původní schodiště, rekonstrukce H-projekt, inženýr Jaroslav Hlavnička, 2017–2020
Foto: Viktor Szemző, 2020
Zdroj: MUD
101. Rezidence Husovo náměstí čp. 555 v Benešově (bývalá budova Okresní nemocenské pokladny v Benešově), rekonstrukce H-projekt, inženýr Jaroslav Hlavnička, 2017–2020
Foto: Viktor Szemző, 2020
Zdroj: MUD

102. Bytový dům v Husově ulici v Benešově (bývalé nájemní domy pro gážísty), architekt Alois Mezera, 1924
Foto: Lenka Chýlová, 2021
103. Bytový dům v Husově ulici v Benešově (bývalé nájemní domy pro gážísty), architekt Alois Mezera, 1924
Foto: Lenka Chýlová, 2021
104. Bytový dům v Husově ulici v Benešově – pohled ze dvora (bývalé nájemní domy pro gážísty), architekt Alois Mezera, 1924
Foto: Lenka Chýlová, 2021
105. Malé náměstí v Benešově v 70. letech 20. století (v čele bývalá budova Okresní hospodářské záložny v Benešově)
Foto: Bart Anderson, 70. léta 20. století
Zdroj: archiv Tomáše Rathouského
106. Dům č.p. 74 v Benešově (dříve budova Okresní hospodářské záložny v Benešově), stavitel Marcel Dusil, 1904
Foto: Viktor Szemző, 2021
Zdroj: MUD
107. Muzeum umění a designu Benešov – Šimova síň (dříve zasedací místnost okresního zastupitelstva), 2018
Zdroj: MUD
108. Muzeum umění a designu Benešov – chodba v přízemí, rekonstrukce podle návrhu architektky Marcely Steinbachové a ateliéru Skupina, 2018
Foto: Viktor Szemző, 2021
Zdroj: MUD
109. Muzeum umění a designu Benešov – výstavní sály, rekonstrukce podle návrhu architektky Marcely Steinbachové a ateliéru Skupina, 2018
Foto: Filip Šlapal, 2020
Zdroj: MUD
110. Muzeum umění a designu Benešov – recepce a čítárna, rekonstrukce podle návrhu architektky Marcely Steinbachové a ateliéru Skupina, 2018
Foto: Filip Šlapal, 2020
Zdroj: MUD
111. Dům čp. 41 rodiny Veselých v Benešově (před demolicí), rekonstrukce podle návrhu architekta Otakara Fischela, 1930
Foto: Jiří Danihelovský, 1973
Zdroj: SOKA Benešov
112. Demolice domů na východní straně Malého náměstí v Benešově (včetně domu čp. 41), 1974

Foto: Jiří Danihelovský, 1973
Zdroj: SOkA Benešov

113. Oslava 30. výročí vítězného února 1948 v Benešově (v pozadí budova OV KSČ), 1978
Foto Štěpán Bartoň, 1978
Zdroj: SOkA Benešov, Jiskra
114. Poliklinika (bývalá budova OV KSČ), navrhl projektový ústav pro okres Benešov, 1974–1977
Foto: Viktor Szemző, 2021
Zdroj: MUD
115. Koupadla na Sladovce v Benešově, rekonstrukce podle návrhu inženýra Mojmíra Chromého, 1. pol. 80. let 20. století
Reprodukce z: PROCHÁZKOVÁ 1988
116. Koupadla na Sladovce v Benešově, po rekonstrukci, 2020
Foto: Viktor Szemző, 2021
Zdroj: MUD
117. Koupadla na Sladovce v Benešově – střešní terasa (vlevo studna z počátku 20. století), po rekonstrukci, 2020
Foto: Viktor Szemző, 2021
Zdroj: MUD